

29

ΠΙΣΤΟΛΟΚΟΛΛΗ ΠΑΙΔΙΑΙ ΗΙΚΑ

128
23

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ
Τμήμα Παιδαγωγικής
Επιστήμης
Παιδαγωγικό
ΕΠ. ΑΠΘ
128/23

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ

ΤΕΥΧΟΣ Α'

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ
ΔΙΑΔΑΚΤΗΡΙΟΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ Δ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ
ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΤΥΧΙΟΥΧΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΑΝΤΟΣ Ε. ΠΑΠΑΚΑΛΕΙΟΥ ΑΡΡΕΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Ε. ΠΑΠΑΚΑΛΕΙΟΥ
Αριθμ. 18/3704-2

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ

ΤΕΥΧΟΣ Α

Η ΚΥΡΙΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ἢ ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ (ΓΕΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΗ)

« Ποῖον μεγαλύτερον ἢ καλύτερον δῶρον δυνάμεθα νὰ προσφέρωμεν εἰς τὸ κοινόν, ἢ ἐὰν διδάσκωμεν καὶ παιδεύωμεν τὴν νεολαίαν; καὶ μάλιστα ἐν ταῖς παρούσῃν ἡμέραι καὶ χρόνοις, ὅπου αὐτὴ τοσοῦτον ἐλάττειται, ὥστε πρέπει νὰ χαλιναγωγῆται ἐπὶ συμπράξει ὀλων». (Κικέρων de divin. II)

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΔΙΑΔΑΚΤΗΡΙΟΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
Επ. Αριθ. 121
Κατηγορία 245
Βιβ. Αριθ. 245

Τύποις Ξεν. Ε. Σεργιάδου

Γεωργίου Σταύρου, 10

ΑΘΗΝΑΙ
ΦΩΚΙΩΝ ΣΤΑΥΡΟΥ, ΕΚΔΟΤΗΣ

6, ΟΔΟΣ ΟΜΗΡΟΥ, 6

1923

Πάν αντίτυπον μὴ φέρον τὴν ὑπογραφήν μου θεωρεῖται
κλοπιμαῖον καὶ καταδιώκεται κατὰ τὸν νόμον.

Καθ. Δ. Παπανικολαΐδης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

« Ὁ λαὸς ὁ ἔχων τὰ ἄριστα σχολεῖα εἶνε ὁ πρῶτος
λαός· ἐάν δὲν εἶνε σήμερον, θὰ εἶνε αὐριον».
(Ἰούλιος Σιμών).

Διευθύνων Διδασκαλεῖα δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως
καὶ τὰ παιδαγωγικὰ ἐν αὐτοῖς διδάσκων, πολλάκις εὐρέ-
θην εἰς ἀπορίαν προκειμένου νὰ συστήσω εἰς τοὺς μαθη-
τάς, παρακαλοῦντάς με πρὸς τοῦτο, κατάλληλον βοήθημα
διὰ τὴν κατ' οἶκον μελέτην των, — ἤτοι βιβλίον περιέχον
τὴν ὕλην τῶν παιδαγωγικῶν μαθημάτων τὴν ὑπὸ τοῦ
προγράμματος ὀριζομένην. Τοῦτο δέ, διότι τὰ ἐν τῇ ἡμε-
τέρᾳ γλώσσῃ δημοσιευθέντα ἐλάχιστα πρωτότυπα παιδα-
γωγικὰ ἔργα, τὸ μὲν ἐξαντληθέντα κατέστησαν δυσεύρετα,
τὸ δὲ γενόμενα πρὸ πολλῶν ἐτῶν δὲν περιέχουσι τὰ τε-
λευταῖα πορίσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης τοῦ παιδός.
Αἱ δὲ μεταφράσεις εἰς τὴν γλώσσάν μας ξένων παιδαγω-
γικῶν πονημάτων, ὀγκώδεις, καὶ τινες εἰδικῶς πραγμα-
τευόμενα παιδαγωγικὰ ζητήματα, ἐθεωρήθησαν ὄχι αἱ
ἄρισται διὰ τοὺς μαθητάς καὶ μαθητοῦς τῶν ἑλληνικῶν
διδασκαλείων καὶ ὡς περιέχουσαι διδάγματα παιδαγω-
γικά, στηριζόμενα ἐπὶ παρατηρήσεων γενομένων ἐπὶ τρο-
φίμων ὄχι ἑλληνοπαίδων, καθόσον τούτων τὸ γένος, τὸ
περιβάλλον, ἡ οἰκογένεια, ἡ κοινωνία, ἡ πολιτεία, ἡ
θρησκεία, ἡ Ἱστορία, αἱ παραδόσεις καὶ τὰ ἥθη καὶ ἔθι-
μα τυγχάνουσι διάφορα τῶν παίδων ἐκείνων, τῶν ἐν τοῖς
πεπολιτισμένοις λαοῖς τῆς Ἑσπερίας Εὐρώπης καὶ Ἀμε-
ρικῆς παιδαγωγουμένων.

Φρονῶν λοιπόν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ παιδαγωγικὴ Ἐπιστήμη καὶ ἡ μόρφωσις τῶν μελλόντων ἑλλήνων δημοδιδασκάλων πρέπει νὰ στηρίζεται οὐχὶ εἰς πιθηκιστικὴν τινα μίμησιν τῶν ἐν Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀμερικῇ γιγνομένων, ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τοῦ Ἑλληνόπαιδος μετὰ τὴν φυσιολογίαν του, τὴν πνευματικὴν καὶ ψυχολογικὴν του ἀτομικότητα καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ Ἱστορίαν, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν καὶ τῶν ἐν τῇ ξένη ἐπιευχθεισῶν προόδων ἐν τῇ παιδαγωγικῇ Ἐπιστήμῃ καὶ ὑπέικων εἰς τὴν ἀξίωσιν πολλῶν δημοδιδασκάλων, τέως μαθητῶν μου, προβαίνω εἰς τὴν δημοσίευσιν τῶν παρόντων Παιδαγωγικῶν μαθημάτων, ἅτινα περιέχουσιν ἐν συνόψει τὴν ὑπ' ἐμοῦ διδαχθεῖσαν εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ μαθητρίας τοῦ τε πολυταξίου Διδασκαλείου καὶ τῆς προσηρημένης αὐτῷ τάξεως ὕλην ἐκ τῆς Κυρίας Παιδαγωγικῆς, ἐκ τῆς Γενικῆς καὶ Εἰδικῆς Διδακτικῆς καὶ ἐκ τῆς Ἱστορίας τῆς Παιδαγωγικῆς, ὡς καὶ τινὰς τῶν ὑπ' ἐμοῦ γενομένων ὑποδειγματικῶν διδασκαλιῶν, κατὰ τὴν πρακτικὴν ἄσκησιν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν διδασκαλίαν, ἐν τοῖς προτύποις δημοτικοῖς σχολείοις. Εἶνε δὲ αἱ διδασκαλίαι αὗται ἐφαρμογὴ τῶν ἐν τῇ διδακτικῇ ἐκτιθεμένων κανόνων καὶ μεθόδων.

Συντάξας τὰ παρόντα Παιδαγωγικὰ μαθήματα, κυρίως διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν Διδασκαλείων καὶ τοὺς στερουμένους σπουδαίας παιδαγωγικῆς προπαιδείας, ἀναγράφω ἐν ἰδίῳ πίνακι, εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου, ὡς καὶ ἐν τισιν ὑποσημειώσῃ τὰ τε ἡμέτερα καὶ τὰ ξένα παιδαγωγικὰ ἔργα, ἅτινα κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν σύνταξιν τῶν παρόντων παιδαγωγικῶν εἶχον ὑπ' ὄψει μου, ὅπως εὐρίσκωσι ταῦτα οἱ ἐπιθυμοῦντες εὐρυτέραν μελέτην ἐκάστου τῶν προβλημάτων τῆς παιδαγωγικῆς.

Ἐχων δ' ὑπ' ὄψει τὸ τοῦ θεοῦ Πλάτωνος «τὸ δὲ δὴ παιδαγωγῆσον αὐτὸ μᾶλλον που καὶ πρότερον παρασκευαστέον εἰς δύναμιν ὅ,τι κάλλιστον καὶ ἄριστον εἰς τὴν παιδαγωγίαν εἶναι», παραδίδω εἰς χρῆσιν τῶν μελλόντων μορφωτῶν τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας τὰ παρόντα παιδαγωγικὰ μαθήματα, μετὰ τὴν χρηστὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἐπέλθῃ δι' αὐτῶν ἔστω καὶ μικρὰ ὠφέλεια εἰς τὸ ἔργον τῶν σχολείων, ἐν οἷς, ὡς γνωστόν, ἀντικατοπτρίζεται ὁ πολιτισμὸς ἐκάστου λαοῦ.

Ἐν Λαμίᾳ τῇ 15 Μαΐου 1923.

ΧΑΡΑΛ. Δ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1. Έννοια καὶ προβλήματα τῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης.

Ἡ Παιδαγωγικὴ εἶνε ἡ ἐπιστήμη ἣτις ἐξετάζει πῶς τελεῖται ἡ ἐπιστημονικὴ ἐπίδρασις ἐπὶ τὸν παιδα, ἢν καλοῦμεν ἀγωγήν. Εἶνε δηλαδὴ αὐτὴ σύνολον γνώσεων καὶ ἀρχῶν καθ' ἃς τελεῖται ἡ ἀγωγή.

Ὁ *Herbart* θεωρεῖ τὴν Παιδαγωγικὴν ἐπιστήμην πρακτικὴν φιλοσοφίαν: θεμελιοῖ δὲ αὐτὴν ἐπὶ τῆς Ἠθικῆς καὶ τῆς Ψυχολογίας. Ἡ Ἠθικὴ δεικνύει τὴν ὁδὸν δι' ἣς θὰ βαίνη, ἀλλὰ δὲν φροντίζει περὶ ἐφαρμογῆς. Διὸ ἡ Παιδαγωγικὴ εὐρίσκει μόνη τὴν ὁδὸν τῆς εὐρισκομένης συνδεσμον μὲ ἄλλας ἐπιστήμας, εἰδικώτερον δὲ μὲ τὴν Ἠθικὴν.

Ἡ ἐξέλιξις τῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης ἐγένετο βραδεῖα. Ἡ Παιδαγωγικὴ ὠρμήθη ἀπὸ τῆς πράξεως. Αἱ δυσχέρειαι αὐτῆς ἐγειναν προβλήματα καὶ σκέψεις καὶ ἐκ τῶν σκέψεων ἤχθησαν εἰς λύσεις. — Ἡ σημερινὴ κατάστασις τῆς Παιδαγωγικῆς παρέχει εἰκόνα ἀρκετὰ διαφωτιστικὴν, μὲ νέα προβλήματα καὶ νέας γνώσεις.

Προβλήματα τῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης.

Ταῦτα εἶνε: 1) ἡ Ἀντικειμενικὴ ἔρευνα τοῦ παιδός. Ὁ Ῥουσσὸ λέγει ὅτι ἀγνοοῦμεν τὸν παιδα καὶ ἡ ψυχολογία δὲν ἐξήττασε τὸν παιδα. Ἄλλ' ὁ 20ὸς αἰὼν ἀπεκλήθη αἰὼν τοῦ παιδός, ἔνεκα τῆς ἐντάσεως τῆς ἐρεῦνης τοῦ

παιδός, ἐξ ἧς προέκυψεν ἡ ἐπιστήμη Παιδολογία. Αὕτη ἐξετάζει ἀφ' ἑνὸς τὴν πορείαν τῆς σωματικῆς ἐξελίξεως τοῦ παιδός καὶ ὀνομάζεται **σωματολογία**, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν πορείαν τῆς ψυχικῆς ἐξελίξεως τοῦ παιδός καὶ ὀνομάζεται **ψυχολογία**.

Ἄνευ τῆς Παιδολογίας ἡ ἐπέμβασις τοῦ διδασκάλου γιγνομένη ἀκαίρως, θὰ ἐγίγνετο πρόξενος βλάβης εἰς τὸν παῖδα. Διὸ καὶ καθορίζει αὕτη τὴν ἀφετηρίαν καὶ διαλευκαίνει τὴν φύσιν τοῦ παιδός.

Τινὲς θεωροῦσι τὴν Παιδολογίαν τμήμα τῆς Παιδαγωγικῆς, ἄλλοι τοῦναντίον τὴν πειραματικὴν Παιδαγωγικὴν καὶ Διδακτικὴν ὡς τμήμα τῆς Παιδολογίας, καὶ ἄλλοι θεωροῦσιν αὐτὰς ὡς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. Αἱ ἀντιθέσεις αὗται δεικνύουσι καὶ κοινὸν σημεῖον, τὸ ὅτι ἀμφότεροι θεωροῦσιν ἀναγκαίαν τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τοῦ παιδός.

Ἄν ἡ ἀγωγή εἶνε ἀναγκαία ἢ μὴ, ἐπίσης ἂν εἶνε δυνατὴ ἢ μὴ δὲν λύεται ἄνευ γνώσεως τῆς φύσεως τοῦ παιδός.

Ὡσαύτως ἡ ἐξεύρεσις τῶν μέσων δι' ὧν ἐπιδιώκεται ἡ ἀγωγή εἶνε ἀκατόρθωτος ἄνευ γνώσεως τῆς φύσεως τοῦ παιδός.

2) Ἔτερον πρόβλημα τῆς Παιδαγωγικῆς εἶνε ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς. Οὗτος ὀρίζει τὴν πορείαν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τὸν παῖδα, τὴν κατεύθυνσιν, τὴν χρῆσιν μέσων, τὴν ἀρμονικὴν, ἐνιαίαν ἐπίδρασιν. Ἡ ἔρευνῶσα περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς καλεῖται **Τελεολογία**.

3) Ἄλλο πρόβλημα εἶνε ἡ ἔρευνα τῶν μέσων, δι' ὧν δυνατὴ ἢ πραγμάτως τῆς ἀγωγῆς.

4) Ἄλλο ζήτημα εἶνε ἡ δύναμις τῆς ἀγωγῆς.

5) Ἔτερον πρόβλημα εἶνε ἡ ἔρευνα τῶν μορφῶν τῆς

ἀγωγῆς· π.χ. Ἀγωγή κατ' οἶκον· προτερήματα καὶ μειονεκτήματα αὐτῆς. Ἀγωγή εἰς τὰ σχολεῖα, ἰδιωτικὰ καὶ δημόσια. Τὰ δημόσια σχολεῖα θὰ εἶνε ἓν εἰς ἐκάστην κοινωνίαν ἢ πλείονα. Πῶς θὰ λειτουργοῦν κ.λ.π.

6) Οἱ παράγοντες τῆς ἀγωγῆς, ἦτοι ἡ Ἐκκλησία, ἡ Κοινότης, ἡ πολιτεία κλπ. πῶς θὰ ἐργασθῶσι πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀγωγῆς.

7) Ζητήματα ἀναφερόμενα εἰς διδακτήρια (οἰκοδόμησις, ὄργανα, κῆποι, μουσεῖα αὐτῶν κλπ.).

8) Διοικήσις τῶν σχολείων καὶ Ἐπιθεωρηταὶ αὐτῶν.

9) Διδακτικὸν προσωπικόν. Τίνα φυσικὰ χαρίσματα πρέπει νὰ ἔχῃ ὁ διδάσκαλος καὶ ἰδίᾳ ὁ διευθυντὴς τοῦ σχολείου. Ὅποιαν σωματικὴν διάπλασιν, ὅποιαν διάνοιαν, ὅποιον χαρακτήρα καὶ ἅμα τὴν τέχνην τοῦ διαγιγνώσκειν.

Εἰς τὰ ξένα κράτη οἱ διὰ τὰ Διδασκαλεῖα προοριζόμενοι καὶ ἐπιτυχάνοντες εἰς διαγωνισμούς, δοκιμάζονται ἐπὶ 1½ ἔτος, ἵνα διαγνωσθῶσιν ἂν εἶνε κατάλληλοι νὰ γίνωσι διδάσκαλοι.

Ἐκαστον τῶν προβλημάτων τούτων περιλαμβάνει πληθὺν μερικῶν προβλημάτων. Ἐντεῦθεν ἡ ἔκτασις τῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης καὶ αἱ δυσχέρειαι αὐτῆς.

§ 2. Θέσις καὶ σχέσις τῆς Παιδαγωγικῆς πρὸς ἄλλας ἐπιστήμας

Ἡ Παιδαγωγικὴ εἶνε περίληψις πληθύς ἐδικῶν ἐπιστημῶν, φυσικῶν, θεολογικῶν, ἠθικῶν.

Γνώρισμα δὲ τῆς Παιδαγωγικῆς εἶνε ὅχι τὸ ἐνιαῖον περιεχόμενον, ἀλλ' ἡ ἐνιαία ἄποψις τῆς ἐρεῦνης, ἥτις ἐν αὐτῇ εἶνε ἡ τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδῶν*. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος εἶνε ὑποκείμενον ἐρεῦνης πλείστων ἐπιστημῶν, ἦτοι

ἐξετάζεται ἀνατομικῶς, φυσιολογικῶς, χημικῶς, ψυχολογικῶς κ.λ.π. διὰ τοῦτο ἡ Παιδαγωγικὴ δανεῖζεται μεθόδους ἐρεύνης παρὰ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Καθίσταται δὲ καὶ οὕτως ὠφέλιμος εἰς ἄλλας ἐπιστήμας διὰ τῶν πορισμάτων της (οἶον ἡ πρώτη γένεσις τῆς γλώσσης κλπ.)

§ 3. Διάρσεις τῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης

Ἡ παιδαγωγικὴ διαιρεῖται Α') εἰς τὴν Ἱστορίαν καὶ Β') εἰς τὴν συστηματικὴν παιδαγωγικὴν.

Ἡ ἱστορικὴ παιδαγωγικὴ διδάσκει τὴν ἐξέλιξιν τῆς παιδαγωγικῆς διὰ μέσου τῶν αἰώνων, τὰ μορφωτικὰ ἰδεώδη διαφόρων ἐποχῶν καὶ καθιστᾷ γνωστὰς τὰς μεγάλας παιδαγωγικὰς προσωπικότητας.

Ἡ συστηματικὴ παιδαγωγικὴ παρέχει διατεταγμένον σύνολον ἐπιστημονικῶν γνώσεων καὶ κανόνων, οἵτινες εἶνε λίαν ἀναγκαῖοι πρὸς ὀργάνωσιν τῆς ἀγωγῆς. Ὑποδιαιρεῖται εἰς τὴν πρακτικὴν καὶ τὴν θεωρητικὴν.

α') Πρακτικὴ παιδαγωγικὴ. Αὕτη ἐξετάζει 1) τὰς μορφὰς ὑφ' ἃς εἶνε δυνατὸν νὰ λειτουργήσῃ ἡ ἀγωγή· εἶνε δὲ αὗται ἡ κατ' οἶκον, ἡ ἐν ἰδιωτικαῖς καὶ δημοσίοις σχολαῖς, ἡ καὶ σπουδαιότητα, τὰ εἶδη τῶν σχολείων καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν. 2ον) Ἐξετάζει ἡ πρακτικὴ παιδαγωγικὴ τοὺς παράγοντας, οἵτινες ἔχουσι διαφέρον ὑπὲρ τῆς ἀγωγῆς καὶ τὸ ποσὸν τοῦ διαφέροντος· εἶνε δὲ οὗτοι ἡ οἰκογένεια, ἡ κοινότης, ἡ πολιτεία καὶ ἡ ἐκκλησία· καθορίζει δὲ καὶ τὰ καθήκοντα καὶ

* Πρὸβλ. Στοιχεῖα Παιδαγωγικῆς Παιδαγωγικῆς ERNT MEUMANN κατὰ μετάφρασιν κ. Δ. Γληνοῦ, εἰς Παράρτημα «Ἀγωγῆς», περιοδικοῦ τοῦ Ἑκπαιδ. Συνδέσμου.

δικαιώματα ἐκάστου τῶν παραγόντων. 3ον) Ἐξετάζει ἡ πρακτικὴ παιδαγωγικὴ τὰ τῆς διοικήσεως τῶν σχολείων, τὴν ὀργάνωσιν αὐτῶν, τὴν κατασκευὴν σχολικῶν ὀργάνων καὶ ἐπιπλῶν, τὰ προσόντα τῶν διευθυντῶν τῶν σχολείων καὶ τῶν ἐπιθεωρητῶν. Καὶ τελευταῖον τὸ ζήτημα τῆς μορφώσεως τῶν διδασκόντων, τὰ τῶν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν χαρακτηρισμάτων καὶ τῶν γνώσεων αὐτῶν.

Κατὰ τὸν Diesterweg ὁ διδάσκαλος, ἵνα ἐκπληρώσῃ τὴν ὑψηλὴν ἀποστολὴν του πρέπει νὰ ἔχη τὰ ἑξῆς χαρίσματα:

- 1) Τὴν ὑγίαν καὶ ρώμην ἐνὸς γερμανοῦ.
- 2) Τὴν ὀξύνοιαν ἐνὸς Lessing.
- 3) Τὴν καρδίαν ἐνὸς Hebel.
- 4) Τὸν ἐνθουσιασμὸν ἐνὸς Πεσταλότζη.
- 5) Τὴν σαφήνειαν ἐνὸς Tillich.
- 6) Τὴν εὐγλωττίαν ἐνὸς Σάλτζμαν.
- 7) τὰς γνώσεις ἐνὸς Λεϊβνιτίου.
- 8) Τὴν σοφίαν ἐνὸς Σωκράτους καὶ
- 9) Τὴν ἀγάπην, ὑφ' ἧς ἐνεφορεῖτο ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.*

β.) Θεωρητικὴ Παιδαγωγικὴ. Αὕτη ἐρευνᾷ τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς καὶ τὰ μέσα καὶ τὰς ὁδοὺς, δι' ὧν ὁ τρόφιμος θὰ ἀχθῆ βαθμηδὸν εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς. Εἰς τὰς ἐρέυνας της αὐτὰς φωτίζεται κυρίως ὑπὸ τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Ἠθικῆς.

Ἐντεῦθεν ἔχομεν δύο τμήματα I) Τὸ Τμήμα περὶ τοῦ σκοποῦ, τὴν τελεολογίαν καὶ II) Τὸ τμήμα περὶ τῶν μέσων, τὴν μεθοδολογίαν.

* Πρὸβλ. «Ποῖός τις πρέπει νὰ εἶνε ὁ διδάσκαλος», τοῦ Σεβαστοῦ Καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ κ. Νικολάου Ἐξαρχοπούλου, ἐκδοθὲν ἐν Ἀθήναις τῷ 1907.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ μέσα τῆς ἀγωγῆς εἶναι ἄμεσα καὶ ἔμμεσα διακρίνομεν Α') τὴν Κυρίως Παιδαγωγικὴν ἢ Παιδευτικὴν δι' ἧς ὁ παιδαγωγὸς ζητεῖ νὰ ἐπιδράσῃ ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοὺς τροφίμους καὶ Β') τὴν Διδακτικὴν, δι' ἧς ὁ παιδαγωγὸς ζητεῖ νὰ ἐπιδράσῃ ἔμμέσως ἤτοι διὰ τῆς διδασκαλίας. **Ἡ Παιδευτικὴ ὑποδιαιρεῖται** εἰς τὴν Γενικὴν παιδευτικὴν καὶ εἰς τὴν Εἰδικὴν παιδευτικὴν.

α'.) Ἡ Γενικὴ παιδευτικὴ περιλαμβάνει τὴν **Παιδονομίαν**, ἣτις σκοπεῖ νὰ δημιουργήσῃ τὰς ἀναγκαίας προϋποθέσεις τῆς ἀγωγῆς καὶ τὴν **Κυρίως Ἀγωγὴν**, ἣτις ἀσχολεῖται περὶ τὴν διαμόρφωσιν ἰδίᾳ τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς βουλήσεως τῶν τροφίμων.

β') Ἡ Εἰδικὴ παιδευτικὴ, ἣτις στηριζομένη ἐπὶ τῆς Γενικῆς ἐξετάζει εἰδικῶς τοὺς τρόπους καθ' οὓς ἐκάστη τῶν ἔμμεσων καὶ τῶν ἀμέσων ἀρετῶν ἐγγεννᾶται εἰς τοὺς τροφίμους.

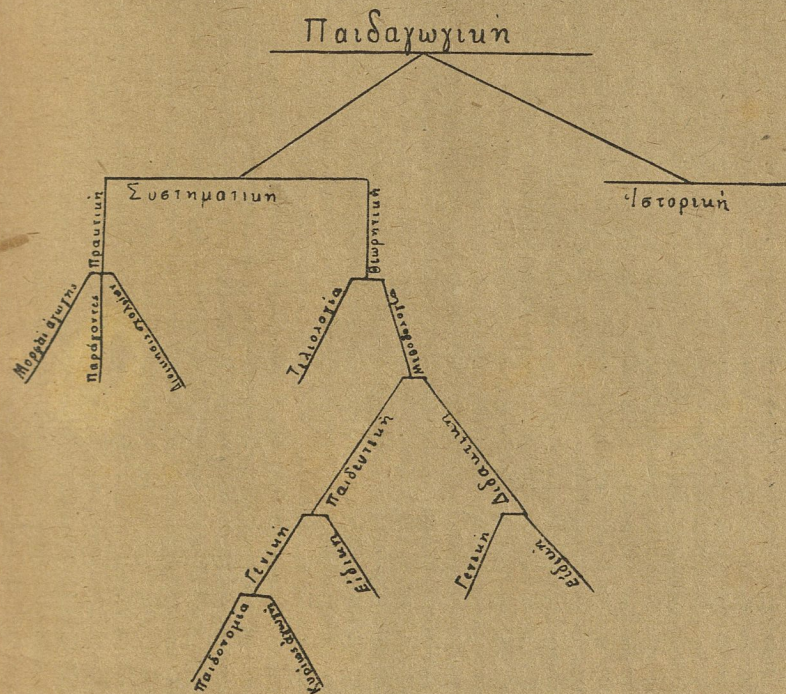
Καὶ ἡ **Διδακτικὴ** διαιρεῖται εἰς δύο μέρη· εἰς τὴν Γενικὴν καὶ εἰς τὴν Εἰδικὴν Διδακτικὴν.

α'.) Ἡ Γενικὴ Διδακτικὴ καθορίζει τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας, τὰς ἀρχὰς τῆς ὀρθῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς καὶ παρέχει τὴν ὀρθὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας. Καλεῖται δὲ Γενικὴ, διότι οἱ κανόνες αὐτῆς εἶνε γενικῆς φύσεως, ἰσχύοντες ἐπὶ πάντων τῶν μαθημάτων.

β'.) Ἡ δὲ Εἰδικὴ Διδακτικὴ στηριζομένη ἐπὶ τῆς Γενικῆς, σκοπεῖ νὰ ἐφαρμόσῃ τοὺς κανόνας πρὸς μεθοδικὴν διαμόρφωσιν ἐκάστου μαθήματος. Ἐξετάζει τὸν σκοπὸν ἐκάστου μαθήματος, τοὺς κανόνας πρὸς συλλογὴν τῆς διδακτέας ὕλης, τὴν διάταξιν τῆς ὕλης ἐκάστου μαθήματος καὶ τὰς μεθόδους τῆς διδασκαλίας ἐκάστου μαθήματος.

Οὕτως ἔχομεν τὸν ἐπόμενον πίνακα τῆς διαιρέσεως τῆς Παιδαγωγικῆς.

Εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν διαφόρων τμημάτων εἰς ἃ ὑποδιαιρεῖται ἡ θεωρητικὴ Παιδαγωγικὴ θέλομεν προβῆ, ἀφοῦ

προηγουμένως εἰπώμεν περὶ τῶν βοηθητικῶν τῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστημῶν καὶ περὶ τῶν θεμελιωδῶν σχέσεων τῆς ἀγωγῆς ὡς καὶ τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ τροφίμου καὶ περὶ τῶν μορφῶν τῆς ἀγωγῆς.

§ 4. Βοηθητικά Ἐπιστήμαι τῆς Παιδαγωγικῆς.

Ἡ Παιδαγωγικὴ οὐσα ἐπιστήμη τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδῶν, ἵνα ἐπιτύχη τὸν σκοπὸν τῆς, ἔχει ἀνάγκη τῆς βοήθειας καὶ ἄλλων ἐπιστημῶν, αἵτινες εἶνε αἱ ἑξῆς:

α'.) Ἡ Ἠθικὴ, ἣτις ἐρευνᾷ τοὺς κανόνας τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως καὶ προβάλλουσα ὠρισμένα ἀξιώματα καὶ κανόνας, ὧν τὸ κύρος πᾶς τις καὶ ἄκων ἀνομολογεῖ, δίδει εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν τὸν σκοπὸν τῆς καὶ διὰ τῶν μέσων τῆς ἀγωγῆς ἐφαρμοζομένων τῶν ἠθικῶν δογμάτων κανονίζει τὰς ἐν τῇ κοινωνίᾳ σχέσεις τῶν ἀτόμων, ὥστε νὰ γίνωσι ταῦτα πολιταὶ ἠθικοί.

β') Ἡ Ψυχολογία τοῦ παιδός, ἣς ἡ παιδαγωγικὴ ἔχει ἀνάγκη καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἔργου τῆς ἐπιβαλλομένη τῆς γνώσεως τῶν ψυχικῶν φαινομένων τοῦ παιδὸς καὶ ἔνεκα τῆς ἐπιλύσεως διαφόρων παιδαγωγικῶν προβλημάτων. Πάντες οἱ παιδαγωγοὶ ἀνεγνώρισαν, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, τὴν σημασίαν τῆς ψυχολογίας, ἰδίᾳ δ' Ἐρβартος, ὅστις θεμελιοῖ τὴν παιδαγωγικὴν ἐπὶ τῆς ἠθικῆς καὶ ψυχολογίας.

Ἄλλὰ κατόπιν ἀπέκρουσάν τινες τοῦτο, ὡς ὁ Natorp εἰπὼν, ὅτι ἡ παιδαγωγικὴ δὲν ἔχει ἀνάγκη ψυχολογίας, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐρευνᾷ χειραγωγουμένη ὑπὸ τῆς Λογικῆς. Ἐπίσης καὶ ὁ Γερμανὸς καθηγητῆς Münsterberg, πρὸς ὃν συμφωνεῖ καὶ ὁ James, λέγων, ὅτι ἡ τοῦ δικαστάλου πρὸς τὸν παῖδα σχέσις, οὐσα συγκεκριμένη καὶ ἠθικὴ, ἀντίκειται ὅλως πρὸς τὴν τοῦ ψυχολογικοῦ παρατηρητοῦ, ἣτις εἶνε ἀφηρημένη καὶ ἀναλυτικὴ* κλπ.

* Πρβλ. William James. «Παιδαγωγικαὶ Ὁμιλίαι» ἐξελληνισθεῖσαι ὑπὸ τοῦ κ. Γεωργίου Γρατσιάτου, Ἐν Ἀθήναις 1911.—Ὁμοίως Εἰσαγωγή εἰς τὴν σύγχρονον ψυχολογίαν τοῦ Guido Villa κατὰ μετάφρασιν Γ. Γρατσιάτου.

Οἱ ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν σημασίαν τῆς ψυχολογίας δὲν ἔχουσι δίκαιον. Ἡ Παιδαγωγικὴ εὐρίσκεται εἰς σχέσιν πρὸς τὴν ψυχολογίαν, οὐσα αὐτοτελής. Διότι ἡ ψυχολογία στρέφει τὸ διαφέρον τῆς πρὸς ἅπαντα τὰ ψυχολογικὰ φαινόμενα, ἐνῶ ἡ Παιδαγωγικὴ μόνον πρὸς ὠρισμένα τινά.

Ἡ Ψυχολογία ἔχει σκοπὸν αὐτὴν ταύτην τὴν γνῶσιν τῶν φαινομένων θεωρητικῶς, ἐν ᾧ ἡ Παιδαγωγικὴ διὰ τῶν ψυχολογικῶν φαινομένων ἐπιζητεῖ τὴν λύσιν παιδαγωγικῶν ζητημάτων. Ἀναγκάζεται νὰ ἐρευνᾷ τὰ ψυχολογικὰ φαινόμενα καὶ κατ' ἄτομον εἶνε πρακτικὴ.

Πρὸς τοῦτοις ἐπὶ αἰῶνας ἐθεωρεῖτο χρήσιμος εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν ἡ Ψυχολογία, ἡ Γενικὴ δηλαδὴ καὶ ἡ τοῦ ὠρίμου ἀνθρώπου, ἐν ᾧ τῶρα ἐπεκράτησεν ἡ ἔρευνα τῆς ψυχολογίας τοῦ παιδός, καθότι διαφέρουσι τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἐνηλίκου καὶ παιδός. Διὰ τῆς γνώσεως τῆς ψυχολογίας τοῦ παιδὸς ἀποφεύγεται ὁ κίνδυνος, ὅστις θὰ ἐγένετο διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν αὐτῶν, ἅτινα ἀπητοῦντο δι' ἐνήλικα.

Ἐνδιαφέρει δὲ τὴν Παιδαγωγικὴν καὶ ἡ ψυχολογία τοῦ ἀπὸ τοῦ κανονικοῦ ἀποκλίνοντος παιδός, τοῦ ἀνισορροποῦ, διότι ἡ ἐξέτασις τούτων συμβάλλει εἰς τὴν διαλεύκανσιν καὶ πλείστων ψυχικῶν φαινομένων.

γ') Ἡ Ἰατρικὴ, ἣτις διδάσκει τὸν παιδαγωγὸν δι' ὠρισμένων κλάδων τῆς (ἀνατομικῆς, φυσιολογίας καὶ υγιεινῆς) τὴν πορείαν τῆς σωματικῆς ἐξελιξέως τοῦ παιδός, τὸ βάρος τοῦ σώματος, τὴν διαφορὰν τῶν ὀργάνων αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸν ἐνήλικα, τοὺς κινδύνους, οὓς διατρέχει ἡ σωματικὴ τοῦ παιδός ἐξελιξις, τὴν σωματικὴν κατάστασιν τῶν ὑστερούντων εἰς τὸ σῶμα, τὰ ἐλαττώματα ὀργάνων αἰσθητηρίων, ἐγκεφάλου κ.λ.π.

Καίτοι ἡ διδασκαλία σκοπεῖ κυρίως τὴν πνευματικὴν Παιδαγωγικὰ Α'

ανάπτυξιν τοῦ τροφίμου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θεραπείαν τοῦ σώματος δὲν πρέπει νὰ μείνη ἀδιάφορος. Ὁ παιδαγωγὸς πλειστάκις ἔρχεται εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ καταφεύγη εἰς τοὺς ρηθέντας κλάδους τῆς ἱατρικῆς διὰ ζητήματα σχολικῆς φύσεως. Προκειμένου π.χ. νὰ ἐρίζη τὸ ποσὸν τῆς ἐργασίας, τὸ ὁποῖον δικαιούται νὰ ἐπιβάλῃ, ἐπίσης προκειμένου νὰ ἐρίζη τὴν ἔκτασιν τῶν διαφόρων μαθημάτων καὶ νὰ καθορίζη τὴν διάρκειαν τῶν διαλειμμάτων κ.λ.π.

Ἄνευ τῶν εἰρημένων γνώσεων τῆς ἱατρικῆς θὰ ἔχωμεν ἀντίθετα ἀποτελέσματα· ἀσθενείας, βλάβας ὠρισμένων μελῶν τοῦ σώματος, ἀτονίαν, ὠχρότητα καὶ βλάβην τοῦ ἐγκεφάλου.

Πρὸς τοῦτοις ὁ παιδαγωγὸς πρέπει νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ παρέχῃ πρακτικῆς φύσεως συμβουλὰς περὶ ὕπνου, κινήσεων, καθαριότητος, θρανίων, οἰκημάτων κ.λ.π.

δ') **Ἡ βιολογία**, διότι τὰ βιολογικὰ φαινόμενα ἔχουσι σημασίαν διὰ τὴν παιδαγωγικὴν ἔρευναν τοῦ παιδός. Ἡ Παιδαγωγικὴ ἐπλουτίσθη ἐκ τῆς βιολογίας καὶ ἠρῦνθη διὰ νέων ἐννοιῶν, ὡς εἶνε αἱ ἐννοιαὶ τῆς κληρονομικότητος, τῆς προσαρμογῆς, τῆς ἐξελίξεως, κατανομῆς κ.λ.π. Ἡ τῆς ἐξελίξεως κυρίως διήκει ἐπὶ πᾶσαν τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστήμην, ἐπὶ τὴν γλῶσσαν, συναισθήματα, βούλησιν κ.λ.π. Ἐκαστὸν μέλος δὲν εἶνε μεμονωμένον τι, ἀλλ' ἀποτελεῖ μέρος μείζονός τινος, τῆς κοινότητος ἀφ' ἧς δέχεται ἐπιδράσεις ἀλλὰ καὶ εἰς ἣν ἀσκεῖ. Ἐκαστὸς παῖς καὶ πᾶν ἄτομον ἀνήκει καὶ εἰς τὴν κοινότητα.

ε') **Ἡ Λογικὴ**, ἣτις χειραγωγεῖ εἰς τὸ ἔργον τῆς τὴν Διδακτικῆν, ἐρευνῶσαν μεθόδους πρὸς ὀρθὴν μετάδοσιν γνώσεων. Ἡ Λογικὴ διδάσκει τοὺς νόμους τῆς ὀρθῆς διανοήσεως, ὑποδεικνύει τῇ Παιδαγωγικῇ τὴν ὁδὸν τῆς Διδα-

κτικῆς. Αὕτη διδάσκει τί εἶναι συστηματοποιήσεις, ἀνά-
λυσις, σύνθεσις, ἐπαγωγή, ἀπαγωγή, ἐρώτησις, λογικὴ ἐρώ-
τησις, τρόποι συνθέσεως ἀληθειῶν, ἀπόδειξις* κ.τ.λ.

καὶ στ') **Ἡ Κοινωνιολογία**, ἣτις ὀρίζει πῶς θὰ διαπλασθῇ ἡ νέα γενεὰ διὰ νὰ εἰσέλθῃ πάνοπλος εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον. Ἡ ἀγωγή δὴλα δὲν δέον νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν τῆς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶνε μέρος τοῦ ὄλου καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς κοινωνίας, μὴ δυνάμενος νὰ ζῆ μόνος. Ἐχων δὲ ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν κοινωνίαν ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ γίνῃ χρήσιμος αὐτῇ. Ἐπομένως καὶ ὁ παῖς πρέπει νὰ ἀποβῇ χρήσιμον μέλος τῆς κοινωνίας. Ταῦτα ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τῆς ἡ Παιδαγωγικὴ καὶ τὸ σημεῖον τοῦ πολιτισμοῦ εἰς ὃ εὐρίσκεται ἡ παρούσα κοινωνία θὰ κανονίζῃ τὴν ἐκλογὴν τῶν διδασκῶν γνώσεων εἰς τὸν παιδα, ὡς καὶ τὸν ὀργανισμὸν τῶν σχολείων.

§ 5. Περὶ Πειραματικῆς ἐρεῦνης τοῦ παιδός, καὶ πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς.

Πολλὰ τῶν προβλημάτων τῆς Παιδαγωγικῆς ὡς καὶ τῆς Ψυχολογίας καὶ Διδακτικῆς ἐξερευνῶνται καὶ λύονται διὰ παρατηρήσεων καὶ πειραμάτων γιγνομένων ἐπὶ τοῦ παιδός.

Κατὰ τὴν σκόπιμον παρατήρησιν ὁ παιδαγωγὸς δὲν ἐπεμβαίνει, ἀλλὰ ἀναμένει τὸ φαινόμενον καὶ παρακολουθεῖ τὴν ἐξέλιξιν τούτου. Ἐν ᾧ διὰ τοῦ πειράματος προκαλεῖ γέ-
νεσιν ψυχικῶν φαινομένων διὰ τεχνητῶν μέσων, διὰ κατα-
λήλων ἐρεθισμῶν, μετρεῖ καὶ καταγράφει τὰ πορίσματα, καὶ

* Πρβλ. Conrad—Δημ. Γεωργακάκι. Ψυχολογία μετὰ στοιχείων Λο-
γικῆς. Ἐκδ. ἐν Ἀθήναις 1917.

ἔπειτα δι' ἐπαναλήψεως τοῦ αὐτοῦ πειράματος καθιστᾶ εὐ-
κολον τὴν βαθεῖαν κατανόησιν ἐκάστου φαινομένου καὶ δια-
γινώσκει τὰς αἰτίας καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ.

Ἡ πειραματικὴ ἔρευνα γενομένη τὸ πρῶτον εἰς τὰς
φυσικὰς ἐπιστήμας ὑπὸ τοῦ Βάκωνος, εἰσήχθη ὕστερον ἐξ
αὐτῶν καὶ εἰς τὴν Ψυχολογίαν, καὶ ἀπ' αὐτῆς μετεδιβάσθη
εἰς τὴν Παιδολογίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν παι-
δαγωγικὴν, ἐξ οὗ καὶ Πειραματικὴ Παιδαγωγικὴ ὠνομάσθη
αὕτη.

Οὕτως ἡ Πειραματικὴ Παιδαγωγικὴ ἔλυσε μεγάλα
προβλήματα μεθόδων τῆς διδασκαλίας καὶ ἀγωγῆς διὰ τοῦ
πειράματος, κρινομένων ἀντικειμενικῶς τῶν παιδαγωγικῶν
συμπερασμάτων. Ἄλλα καὶ νέα προβλήματα ἀνέκυψαν χρή-
ζοντα ἐρεῦνης καὶ λύσεως.

Παραλλαγὰι τοῦ πειράματος. Α') Παιδολογικὸν καὶ
Β') Παιδαγωγικὸν ἢ διδασκτικόν. Τοῦ παιδολογικοῦ πειρά-
ματος γίνεται χρῆσις πρὸς ἔρευναν ψυχολογικῶν καὶ σω-
ματολογικῶν καταστάσεων τοῦ παιδός.

Τὸ παιδαγωγικὸν πείραμα ἀποβλέπει εἰς τὴν πράξιν
τῆς ἀγωγῆς, καὶ δίδει φῶς ἀπλετον εἰς ζητήματα πρακτι-
κώτατα τῆς παιδαγωγικῆς, π. χ. ὁ τρόπος τῆς κατὰ τμή-
ματα ἀπομνημονεύσεως ἀπεδείχθη πλημμελῆς καὶ συνιστά-
ται ἢ ἀπομνημόνευσις τοῦ ὅλου. Ἐπίσης ἐκανονίσθη ὁ τρό-
πος τῆς ὀρθογραφίας, τῆς ἰχνογραφίας, τῆς κατ' οἶκον ἐργα-
σίας, τῆς προφυλάξεως τῶν μεμαθημένων ἐκ λήθης κλπ.

Ἐκτέλεισις τοῦ πειράματος. Τὸ πείραμα γίνεται
ἢ δι' ὀργάνων ἢ ἄνευ ὀργάνων, διότι καὶ τὰ ἄνευ ὀργάνων
πειράματα καταλήγουσιν εἰς ἀσφαλῆ πορίσματα. Ὁ ὑποκεί-
μενος εἰς τὸ πείραμα παῖς ἄλλοτε γνωρίζει τὸ πείραμα καὶ
μετέχει αὐτοῦ, ἄλλοτε δὲ ἀγνοεῖ τοῦτο, ἵνα μὴ ἐκ φόβου

ἢ ὑποβολῆς ἀποκρύψῃ καὶ ματαιώσῃ τὸ πείραμα. Τὸ πεί-
ραμα τελεῖται ἄλλοτε ἐπὶ ἑνὸς καὶ ἄλλοτε ἐπὶ ὀμάδων, ὅτε
οἱ συνεξεταζόμενοι πρέπει νὰ ἀποτελῶσι στοιχεῖα ὁμοιο-
γενῆ, ἤτοι νὰ εἶνε τῆς αὐτῆς ἡλικίας, μορφώσεως, κλπ.

Γίνονται πειράματα πολλὰ δι' ἕκαστον φαινόμενον, π.
χ. διὰ μνήμην, φαντασίαν, διάνοησιν, κατ' αἰσθήσιν ἀντίλη-
ψιν κλπ.. Πρὸς τοῦτο ὑπάρχουσι διάφοροι μέθοδοι· π. χ. ἡ
μέθοδος τῆς ἀναπλάσεως χρησιμεύει πρὸς ἔρευναν πλείστων
ψυχολογικῶν φαινομένων. Ἡ μέθοδος τῆς περιγραφῆς εἰκό-
νων χρησιμεύει πρὸς διάγνωσιν τοῦ γλωσσικοῦ πλούτου, τῆς
διανοητικῆς ἐξελξεως κλπ. Διὰ τῆς ἀγγλικῆς λέξεως *tests*
=δοκιμασία, ἣτις κατέστη πλέον ὄρος διεθνῆς, μετρεῖται
σωματικὸν γνῶρισμα ἢ ψυχικόν.

Ἐχομεν δὲ *tests* ἐνόργανα καὶ *tests* ἄνευ ὀργάνων π.χ.
λύσις αἰνίγματος πρὸς ἔρευναν νοημοσύνης, παροχὴ κειμέ-
νου περιέχοντος χάσματα πρὸς συμπλήρωσιν, σχηματισμὸς
φράσεων ἐκ τριῶν λέξεων, συνεχῆς πρόσθεσις, πολλαπλασια-
σμὸς ἐπίδειξις εἰκόνης καὶ ἀναπαράστασις πρὸς διάγνωσιν ψυ-
χικῆς καταστάσεως, διαγραφὴ διαφόρων γραμμῶν ἐκ μιᾶς
τελίδος διὰ μιᾶς καθέτου γραμμῆς κλπ. Ἡ ἐκτέλεισις τῶν
πειραμάτων δὲν εἶνε εὐχερῆς. Ἀπαιτεῖται ὁ πειραματιζό-
μενος νὰ ἔχη μεγάλην δεξιότητα κατὰ τὴν ἐκτέλεισιν, ὅπως
νὰ τῆς ἀπολύτου ἀκριβείας καταλήξῃ εἰς ἀκριθεῖ συμπερά-
σματα. Διότι οἱ παῖδες δὲν εἶνε ἱκανοὶ νὰ ὑποβοηθῶσι τὸν
πειραματιζόμενον, ἄλλοτε ὑποβάλλονται καὶ ἄλλοτε πλάτ-
τουσιν ἐξ ἐγωῖσμοῦ ψευδεῖς ἀπαντήσεις κλπ. Αἱ δυσχέρειαι
οὗτοι ὑπερνικῶνται.

Τόποι ἐν οἷς γίνεται ἡ Πειραματικὴ ἔρευνα. Τὰ
πειράματα γίνονται εἰς κέντρα ἐν οἷς θεραπεύεται ἡ ἀγωγή

τοῦ παιδός. Ἀνάγκη λοιπὸν προσαρτήσεως πειραματικῶν ἐργαστηρίων εἰς τε τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὰ Διδασκαλεῖα.

Ἀλλὰ καὶ εἰς ἕκαστον σχολεῖον καὶ δὴ εἰς τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον πρέπει νὰ γίνωνται πειράματα ψυχολογικὰ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου του ἰδίου. Ὡστε ἀνήκει εἰς τὸν διδάσκαλον ἐξ οὗ καὶ προήλθεν ἐξελικτικῶς ἡ ψυχολογικὴ ἔρευνα τοῦ παιδός. «Τὸ φῶς ἐκ τῶν κάτω». Ἀτυχῶς ἐπὶ τῆς Ἑλλάδι ἡ πειραματικὴ ἔρευνα τοῦ παιδός εὐρίσκεται ὅχι ἐν ἀξιόλογον σημεῖον, καίτοι μεγίστη παρίσταται ἀνάγκη ταύτης, τὸ μὲν ἵνα ἐρευνήσωμεν τὴν ψυχὴν τοῦ ἐλληνόπουλου καὶ ὁδηγηθῶμεν οὕτως εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς νεοελληνικῆς Παιδαγωγικῆς,* τὸ δὲ ἵνα μὴ παριστάμεθα ὑπολείπόμενοι κατὰ τοῦτο καὶ αὐτῶν τῶν μικρῶν λαῶν Σέρβων, Ρωμούνων καὶ Βουλγάρων.

Ὄφειλομεν λοιπὸν, πάντες οἱ Ἕλληνες διδάσκαλοι, ἐξερευνήσωμεν τὸν ἐλληνόπαιδα καὶ νὰ ἐξεύρωμεν, ὅπως λέγει ὁ Ἰω. Ἀμῶς Κομένιος, τὸν τρόπον, δι' οὗ οἱ μὲν διδάσκοντες ὀλιγώτερον νὰ διδάσκωσιν, οἱ δὲ μαθητὴν πλεόν νὰ μαθήθωσιν· τὰ σχολεῖα νὰ ἔχωσιν ὀλιγώτερους θορύβους, ἀναιματαιοπονίας ἀλλὰ μεγαλυτέραν σχολήν, εὐθυμίαν καὶ ὄρεξιν καὶ σταθερὰν πρόοδον· ἡ δὲ χριστιανικὴ Πολιτεία ὀλιγώτερον σκότος, σύγχυσιν, διχόνοιαν, περισσώτερον δὲ φῶς καὶ τάξιν, εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν. (Πρβλ. Ἰωάννου Ἀμῶς Κ

* Πρβλ. Ζήση Ζαμάνη, Διευθυντοῦ τοῦ Μαροσλείου Διδασκαλεῖου «Συμβολὴ εἰς τὴν ἰδρυσιν νεοελληνικῆς Παιδαγωγικῆς». Δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσῃ «Ἐκπαιδευτικῇ Ἐπιθεωρήσει, ἐν Τόμῳ Τεύχ. Α' Γ' Ε'. κλπ. Ἀθήνησι 1919.

Ὁμοίως Ἀλ. Δελμούζου, Ἀνωτέρου ἐπόπτου τῆς Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. «Πρὸς τὴν Ἐκπαιδευτικὴν ἀναγέννησιν». Ἀθήνησι 1919. Δελτίον Ὑπουργείου Παιδείας.

μενίου, Μεγάλῃ Διδακτικῇ εἰς ἑλληνικὴν μετάφρασιν ὑπὸ Δημ. Ἰ. Ὀλυμπίου Δ. μ. πρ. Γυμνασιάρχου.)

§ 6. Θεμελιώδεις σχέσεις τῆς ἀγωγῆς.

1ον Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἐνδεὴς τῆς ἀγωγῆς. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκην ἀγωγῆς, διότι

1ον) Εἶναι τὸ ἀσθενέστατον καὶ μακρονηπιώτατον πάντων τῶν ζώων. Ὅλα τὰ ἄλλα ζῷα, ἅμα γεννώμενα, δύναται νὰ ζήσουν ἐν τῇ φύσει, χειραγωγούμενα ὑπὸ τοῦ ἐνστίγματος καὶ πολὺ ταχέως ἐξοικειούμενα πρὸς τὸν περικυκλῶντα αὐτὰ κόσμον, ἐνῶ δὲ ἄνθρωπος γεννῶμενος ἔχει ἀνάγκην ἐπὶ πολὺ τῆς βοηθείας τῶν ἐνηλίκων. Διὸ παρατηροῦμεν ὅτι ἀνεκάθεν οἱ ἐνήλικες ἐθεώρησαν, ὡς ἐν τῶν εὐγενεστάτων ἔργων των, τὸ νὰ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῶν ἀνηλίκων, ἵνα θεραπεύωσι τὴν ἐξωτερικὴν ἐνδειαν αὐτῶν, διὰ βοηθείας καὶ θεραπείας, ἀλλὰ καὶ ἵνα δίδωσι διὰ τῆς ὠριμωτέρας γνώσεως καὶ ἐμπειρίας εἰς τὸ πνεῦμα αὐτῶν ὠρισμένην μορφήν.

Ἡ πρώτη ἐνέργεια, ἣτις ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὸ σῶμα καλεῖται θεραπεία (τροφή)· ἡ δευτέρα, ἣτις ἐξαιρέτως τείνει εἰς τὸ πνεῦμα, καλεῖται ἀγωγή (παιδεία).

2ον) Εἶναι κοινωνικόν, ἥτοι ἔχει ἀνάγκην τῆς κοινωνίας ἐν ἣ ἡ θὰ ζήσῃ καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλει νὰ μάθῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς.

3ον) Διὰ τῆς ἀγωγῆς θὰ ἀναπτύξῃ ὁ ἄνθρωπος τὰ πλεονεκτήματα, δι' ὧν διαφέρει τῶν ζώων, ἥτοι τὰς προδιαθέσεις του πρὸς τὴν λογικὴν γνῶσιν, τὴν ἐλευθέραν βούλησιν καὶ τὴν ἀπόκτησιν τῆς γλώσσης.

Εἰς τὴν ἐνδειαν δὲ τῆς ἀγωγῆς ἀντιστοιχεῖ ὡς ἴδιον προτέρημα τοῦ ἀθρώπου ὑπὲρ τὸ ζῷον, τὸ εὐάγωγον, ἡ ἐκπαιδεύσις αὐτοῦ, ἣτις στηρίζεται ἐπὶ τοῦ εὐπλάστου τῆς

άνθρωπίνης φύσεως. Διὸ καὶ ὁ Πλάτων λέγει: «Ἄνθρωπος παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχὼν καὶ φύσεως εὐτυχοῦς θειότατον ἡμερώτατόν τε ζῆλον γίνεσθαι φιλεῖ, μὴ καλῶς δὲ ἢ μὴ ἱκανῶς τραφὲν ἀγριώτατον ὀπίσα φύει γῆ». (Νόμ. 6, 12, 766α).

2ον Τὸ δυνατὸν τῆς ἀγωγῆς. Ἡ ἀγωγή εἶναι δυνατὴ 1) διότι ὁ ἄνθρωπος φύσει ρέπει πρὸς τὸ γινώσκειν. Οὗτος πεπροικισμένος δι' ὑγιῶν αἰσθητηρίων καὶ λοιπῶν ὀργάνων, εἶνε ὅλως ἱκανὸς νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ νὰ ἐξυψωθῇ μέχρι τῶν ὑψίστων ἰδεῶν.

2) Διότι ὁ ἄνθρωπος φύσει ρέπει πρὸς τὸ πράττειν, ἦτοι ἔχει φύσει τὴν ἱκανότητα νὰ προσαρμόζεται πρὸς τὸ περιβάλλον· βλέπει δηλαδὴ ὅτι πράττει ἢ κοινωνία καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸ μιμηθῇ. Ἄφ' οὗ λοιπὸν τὸ γινώσκειν καὶ τὸ πράττειν, αἱ κυριώτεραι ἰδιότητες τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι δυναταί, ἄρα ἡ ἀγωγή εἶναι δυνατὴ παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, οὕτινος διαμορφώνει τὸν πνευματικὸν βίον.

Ἐξετάζοντες τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα βλέπομεν, ὅτι οἱ φιλόσοφοι ἐτόνισαν τὴν δύναμιν τῆς ἀγωγῆς, ἐμπορούμενοι ὑπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι ἡ βελτιώσις τοῦ ἀτόμου διὰ τῆς ἀγωγῆς δύναται νὰ γίνῃ. Ἦδη ὁ Πλάτων ἐκήρυξεν, ὅτι οὐδὲν θειότερον τῆς ἀγωγῆς. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὁμοίως (Πολιτ. Ι). Ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ὁ Ρουσό (Rousseau) ἐζήτησε νὰ ἀνανεώσῃ τὴν κοινωνίαν διὰ τῆς βελτιώσεως τῆς ἀγωγῆς.

Ὁ Μ. Φρειδερεϊκος γράφει, ἐὰν ἡ ἀνθρωπίνη φυλὴ ἀφεθῇ εἰς τὴν τύχην της, ἀποβαίνει κτηνώδης. Ὁ Κάντιος λέγει ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ὅτι κατασκευάσῃ αὐτὸν ἡ ἀγωγή.

Ὁ Φίχτε (Fichte) λέγει ὅτι, ἐὰν θέλῃς νὰ ἀποκτήσῃς ἰσχὺν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον, ὀφείλεις νὰ κατασκευάσῃς αὐτὸν οὕτως ὥστε νὰ θέλῃ ὅτι σύ.

Ἐπῆρξαν ὅμως καὶ τινες, οἵτινες ἐζήτησαν νὰ διασεύσωσι τὴν δύναμιν τῆς ἀγωγῆς, στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς πείρας. Εἶπον δηλαδὴ ὅτι ἡ ἀγωγή πολλάκις οὐδὲν ἢ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα φέρει. Ἄνθρωποι ἐντελῶς ἐγκαταλελειμμένοι ἀπέβησαν ἄριστοι, ἐν ᾧ ἄλλοι τυχόντες ἀγωγῆς ἐπιμεμηλημένης κατέστησαν ὄντα διεφθαρμένα· ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ *Stoy*, ἐὰν ἐκ τοιούτων ἐξαρτήσῃ τις τὴν κρίσιν, τότε πρέπει νὰ ἀρνηθῇ καὶ τῆς ἱατρικῆς τὴν δύναμιν.

Ἄπ' ἐναντίας τὰ πλεῖστα παραδείγματα τῆς ἐμπειρίας ἐπιθεβαιούσιν, ὅτι ἐπιμελῆς ἀγωγή ἀποφέρει ἀγαθοὺς καρπούς, ἢ δὲ διάστροφος κακοὺς καὶ ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ κατορθωθῇ τι διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ παραδείγματος, δι' ἀσκήσεως καὶ ἔξεως, δι' ἀμοιβῆς καὶ ποινῆς.

3ον Ἡ ἀγωγή εἶνε δυσκολωτάτη. Ἡ ἀγωγή ἔχει πολλὰς δυσκολίας, διότι ὁ παιδαγωγὸς πρόκειται νὰ μορφώσῃ ὃν αὐτενεργὸν εὐρισκόμενον ἐν ζώσῃ καὶ διηνεκεῖ ἀναπτύξει καὶ ἄνευ τῆς συνενεργείας αὐτοῦ. Τὸ ἔργον λοιπὸν τοῦ παιδαγωγοῦ θὰ προσκόψῃ ἐπὶ διαφόρων ἐμποδίων, διότι ὑπάρχουν καὶ οἱ ἄλλοι παράγοντες τῆς ἀγωγῆς, οἵτινες δρῶσιν εἴτε ἐπὶ καλῷ εἴτε ἐπὶ κακῷ. Καὶ ὅταν μὲν δρῶσιν ἐπὶ καλῷ, διευκολύνουσι τὸ ἔργον τοῦ παιδαγωγοῦ, ὅταν δὲ ἐπὶ κακῷ, τότε καθιστῶσι τοῦτο δυσχερέστατον. Εἶνε δὲ οὗτοι οἱ λεγόμενοι τυφλοὶ παράγοντες τῆς ἀγωγῆς. Ὅθεν ὀρθῶς ἐγράφη ὅτι «Τὸ παιδεύειν τὴν νεολαίαν εἶναι τι πλέον ἢ τὸ ἐκπορθεῖν τὴν Τροίαν» (Φ. Μελάχθων). Ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὁ ἐπικαλούμενος Θεολόγος, γράφει: «Τέχνη τεχνῶν ἄνθρωπον ἄγειν, τὸ πολυτροπώτατον καὶ τὸ ποικιλώτατον τῶν ζώων».

4ον Τυφλοί παράγοντες τῆς ἀγωγῆς. Ὁ παιδαγωγὸς κατὰ τὴν παιδαγωγικὴν του ἐνέργειαν ἔχει παρ' ἑαυτῷ τρεῖς σιωπηλοὺς, ἀσυνειδήτους καὶ ἀνευθύνους συνεργάτας, ἧτοι 1ον) τὰς φυσικὰς προδιαθέσεις τοῦ παιδός, 2ον) τὴν φύσιν καὶ 3ον) τὴν κοινωνίαν, οἵτινες καλοῦνται τυφλοὶ παράγοντες τῆς ἀγωγῆς.

Ἄπαντες οἱ παράγοντες οὗτοι ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς ἀγωγῆς καὶ δίδουσιν εἰς αὐτὴν ὠρισμένην κατεύθυνσιν.

Α'. Φυσικαὶ προδιαθέσεις τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐκ τῶν σπουδαίων παραγόντων τῆς ἀγωγῆς εἶνε αἱ φυσικαὶ προδιαθέσεις τοῦ παιδός, αἵτινες ἀναπτύσσονται ἐκ τῆς σωματικῆς του καταστάσεως.

Αἱ διαφοραὶ τῆς σωματικῆς καταστάσεως ἐξασκοῦσι μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ χαρακτήρος. Ἄλλας ιδιότητας ἔχει ἄνθρωπος ἔχων τελειῶς διαπεπλασμένας ἀπάσας τὰς αἰσθήσεις καὶ ἄλλας ὁ στερούμενος μιᾶς. Παραβάλετε ἄνθρωπον ἔχοντα τὴν ὄρασιν πρὸς τυφλόν. Ὁ τυφλὸς εἶνε εὐπειθής, εὐάγωγος ἀγαπᾷ τὴν κοσμιότητα, εἶνε εὐαίσθητος, καχύποπτος, πανούργος· διὰ τούτων ἀντιδρᾷ εἰς τὴν ὑπεροχὴν τῶν κεντημένων τὴν ὄρασιν. Εἶνε ἐπίσης ἀπροσωπώληπτος, μὴ ἐπιδρώσης τῆς θέας διαφόρων ἀνθρώπων εἰς τὴν κρίσιν του. Ἐφαινομένη ψυχρότης, ἢ ἔλλειψις ζωνρότητος εἰς τὴν ἀπεικόνισιν των ψυχικῶν καταστάσεων του ἰδίως, εἶνε διότι ἀδυνατεῖ νὰ διαγνώσῃ τὴν ἐντύπωσιν. Ἐκ τῆς κατασκευῆς λοιπὸν τῶν αἰσθητηρίων ἐξαρτᾶται τὸ εἶδος τῶν παραστάσεων, ὡς ἀποκτᾷ ὁ παῖς ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων αὐταὶ δὲ αἱ παραστάσεις γεννῶσιν ὠρισμένας διαθέσεις. Καὶ ἐκ τοῦ λοιποῦ ὄργανισμοῦ ἐξαρτῶνται αἱ ιδιότητες.—

Ἡ ὑπαρξὶς κληρονομικῶν ἀσθeneiῶν παράγει διαρκή

κώλυσιν τῆς κανονικῆς λειτουργίας ἐπὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ θυμικόν τοῦ παιδός. Πρῶτοι οἱ Ἕλληνες ἐδόξαζον, ὅτι ἡ αἱματώδης κρᾶσις καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ταχὺν εἰς τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ δρᾶν ἄλλ' ἀψίκορον· ἢ χολερικὴν ὀξύνη, εὐαίσθητον, δραστήριον· ἢ φλεγματικὴν ἀδιάφορον, ἀπαθῆ καὶ ἢ μελαγχολικὴν ἀπαισιόδοξον. Ἐκ τούτων συμπεραίνομεν, ὅτι πλείσται ιδιότητες γεννῶνται παρὰ τῷ παιδί, συνεπαίρα τῆς καταστάσεως τοῦ ὄργανισμοῦ. Αὗται θεωροῦνται ἔμφυτοι, ἀποτελοῦσι δὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἰσχυρὰ μνήμη, φαντασία, βούλησις, τὰ ἐναντία τούτων· ὅλα ἔγκεινται ἐν σπέρματι εἰς τὸ σῶμα· εἰς τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην κατασκευὴν τοῦ ἐγκεφάλου, τοῦ νευρικοῦ συστήματος, τῶν σπλάγχθων. Ταῦτα δὲ μεταγγίζονται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν καὶ οὕτως ὁμιλοῦμεν περὶ ψυχικῶν κληρονομικότητων.

Αἱ προδιαθέσεις εἶνε σωματικαί, ἀλλὰ γίνονται αἰτία εἰς τὴν γένεσιν καὶ λειτουργίαν ψυχικῶν φαινομένων καὶ διὰ τοῦτο λέγονται ψυχικαί.

Ἡ ἀγωγή εὐρίσκει ἐνταῦθα κώλυμα περιορίζον τὴν δύναμιν τῆς. Τὰς ψυχικὰς προδιαθέσεις δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὴν ἀγωγὴν νὰ παραγνωρίσῃ, διότι εἶνε ὁ σπόρος τοῦ ἀτομικοῦ χαρακτήρος, ἢ βάσις τῆς προσωπικότητος. Αὗται παρέχουν τὴν ἰδιαιτέραν φυσιογνωμίαν τῶν νέων. Ὁ διδάσκων δὲν πρέπει καθ' ὅμοιον τρόπον νὰ συμπεριφέρηται εἰς ὅλους. Εἶνε ἀνάγκη νὰ φροντίσῃ οὗτος νὰ γνωρίσῃ τὴν ἰδιοφυίαν τοῦ παιδός καὶ ὁ πεπειραμένος δύναται ν' ἀποβῆ εὐεργέτης τῆς κοινωνίας. Διὰ καταλλήλων τρόπων παρέχει τὴν τροφήν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν πρώτων κλίσεων· ἐν ᾧ ὁ ἀψυχολόγητος διδάσκαλος δύναται νὰ ἀποβῆ ὀλιθριος εἰς τὴν νέαν γενεάν, διότι ἀντιστρατεύεται εἰς τὴν φύσιν τοῦ παιδός, ζητῶν νὰ καταπνίξῃ τὰ φυσικὰ δῶρα τοῦ παιδός. Πολλάκις

ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς ἀνεπιτήδευοι μαθήσεως ἄνθρωποι, οἵτινες διέψευσαν τὸν διδάσκαλόν των.

Ὁ διδάσκαλος λοιπόν, ὀφείλει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ φροντίσῃ ἵνα γνωρίσῃ τὴν ἰδιοφυΐαν. Εἰς ἄλλα κράτη ὑπάρχει βιβλίον ἰδιοφυΐας, τὸ ὁποῖον εἶνε ἀτοπτον διὰ τὸν μαθητὴν, ὅστις γινώσκει οὕτω τὸ ἐπάγγελμα τὸ δι' αὐτὸν κατάλληλον.

Ἐὰν ἐξετάσῃ τις τὴν παιδικὴν φύσιν παρατηρῆι, ὅτι διάφοροι βαθμοὶ μορφώσεως εἶνε δυνατοὶ παρ' ἐκάστῳ ἐξαρτώμενοι ἐκ τῶν ψυχικῶν ἰδιοτήτων.

Ὁ Ribot ἔχει διαιρέσῃ τὴν νεότητα εἰς τρεῖς κατηγορίας· 1) τοὺς διανοητικῶς ὑστεροῦντας, ἧτοι ὄντας κάτω τοῦ μετρίου 2) τὰ μεγάλα πνεύματα, ἧτοι τοὺς ὄντας ἄνω τοῦ μετρίου καὶ 3) εἰς τὸ μέσον θέτει τοὺς ἔχοντας τὸ κοινὸν πνεῦμα.

B'. Ἡ Φύσις.

Ἡ ἐξέλιξις τοῦ παιδὸς ἐπηρεάζεται καὶ ὑπὸ ἄλλου παράγοντος τῆς ἀγωγῆς, τοῦ τῆς φύσεως, ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας ἀναπτύσσεται οὗτος.

Μόλις γεννηθῆ ὁ παῖς ὑφίσταται ἐπιδράσεις ὑπὸ τῆς περιβαλλούσης αὐτὸν φύσεως· τὸ δωματίον, ἡ οἰκία, ἡ αὐλή, δὲν εἶνε πράγματα νεκρὰ διὰ τὸν παιδα, διότι ταῦτα ἐρίζουσι τὰς πρώτας ἀντιλήψεις του. Δὲν εἶνε μικρᾶς σημασίας, ἀν ἐγεννήθη ὁ παῖς εἰς ὀρεινὸν μέρος ἢ εἰς τὴν καλύβην τοῦ ναυτικοῦ ἢ εἰς χώραν ἔχουσαν ὠραῖα τοπία. Τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ τοῦ τόπου, ὅλα συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ γεννηθῶσι παρ' αὐτῷ ὠρισμένοι ἀντιλήψεις, παραστάσεις. Αὐτὰ ἐρίζουσι τὰς ἐπιθυμίας του τὰς πρώτας. Καὶ εἶνε ἀδύνατον νὰ ὀρίσῃ τις τὰς ἐπιδράσεις, τὰς προερχομένας ἐκ τῆς περιβαλλούσης ἡμᾶς φύσεως. Αὗται εἶνε ἰσχυρότεραι εἰς τοὺς γεννηθέντας εἰς χωρία ἢ εἰς τοὺς γεννηθέντας εἰς πόλεις. Ἐξ αὐτῶν γεννῶνται

ὠρισμένοι ἰδιότητες τοῦ χαρακτῆρος, ἅς ἡ ἀγωγή μέχρι τινὸς κατορθοῖ νὰ μεταβάλλῃ.

Γ'. Ἡ Κοινωνία.

Ὁ τρίτος τυφλὸς παράγων τῆς ἀγωγῆς εἶναι ἡ κοινωνία. Ὁ παῖς μόλις ἀπομακρυνθῆ τῆς οἰκίας ἔρχεται εἰς νέον κύκλον ἐντυπώσεων, ἅς παρέχει αὐτῷ ἡ συναναστροφή ὄλων ἐν γένει, τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον. Ἡ γλῶσσα καὶ οἱ τρόποι τῶν φίλων καὶ συντρόφων ἐπιδρῶσιν εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ κοινοῦ περιβάλλοντος καὶ παράγουσιν ὠραίας ιδέας ἢ ταπεινάς, ὑποκρισίαν, ἀπάτην, ψεῦδος.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς κοινωνίας λοιπὸν εἶναι μεγίστη, διότι αὕτη α'.) εἶναι μακρὰ καὶ ἀδιάκοπος. Μετὰ τὸ σχολεῖον ὁ παῖς τὰς περισσοτέρας ὥρας διέρχεται ἐν τῇ κοινωνίᾳ· β'.) εἶναι ἰσχυρά. Φυσικὰ ὁ παιδαγωγὸς εἶναι εἰς μόνον, ἐν ᾧ ἡ κοινωνία ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλοῦς· γ'.) διότι ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὁ παῖς ἔχει ἐλευθερίαν δράσεως, καὶ δ'.) διότι ἐν τῇ κοινωνίᾳ πολλοὶ δρῶσιν ἐκ προμελέτης. Ἐὰν ἡ κοινωνία εἶναι κακὴ ὁ παιδαγωγὸς ἔχει νὰ παλαίσῃ πρὸς τεραστίαν δύναμιν καὶ δὲν εἶνε βέβαιος ἀν θὰ ἐξέλθῃ νικητής. Διὸ καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον «πόλις ἄνδρα διδάσκει»: ὅ,τι δῆλα δὲν δύναται νὰ κατορθώσῃ ὁ πατήρ καὶ ἡ μήτηρ· καὶ τὸ σχολεῖον κατορθοῦσι τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῆς πόλεως, ἐνθα ὁ παῖς ἐξερχόμενος καὶ βλέπων τὰ ἐν αὐτῇ μετασχηματίζει ἐαυτὸν συμφώνως πρὸς ταῦτα.

Διὰ νὰ νικήσῃ ὁ παιδαγωγὸς πρέπει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ κάμῃ τὸν τρόφιμον, νὰ ἀγαπήσῃ τὸ σχολεῖον καὶ νὰ θεωρῆ τοῦτο ὡς τόπον εὐαρέστου διαμονῆς. Νὰ κάμῃ τὸν τρόφιμον νὰ ἐκτελῆ ὅ,τι τὸν διέταξε, ὅχι ἐκ φόβου, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτὸ τὸ καλόν. Τότε ὁ τρόφιμος ἔκαμε τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς συμμαχίαν μὲ τὸν παιδαγωγόν, δηλαδὴ ἤρχισε νὰ ἀγαπᾷ αὐτὸν περισσότερο τῆς ἄλλης κοινωνίας καὶ ἐπομέ-

τως, θὰ θεωρῆ καλὰ μόνον τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ παιδαγωγὸς λαμβάνει ὡς συνεργάτην πλέον τὸν τρόφιμον κατὰ τῶν ἀσχήμισυνῶν καὶ λοιπῶν κακῶν μιᾶς κακῆς κοινωνίας. Παρατηρήθη δὲ ὅτι ὁ τρόφιμος μετ' εὐχαριστήσεως δέχεται τὴν συμμαχίαν ταύτην.

Βον "Ἄλλοι παράγοντες τῆς ἀγωγῆς. Πλὴν τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ τῶν τυφλῶν παραγόντων τῆς ἀγωγῆς, ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὸν τρόφιμον σπουδαιότατα καὶ συνειδητῶς καὶ ἄλλοι παράγοντες, ἧτοι ἡ Οἰκογένεια, ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Πολιτεία.

Ἡ ἀγωγή λοιπὸν ὀφείλει νὰ μὴ παραβλέπη καὶ τοὺς παράγοντας τούτους, ἀλλὰ νὰ ἐπιδιώκη τὴν συμμετοχὴν των εἰς τὸ ἔργον τῆς.

Καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἡ καλὴ καὶ ἀγαθὴ πολιτεία ἔχει μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν παῖδα· διὸ καὶ Σπαρτιάτης τις ἐρωτηθεὶς «πῶς ἂν τις ἄριστα τὸν παῖδα παιδεύσειεν», ἀπεκρίθη «εἰ πόλεως ἀγαθῆς τύχοι».

Καὶ γενικῶς οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον· «πόλις ἄνδρα διδάσκει».

Α'. Ἡ Οἰκογένεια.

Ἡ οἰκογένεια εἶνε σπουδαῖος παράγων τῆς ἀγωγῆς· ἀλλὰ αἱ οἰκογένειαι εἶνε διάφοροι, εἰς τὰ εἶδη τῶν ὁποίων παρατηροῦνται ὅλαι αἱ ἀντιθέσεις ἐκεῖναι, ὧν εἶνε δεικτικὴ ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ γλῶσσα, τὰ ἦθη, οἱ τρόποι τῆς οἰκογενείας ἢ εἶνε εὐγενεῖς ἢ τραχεῖς. Αἱ συνήθειαι τοῦ ἐπιτηδεύματος ἢ εἶνε τακτικαὶ ἢ τοῦναντίον ἀλληλοσυγκρουόμεναι. Αἱ ὥραι τῆς σχολῆς ἐν τῇ οἰκογενείᾳ καταναλίσκονται εἰς ὠμότητα, εἰς μορφωτικὰς διαλέξεις, εἰς ἀνατροφὴν μετὰ καλλιτεχνικῶν ἔργων. Αὗται ἐπιδρῶσι κατὰ διάφορον τρόπον. Ἡ ἐπίδρασις δὲ αὐτῶν εἶναι διαρκῆς, μόνιμος, ἀδιάλειπτος.

Οἱ διδάσκαλοι οἱ παραγινωρίζοντες τὴν δύναμιν τῆς οἰκογενείας περιπίπτουσιν εἰς δεινὴν πλάνην.

Β'. Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία.

Μεταξὺ τῶν παραγόντων τῆς ἀγωγῆς ἀναφέρομεν καὶ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν πολιτείαν, διότι αὗται ἐπιδρῶσι συνειδητῶς ἐπὶ τὴν ἀγωγὴν τῆς νεολαίας.

Ἡ ἐκκλησία θέλει θαυμαστάς τῆς θεότητος· ἡ πολιτεία εὐπειθεῖς πολίτας.

Ἡ ἐκκλησία διὰ τοῦ βαπτίσματος λαμβάνει τὸν νέον ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῆς. Ζητεῖ, ἵνα ὁ βίος τοῦ διακρυθμισθῆ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς.

Ἡ πολιτεία ἐπίσης ἐνδιαφέρεται ὑπὲρ τῆς ἀγωγῆς, διότι πολιτεία ἄνευ πλοῦτου γνώσεων καὶ δεξιότητων τῶν πολιτῶν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Ἡ πολιτεία εἶναι ὁ ἐπιμελητὴς τῶν ἐκπολιτιστικῶν ἀγαθῶν.

Ἡ ἀνάγκη τῆς διατηρήσεως τῆς πολιτείας τὴν ὠθεῖ νὰ δώσῃ μὲρψωσιν εἰς τοὺς πολίτας.

Ἡ πολιτεία ἔχει καθήκον νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ, χωρὶς νὰ θυσιάσῃ αὐτήν, εἴτε διὰ τοῦ συστήματος τῶν σχολείων, εἴτε διὰ τῶν προγραμμάτων, εἴτε διὰ τοῦ καθόλου πνεύματος τῆς ἐκπαιδεύσεως εἰς τὴν παιδείαν τῶν ἀνωτέρων τάξεων καὶ δὴ τῶν ὀλίγων σχετικῶν πολιτῶν, οἱ ὅποιοι προορίζονται διὰ τὰς ἀνωτέρας σπουδὰς.

Καθ' ὅμοιον τρόπον δὲν πρέπει νὰ θυσιασθῇ ἡ ἐκπαίδευσις τῆς μέσης κοινωνικῆς τάξεως, τῶν ἐμπόρων, τῶν ὑπαλλήλων, τῶν μικροβιομηχάνων, ναυτικῶν, γεωργοκτηματιῶν καὶ ἄλλων εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς ἀνωτέρας τάξεως, τῶν ἐπιστημόνων, πολιτικῶν, μεγαλοβιομηχάνων καὶ ἄλλων. Οἱ μέλλοντες νὰ ἀποτελέσωσι τὴν ἀνωτέραν κοινωνικὴν τάξιν πρέπει νὰ προπαρασκευάζωνται εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, μὲ τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῶν γνώσεων καὶ

δεξιότητων, τὸ ὁποῖον θὰ συντελέσῃ εἰς τὸν τελειότερον καταρτισμὸν των διὰ τὴν μέλλουσαν σταδιοδρομίαν των. Ἡ ἔλξη δὲ ἐκπαιδεύσις πρέπει νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῶν δεδομένων τῆς συγχρόνου ζωῆς καὶ δὴ **πρώτιστα μὲν τῆς ἑλληνικῆς** εἶτα δὲ τῆς τῶν συγχρόνων πεπολιτισμένων λαῶν καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ ἰδανικὰ πραγματοποιήσιμα διὰ τῶν προσφορωτέρων μέσων*.

Διὸ καὶ ὁ θεῖος Πλάτων ἐδόξαζεν « οὐ δεύτερον οὐδὲ πάρεργονδεῖ τὴν παιδῶν τροφήν τὸν νομοθέτην ἔαν γίγνεσθαι ». Διότι « εὖ μὲν τραφέντων καὶ τρεφομένων τῶν νέων πάντα ἡμῖν κατ' ὀρθὸν πλεῖ· μὴ δέ, μήτ' ἄξιον εἰπεῖν οὔθ' ἡμεῖς λέγομεν ».

Βον. Ὁ παιδαγωγὸς ἀντιδρῶν εἰς τοὺς κακοὺς παράγοντας. Ὁ παιδαγωγὸς ὀφείλει νὰ ἀντιδράσῃ κατὰ τῶν κακῶν τυφλῶν παραγόντων, ἵνα ἐπιτύχῃ τὸ ἔργον του.

Πᾶσαι αἱ ἐπιδράσεις τῶν τυφλῶν παραγόντων εἶναι σπουδαιόταται, διότι ὁ παῖς εἶνε εὐμετάστατος καὶ μιμητικώτατος. Δι' ὃ καὶ εὐκόλως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ποιότης τῶν ἀνθρώπων ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν διδασκάλων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων παραγόντων τῆς ἀγωγῆς.

Ὁ παιδαγωγὸς οὐδέποτε πρέπει νὰ ἀπολέσῃ τὸ θάρρος του, ἀλλὰ μετὰ πεποιθήσεως νὰ προβαίη ἔχων ὑπ' ὄψιν του τὴν δεκτικότητα τοῦ παιδὸς καὶ μὴ λησμονῶν, ὅτι σπόρος ριπτόμενος ἀδύνατον νὰ μὴ καρποφορήσῃ καὶ ὅτι ἡ ἐπίδρασις τῶν ἄλλων δυνάμεων γίνεται ἄνευ σχεδίου. Ἐτερον πλεονέκτημα εἶναι, ὅτι ἔχει ὁ παιδαγωγὸς τὴν δύναμιν νὰ ὑποδουλοῖ πως καὶ τινὰς ἐκ τῶν ἄλλων παραγόντων, ἤτοι δύνα-

* Πρβλ. Πρὸς τὴν Ἐκπαιδευτικὴν ἀναγέννησιν κ. Νικ. Γληγοῦ Γενικοῦ Γραμματέως ὑπουργείου Παιδείας. «Νέα Ἑλλάς 1918.

ται νὰ δρίζῃ τὴν ἐπίδρασιν τῆς φύσεως τῶν ἐμηλίκων ὡς καὶ τὴν τῆς οἰκογενείας.*

Μειονεκτεῖ ὅμως ὁ παιδαγωγὸς κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐνεργείας, ἐπιδρῶν μόνον ὀλίγας ὥρας ἐκ διαλειμμάτων, ἐν ᾧ ἡ ἐπίδρασις τῶν ἄλλων εἶνε διαρκῆς καὶ ἀδιάλειπτος. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ ἐμπόδιον δύναται νὰ παρκαάμφῃ, ἐὰν δι' ὄλων τῶν μέσων κατορθώσῃ νὰ γεννήσῃ ὠρισμένα διαφέροντα, ὠρισμένας παραστάσεις ἢ ἐπιθυμίας, ὥστε νὰ βασιλεύῃ ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ μαθητοῦ καὶ ὅταν θὰ εἶνε οὗτος ἐκτὸς τοῦ σχολείου ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἄλλων παραγόντων τῆς ἀγωγῆς.

7ον. Σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς. Ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς δύναται νὰ εἶνε μόνον τοιοῦτος, ὁποῖον αὐτὸς ὁ τρόφιμος ἐνήλιξ γενόμενος θὰ προβάλλῃ εἰς ἑαυτὸν ἢ ὀφείλει νὰ προβάλλῃ εἰς ἑαυτὸν λογικῶς.

Ὁ τρόφιμος θὰ θέσῃ ὡς σκοπὸν του τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθόλου ἀνθρωπίνου προορισμοῦ, οὗτινος τὴν ἐπιτυχίαν δύναται νὰ ἐπιδιώξῃ ἐν ταῖς ποικιλιωτάταις βιοτικαῖς μορφαῖς, ἐὰν μένη πιστὸς εἰς τὸ βέλτιον ἐγὼ του.

Ὡστε ἡ ἀγωγή δὲν πρέπει νὰ θεωρήσῃ ὡς σκοπὸν της ἄλλο τι παρὰ νὰ καταστήσῃ τοὺς τροφίμους ἱκανοὺς πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου καθόλου προορισμοῦ των.

Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐπίτευξις τοῦ προορισμοῦ τούτου συμβαίνει ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν ἔπαυσεν ἤδη ἡ ἀγωγή, ἔπεται ἐντεῦθεν, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς δὲν ἐκτείνεται ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον ὁ σκοπὸς τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν εἶνε ἔργον τῆς ἀγωγῆς νὰ προσαγάγῃ τὸν τρόφιμον εἰς τὸ τέρμα

* Πρβλ. Βιβλίον τῶν μυθῶν ἢ ὁδηγία πρὸς λογικὴν μόρφωσιν τοῦ παιδαγοῦ ὑπὸ Salrmann μεταφρασθὲν ὑφ' ἡμῶν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ. Ἐν Παιδαγωγικῷ περιοδικῷ «Φωτὶ» κλπ.

τοῦ βίου, ἀλλὰ μόνον νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν κατὰ τὸ δυνατόν εὐνοϊκὴν διάθεσιν πρὸς τὴν μέλλουσαν ἐπίτευξιν αὐτοῦ.

Ὁ παιδαγωγὸς λοιπὸν ὡς σκοπὸν θὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν του, νὰ προετοιμάσῃ τὸν παῖδα διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ του, ὡς ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν ἠθικὴν προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἡ συντήρησις καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ, ἔπεται ὅτι, ὁ σκοπὸς τοῦ παιδαγωγοῦ θὰ εἶνε νὰ καταστήσῃ ἱκανὸν τὸν παῖδα διὰ τὴν συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀγαθὰ δὲ τοῦ πολιτισμοῦ λέγοντες, ἐννοοῦμεν τὰ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων διὰ τῶν αἰώνων δημιουργηθέντα ἐν τῇ κοινῇ ὕλικὰ καὶ πνευματικὰ προϊόντα δι' ὧν οὗτοι συντηροῦνται. Καὶ ὕλικὰ μὲν ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ εἶνε τὰ ἐξ ὕλης κατεσκευασμένα π.χ. κατοικίαι, τροφαί, περιβολή, ἔπιπλα κλπ. πνευματικὰ δὲ τὰ προϊόντα τοῦ πνεύματος ἢτοι ἡ θρησκευτικότης, ἡ ἠθικότης, αἱ ἐπιστήμαι, αἱ τέχναι, ἡ καλαισθητικότης, ἡ γλῶσσα καὶ ἡ πολιτεία.

Ἐκ τῶν ἀγαθῶν τούτων τοῦ πολιτισμοῦ προδήλως τὰ ὕλικὰ δημιουργοῦνται ὑπὸ τῶν ἐνηλίκων καὶ μεταδίδονται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Ἐπομένως ὑπολείπονται τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ ὡς σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδων. Θὰ κατευθύνῃ λοιπὸν ὁ παιδαγωγὸς τοὺς παῖδας ἐπὶ τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ οὕτω θὰ προετοιμάσῃ τούτους διὰ τὴν ἐν τῷ βίῳ δράσιν των.

Πρὸς πλήρη κατανόησιν τοῦ σκοποῦ τούτου τῆς ἀγωγῆς θὰ προδῶμεν εἰς πληρεστέραν ἀνάπτυξιν τούτου, ἀφ' οὗ προηγούμεως ἀναδράμωμεν καὶ ἴδωμεν τίνες σκοποὶ τῆς ἀγωγῆς κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἴσχυσαν.

Α'. Ἀγωγή ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐθνικὸν ἰδεῶ-

δες. Τὸν πρῶτον σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς τὸν ἀντλοῦμεν ἐκ τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ ἀρχουσα ἰδέα ἦτο ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας. Ἐμνηδενίζετο τὸ ἄτομον καὶ ἐπεζητεῖτο τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας· καὶ ἡ ἀγωγή τότε ὤρματο ἀπὸ ταύτης τῆς ἀρχῆς. Διὰ τοῦτο ἀπέβλεπεν εἰς τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας μᾶλλον παρὰ εἰς τὸ συμφέρον τοῦ ἀτόμου. Νὰ μορφωθῇ ἡ νέα γενεὰ εἰς πολίτας καθ' ὀρισμένον πολιτικὸν σύστημα.

Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ἡ Ἀττικὴ ἀγωγή, ἣς κύριος σκοπὸς ἦτο ἡ ἀρμονικὴ ἀνάπτυξις τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἰδιοτήτων τοῦ παιδίου· ἡ διάπλασις ἀνθρώπων τελείων πνευματικῶς καὶ ἡ κατάρτισις σωμάτων ἰσχυρῶν καὶ ὠραίων.

Διὰ τῆς ἀγωγῆς τῶν ἀρχαίων μέγα μέρος τῆς ἀτομικότητος ἠφανίζετο χάριν τοῦ συμφέροντος τῆς πολιτείας. Ἡ ἀγωγή παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἦτο πολιτειακὴ καὶ τὸ σύστημα κοινωνικόν. Τοιαύτη κυρίως ἦτο ἡ Σπαρτιατικὴ ἀγωγή. Ὑπὲρ τῆς μετρίων τελευταίων λεπτομερειῶν ἐπεβλέπετο ὑπὸ τῆς πολιτείας, ὑπὸ ἡθῶν ἐχόντων ἰσχὴν νόμου· τὸ ἄτομον ὕδαμῶς ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν. Ἐν τούτων συμπεραίνομεν τι τὸ ἀρχαιότατον μορφωτικὸν ἰδεῶδες ἦτο τὸ ἐθνικὸν συμφέρον.

Β' Ἡ ἀγωγή κατὰ τὸν μεσαῖωνα. Ἐκκλησιαστικὸν ἰδεῶδες. Καθ' ὅλον τὸν μεσαῖωνα ἐπεκράτει τὸ ἐκκλησιαστικὸν μορφωτικὸν ἰδεῶδες. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εὐρίσκει τεταραγμένη ψυχὴ τὴν ἀνάπαυσιν καὶ ἀνακούφισιν· ἐκεῖ κενθεροῦται ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ ἐνισχύεται· σκοπὸς τοῦ κρόντος βίου εἶνε ἡ προπαρασκευὴ διὰ τὸν μέλλοντα. Πρὸς οὗτο ὀφείλει νὰ τείνῃ ἡ ἀγωγή τῆς νεολαίας. Τὴν τελείαν εἴδεισιν τῶν ἰδεῶν τούτων εὐρίσκομεν εἰς τὸ παιδαγωγικὸν σύστημα τῶν Ἰησοῦϊτών. Διὰ τοῦτο τὰ προγράμματα τῶν

σχολείων εκείνων ἦσαν ὄλα θρησκευτικὰ μαθήματα. Πᾶς γνῶσις συνδεομένη πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπιθέσιν ἐν τῷ σχολείῳ· τὸναντίον πᾶσα γνῶσις, ἣτις ἐπιθεσὶν συμβάλλεται πρὸς ἐδραίωσιν τῆς πίστεως ἀπεβάλλετο ἐπιβλαβής. Πᾶσα δὲ γνῶσις ἀναφερομένη εἰς τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας κατεφρονεῖτο. Μικρὸν κατὰ μικρὸν ἤρχοντο νὰ εἰσάγωνται καὶ ἄλλα μαθήματα, ἀλλ' ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι συντελοῦσι πρὸς τὸν ἐκκλησιαστικὸν σκοπὸν π.χ. ἢ Γραφία ἐδιδάσκετο χάριν τῆς Παλαιστίνης.

Καὶ τὸ μορφωτικὸν τοῦτο ἰδεῶδες ἔχει τρωτὰ μέγιστον ἀλλὰ τότε ἡ Ἐκκλησία ἀπετέλει τὴν μόνην τροφήν τοῦ βίου. Αἱ Ἐπιστῆμαι ἴσχυον ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδεῶδους κερδίζομεν ἐν σημείον, τὸ θεολογικὸν.

Γ'. Ἡ ἀγωγή κατὰ τοὺς νέους χρόνους.

α'.) **Τὸ ἰδεῶδες τοῦ πρακτικοῦ καὶ ὠφελίμου.** Ἡ ἀγωγή κατ' αὐτὸ πρέπει νὰ τείνη εἰς τὸ πρακτικὸν σημεῖον καὶ νὰ παρασκευάζῃ τὴν νεολαίαν νὰ ἀντέχῃ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ βίου καὶ νὰ παράγῃ διὰ τῆς ἐργασίας. Ἐπισημειώσω δὲ ὅτι ἡ νεώτατος ἀντιπρόσωπος τοῦ ἰδεῶδους τούτου εἶνε ὁ *Locke* καὶ ἔπειθ' ἐξοχὴν γνῶσεις χρησίμους διὰ τὸν βίον παρέχουσιν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, διὰ τοῦτο ὡς μορφωτικὸν στοιχεῖον εἶνε αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι.

Ἡ ἀγωγή ὁμως πρέπει νὰ ἀπορρίψῃ τὴν μονομερῆ παντοδυναμίαν τοῦ ἀξιώματος τῆς ὠφελείας, διότι, ὅταν θὰ ἐκπαιδεύσῃ μόνον διὰ τὸ ὠφελίμον, θὰ παρασκευάσῃ ἕτοιμα νὰ κατασπαράξωσιν ἄλληλα καὶ θὰ καταπνέουτω πᾶσαν ὑψηλοτέραν πτῆσιν τοῦ πνεύματος πρὸς ἐπιβλαβέστερα καὶ τὸ ἀγαθόν.

Καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδεῶδους ἔχομεν νὰ κερδίσωμεν

σημεῖον, τὸ πρακτικόν. Νὰ ὀπλίσωμεν δηλαδὴ τὴν νεολαίαν διὰ γνώσεων τῆς ἐποχῆς.

β'.) **Τὸ ἀνθρωπιστικὸν ἰδεῶδες.** Κατ' αὐτὸ ἡ ἀγωγή ἐπιφέρει ἐν τῷ ἀνθρωπιστικῷ, δηλὰ δὴ ἡ ἐξέλιξις τῶν δυνάμεων, γίνεται δι' ἀντιλήψεως παντὸς εὐγενούς.

Σημαιοφόροι τοῦ ἰδεῶδους αὐτοῦ εἶνε ὁ *Lessig*, ὁ *Goethe*, ὁ *Schiller* καὶ ὁ *Wolf*.

Ἡ τελεία ἐνσάρκωσις τοῦ ἰδεῶδους τούτου ἦτο εἰλημμένη ἐκ τῆς ἀρχαίας κλασσικῆς φιλολογίας.— Ἀτελὲς καὶ τὸ ἰδεῶδες τοῦτο, διότι παραμελεῖ τὸ θεολογικὸν καὶ τὸ πρακτικόν.

Ἐξ αὐτοῦ κερδίζομεν μόνον τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα.

γ'.) **Τὸ καλαισθητικὸν ἰδεῶδες.** Ἡ ἀγωγή αὕτη ἀπέβλεπεν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ τροφίμου ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν καλλιέργειαν καλαισθητικοῦ διαφέροντος. Ἀλλὰ τότε ὁ ἀνθρώπινος βίος δὲν θεραπεύει τὸν πολιτισμὸν, διότι ἡ καλαισθησία δὲν παρέχει ἀσφαλὲς θεμέλιον διατὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ βίον. Ὅπαδοὶ τοῦ ἰδεῶδους τούτου εἶνε οἱ ῥομαντικοί.

Καὶ αὐτὸ τὸ ἰδεῶδες ἀτελές· ἐξ αὐτοῦ κερδίζομεν μόνον τὸν πρὸς τὰ ἔργα τῆς τέχνης ἐνθουσιασμὸν.

δ'.) **Τὸ ἠθικὸν ἰδεῶδες.** Κατ' αὐτὸ ὁ ὕψιστος σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς εἶνε ἡ ἠθικότης· ἐν αὐτῇ τὸ κέντρον τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος. Ἐνθερμος ὀπαδὸς αὐτοῦ ἦτο ὁ Κάντιος, πρὸς ὃν συμφωνεῖ καὶ ὁ Ἐρβαρτος.

8. Ποῖον τὸ ἄριστον μορφωτικὸν ἰδεῶδες. Οὐδὲν ἰδεῶδες δεκτὸν ἀπομεμονωμένον, διότι θὰ ἦγεν εἰς μονομέρειαν. Εἰς ἕκαστον τῶν ἰδεῶδῶν ὑπάρχει ἐν σημείον

πᾶν ἰδιαίτερον μέτρον τῆς ἀγωγῆς, ὡς καὶ τῆς διδασκαλίας, ὀφείλομεν νὰ ὑποτάσσωμεν εἰς τὸν κοινὸν σκοπὸν*.

§ 7. Γενικαὶ ἀρχαὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ παιδός.

Ἡ παιδαγωγὸς διὰ τὴν ἀγωγήν τοῦ παιδὸς πρέπει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τοὺς ἐπομένους γενικὰς ἀρχάς, αἵτινες εἶνε ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ παιδὸς καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν διαφόρων φαινομένων τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ. Αὗται εἶνε: 1) Ἡ ἀρχὴ τῆς σκοπιμότητος, καθ' ἣν ἐκάστη ἀνάπτυξις ἀκολουθεῖ ἕνα ὠρισμένον σκοπὸν. Εἶνε δὲ ὁ σκοπὸς οὗτος ἢ διατήρησις καὶ τελειοποίησις τοῦ σωματικοῦ καὶ πνευματικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ ἀτόμου, τοῦ γένους, τῆς κοινωνίας κλπ. 2) Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀντιδράσεως, καθ' ἣν ἡ ἀνάπτυξις τοῦ τροφίμου γίνεται δι' ἀντιδράσεως τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτοῦ εἰς πάντα ἐρεθισμὸν. Γίνεται δηλαδή ἡ ἀνάπτυξις τοῦ τροφίμου δι' ἐρεθισμῶν διαφόρων, εἰς οὓς προσκαλεῖται ὑπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ νὰ ἀντιδράσῃ. 3) Ἡ ἀρχὴ τῆς προσαρμογῆς, καθ' ἣν ὁ τρόφιμος ἀναπτύσσεται προσαρμοζόμενος εἰς τὸ περιβάλλον ἐν ᾧ διαγίγεται. Πᾶσα δὲ ἀσυμφωνία τοῦ παιδὸς καὶ ἐν γένει τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς νόμους τοῦ περιβάλλοντος συνεπάγεται σύγκρουσιν πρὸς αὐτὸ καὶ καταστροφὴν τοῦ ἀνθρώπου. Ὅθεν ὀφείλει ὁ παιδαγωγὸς νὰ σχηματίσῃ καλὸν τι περιβάλλον εἰς τὸν τρόφιμον καὶ τότε καὶ κακὸς ἂν εἶνε οὗτος θὰ διορθωθῇ. 4) Ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας, καθ' ἣν ἡ ἀνάπτυξις τοῦ τροφίμου γίνεται διὰ τῆς ταχυτέρας, συντομωτέρας καὶ εὐκολωτέρας πορείας. Ὁ ἀνθρώπος φύσει προτιμᾷ τὸ σύντο-

* Πρβλ. Ἐπιστήμη καὶ Ἐκπαίδευσις· πραγματεία μεταφρασθεῖσα ὑπ' ἡμῶν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ, ἐν τῷ Ἐκπαιδευτικῷ Ὁδηγῷ. Λαμία 1921

μον καὶ εὐκολώτερον π. χ. ἐκ δύο ἐδῶν προτιμᾷ τὴν συντομωτέραν. Ἐπίσης οἱ παῖδες ἀρέσκονται νὰ ἀσχολῶνται μὲ τὰ σύντομα καὶ εὐκολώτερα, δυσαρεστοῦνται δὲ μὲ τὰ ἀντίθετα τούτων· π. χ. ὅταν διηγηθῶμεν εἰς τοὺς παῖδας συμβάν τι μὲ ὑπερβολικῶς πολλὰ λόγια, οὗτοι κουράζονται καὶ καταλαμβάνονται ὑπὸ ἀνίας.

Ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν παρατηρεῖται μόνον εἰς τὰ ἔμφυχα ἰσχύουσα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἄφυχα· π. χ. βλέπομεν ἐν τῇ φύσει, ὅτι ἂν ἀφήσωμεν τὸ ὕδωρ ἐλεύθερον ἀπὸ ὕψους νὰ ρεῦσῃ, τοῦτο ρεῖ κατ' εὐθείαν πρὸς τὰ κάτω καὶ οὐχὶ ἐλικοειδῶς διότι τείνει νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν του, ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον.

5. Ἡ ἀρχὴ τῆς περιοδικότητος. Ὁ τρόφιμος κατὰ τὴν ἀνάπτυξίν του δὲν ἔχει ἐξ ἴσου ἀνεπτυγμένας τὰς ψυχικὰς του λειτουργίας ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ἀλλ' ἀναπτύσσεται ἐκάστη ἰκανότης κατὰ περιόδους, εἰς ὠρισμένην ἡλικίαν· π. χ. κατὰ τὸ 6—8 ἔτος τῆς ἡλικίας τοῦ παιδὸς ἄρχει ἡ φαντασία, κατὰ τὸ 8—12 ἢ μὴν ἡμῶν καὶ ἀπὸ τοῦ 12 ἢ κρείσσιν. Ἐπίσης κατ' ἀρχὰς ἀναπτύσσονται τὰ ἐγωϊστικὰ συναισθήματα τοῦ τροφίμου καὶ εἶτα τὰ ἄλλα. Ὁ παιδαγωγὸς ὀφείλει κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην νὰ ἀναπτύσῃ τὴν κατ' ἐξοχίαν κυριαρχοῦσαν ἐκάστοτε ψυχικὴν δύναμιν τοῦ παιδός, χωρὶς νὰ παραμελήῃ βεβαίως καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν λοιπῶν δυνάμεων του.

§ 8. Περὶ τῶν μορφῶν τῆς ἀγωγῆς.

Μορφαὶ τῆς ἀγωγῆς καλοῦνται αἱ ἐξωτερικαὶ ἀποφαις, τὰς ὁποίας λαμβάνει ἡ ἀγωγή ἐν τῇ ἐκτελέσει. Αὗται ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ τόπου ἐν ᾧ τελεῖται ἡ ἀγωγή, ἐκ τῶν προσώπων, ἅτινα διενεργοῦσιν αὐτήν, ἐκ τοῦ πλήθους τῶν

τροφίμων, ἐκ τοῦ γένους, ἐκ τῆς ἡλικίας καὶ ἐκ τῆς υγείας αὐτῶν. Οὕτως ἔχομεν τὰς ἑξῆς μορφάς·

1ον. Ἐκ τοῦ τόπου ἐν ᾧ τελεῖται ἡ ἀγωγή διακρίνομεν 4 μορφάς.

α'.) Τὴν κατ'οἶκον ἀγωγήν, ἣτις λέγεται οἰκογενειακὴ

β'.) Τὴν ἐν τῷ σχολείῳ ἀγωγήν, ἣτις λέγεται σχολικὴ

γ'.) Τὴν ἐν τῷ οἰκοτροφείῳ ἀγωγήν.

καὶ δ'.) Τὴν ἐν τῇ πόλει καὶ τὴν ἐν τῇ ἐξοχῇ ἀγωγήν

2ον. Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν τροφίμων διακρίνομεν τὰς ἑξῆς μορφάς·

α'.) Τὴν ἀγωγήν ἐνδὸς ἢ ἀτομικὴν.

β'.) Τὴν ἀγωγήν πολλῶν ἢ κοινωνικὴν.

3ον. Ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν διακρίνομεν τὰς ἑξῆς μορφάς τῆς ἀγωγῆς.

α'.) Τὸ Νηπιαγωγεῖον.

β'.) Τὸ δημοτικὸν σχολεῖον.

γ'.) Τὸ ἀστικὸν σχολεῖον.

καὶ δ'.) Τὸ Γυμνάσιον.

4ον. Ὡς πρὸς τὸ γένος διακρίνομεν τὰς ἑξῆς μορφάς·

α'.) Τὴν ἀγωγήν τῶν ἀρρένων.

β'.) Τὴν ἀγωγήν τῶν θηλέων.

καὶ γ'.) Τὴν ἀγωγήν ἀρρένων καὶ θηλέων ὁμοῦ, τὴν μικτὴν ἢ συνεκπαιδευσιν αὐτῶν.

καὶ δον. Ὡς πρὸς τὴν υγείαν διακρίνομεν τὰς ἑξῆς μορφάς·

α'.) Τὴν ἀγωγήν τῶν ὑγιῶν.

β'.) Τὴν ἀγωγήν τῶν κωφαλάλων.

γ'.) Τὴν ἀγωγήν τῶν τυφλῶν.

καὶ δ') Τὴν ἀγωγήν τῶν ἀνισορρόπων.

Α'. Ἡ οἰκογενειακὴ ἀγωγή. Ἡ οἰκογενειακὴ ἀγωγή εἶνε ὅλως διάφορος τῆς σχολικῆς, καθότι τὸ ἴδιον

πρόσωπον ἄλλως ἀντιδρᾷ ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἄλλως ἐν τῷ οἴκῳ ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήμας εὐρισκόμενον.

α'.) **Προτερήματα τῆς κατ'οἶκον ἀγωγῆς** εἶνε τὰ ἑξῆς· 1) Ἡ οἰκογενειακὴ ἀγωγή ἐπιδρᾷ ἐπὶ μακρότερον χρόνον, ἐν ᾧ ἡ σχολικὴ ἐπὶ ὀλίγον καὶ συνεπῶς ἐκείνη δύναται καλλίτερον ταύτης νὰ μορφώσῃ τὰς ἑξεις τοῦ παιδός.

2) Ἡ οἰκογενειακὴ ἀγωγή ἐπιδρᾷ εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν αἱ ἐντυπώσεις παραμένουν διαρκέστερον καὶ σχηματίζονται αἱ ἑξεις.

3) Κατὰ τὴν οἰκογενειακὴν ἀγωγήν ὁ παῖς εὐρίσκεται εἰς ἀτμόσφαιραν ἀγάπης οἰκογενειακῆς, ἐξ ἧς λαμβάνουσι πάντα τὰ παιδαγωγικὰ μέσα ἰσχυροτέραν ἐνέργειαν, ὥστε ἡ ἀγωγή φαίνεται γινομένη ἀφ' ἑαυτῆς π. χ. τὸ παράδειγμα τῶν γονέων ἐνεργεῖ μετὰ μεγάλης δυνάμεως.

4) Ἡ οἰκογενειακὴ ἀγωγή λαμβάνει τὴν μορφήν τῆς θεραπείας, ἣτοι χορηγεῖ τροφήν, ἐνδουμασίαν κλπ. εἰς τὸν παιδα, ὡς καὶ τὴν τῆς συναναστροφῆς καὶ τοῦ ἠθισμού.

5) Ἡ οἰκογενειακὴ ἀγωγή ἐπιτρέπει νὰ προσαρμόσῃ ὁ παιδαγωγὸς εἰς τὴν ἀτομικότητα τοῦ τροφίμου, τὴν παιδαγωγικὴν του μέθοδον, ἐν ᾧ εἰς τὴν σχολικὴν ἀγωγήν ρυθμίζει ταύτην πρὸς τινα γενικὴν τάξιν ἀγωγῆς καὶ διδασκαλίας, προωρισμένην δι' ὅμιλον παίδων.

6) Ἡ οἰκογενειακὴ ἀγωγή ἐπιδρᾷ εἰς τὸ θυμικὸν τοῦ παιδός καὶ διεγείρει συναισθήματα ἠθικά, θρησκευτικά, συμπαθητικά κλπ. διὰ τῶν ἑορτῶν καὶ τῶν λοιπῶν χαρμολύγων ἢ λυπηρῶν γεγονότων τοῦ οἴκου.

β'.) **Ἐλαττώματα τῆς οἰκογενειακῆς ἀγωγῆς** : 1) Στερεῖται αὕτη ἐνόητος ἐνεργείας, καθότι οἱ ἐν αὐτῇ παράγοντες τῆς ἀγωγῆς εἶνε πολλοὶ καὶ διαφωνοῦν ἐνίοτε, ἐν ᾧ εἰς τὴν σχολικὴν ἀγωγήν ὑπάρχει τὸ ἐνιαῖον τῆς ἀγωγῆς.—

2) Ἐν τῇ οἰκογενεῖα ἀναπτύσσεται ἐξοικείωσις μεταξὺ τῶν παραγόντων τῆς ἀγωγῆς καὶ τοῦ παιδὸς καὶ μάλιστα ἡ τυφλὴ ἀγάπη τῶν γονέων, ἣτις ἐμποδίζει τὴν ἐνέργειαν τῶν παιδαγωγικῶν μέσων μετὰ τῆς ἀναγκαίας ἀπροκαταληψίας.

3) Ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ἀγωγῇ οἱ γονεῖς πολλὰκις δὲν δίδουσι τὴν ἀπαιτουμένην προσοχὴν διὰ τὴν ἀγωγὴν τοῦ παιδός, ὡς ἀπνησχολημένοι ὑπὸ τῶν φροντίδων τοῦ πορισμοῦ τῶν χρεωδῶν τοῦ βίου καὶ τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας καὶ ὡς στερούμενοι συνήθως τῶν σχετικῶν γνώσεων.

Β'. Ἡ σχολικὴ ἀγωγή.— Ἐνεκα τῶν ἐλαττωμάτων τῆς οἰκογενειακῆς ἀγωγῆς πρῶτως κατέστη ἐπαισθητὴ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνιδρύσεως σχολῶν, ἵνα ἐν αὐταῖς ἐπιτελήται ἡ ἀγωγή τῶν παιδῶν.

α') **Προτερήματα τῆς σχολικῆς ἀγωγῆς εἶνε :** 1) Αὕτη δι' ὀλίγων μέσων καὶ δυνάμεων δύναται νὰ μορφώσῃ πολλούς, ἐν ᾧ τὸναντίον ἐν τῇ κατ' οἶκον ἀγωγῇ ὁ παῖς μορφώνεται ὑπὸ πολλῶν.

2) Ἡ σχολικὴ ἀγωγή ἐξάπτει ἐν τῷ τροφίμῳ τὴν ἀμιλλαν, ἣτις εἶνε διαρκὲς καὶ ἰσχυρὸν ἐλατήριον πρὸς μόρφωσίν του.

3) Ἡ σχολικὴ ἀγωγή τοῦ τροφίμου, γινομένη ἐν κοινωνίᾳ δημηλικῶν καὶ συμμαθητῶν, ἐθίζει αὐτοὺς εἰς τὰς κοινωνικὰς ἀρετὰς καὶ εἰς τὸν μέλλοντα ἀγῶνα τοῦ βίου των, διότι ἐν τῷ σχολείῳ π. χ. ἀμύνεται ὁ παῖς νομίμως πρὸς τοὺς ἐχθροὺς του, οἵτινες τὸν μισοῦν ἢ τὸν κτυποῦν κλπ., ὡς συμβαίνει καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν.

4) Ἡ σχολικὴ ἀγωγή ἔχει τὸ ἐνιαῖον τῆς ἀγωγῆς, ἰδίᾳ εἰς τὰ μονοτάξια σχολεῖα, εἰς ἃ διδάσκει εἰς μόνος διδάσκαλος : ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ πολυτάξια ἐπιτυγχάνεται ἐνότης ἐνεργείας, διὰ συνεννοήσεως τῶν διδασκόντων.

καὶ 5) Ἡ σχολικὴ ἀγωγή ἔχει πάντας τοὺς παράγον-

τας τῆς ἀγωγῆς πεφωτισμένους καὶ ἐπομένως ἐπιτυγχάνοντας καλύτερον τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς.

β') **Ἐλαττώματα αὐτῆς εἶνε :** 1) Πιθανὰ κακὰ παραδείγματα. 2) Ὁ παιδαγωγὸς ἀδυνατεῖ νὰ ἐφαρμόσῃ ἀτομικὴν ἀγωγὴν εἰς ἕκαστον καὶ 3) ἐλλείπει ἡ ἀγάπη τῆς οἰκογενείας.

Γ'. **Ἡ ἐν οἰκοτροφείῳ ἀγωγή.** Ἡ μορφή τῆς ἀγωγῆς ταύτης εἶνε συνδυασμὸς τῆς οἰκογενειακῆς καὶ τῆς σχολικῆς ἀγωγῆς, δι' οὗ συγκεντροῦνται τὰ προτερήματα ἀμφοτέρων τῶν μορφῶν τούτων.

Αὕτη παρουσιάζεται ὡς μία οἰκογένεια, ἐν ἣ πολλοὶ παῖδες μαζὶ ζῶσι, τρώγουν, κοιμοῦνται, παίζουσι κλπ.

Ἡ ἀγωγή αὕτη ἐπιτυγχάνει, ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν τροφίμων εἶνε μικρὸς, τιθεμένων τούτων ἀνὰ δέκα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἑνὸς καὶ μόνου καθηγητοῦ. Δύναται δὲ νὰ ὑπάρξῃ ἐν τῇ ἀγωγῇ ταύτῃ μεγάλη ἐξοικείωσις μεταξὺ καθηγητοῦ καὶ μαθητῶν, χωρὶς νὰ καταλίπηται τὸ ἀξίωμα τοῦ καθηγητοῦ.

Ἐν τῷ οἰκοτροφείῳ ὁ τρόφιμος ἐθίζεται εἰς τὴν κοσμιότητα, ὅσον οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ.

Α

Η ΚΥΡΙΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ἢ ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ

(ΓΕΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΗ)

Α' Η ΚΥΡΙΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ Ἡ ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ

Ἡ κυρίως Παιδαγωγική ἢ Παιδευτική ἢ Ὀδηγητική εἶνε τὸ ἐν τῶν μεγάλων τμημάτων τῆς ὅλης Παιδαγωγικῆς ἢ τὸ ἕτερον Τμήμα εἶνε ἡ Διδακτική.

1. *Ὄνομα καὶ ὄρισμός τῆς Παιδευτικῆς.* Ἡ ὄνομασία Παιδευτική εἶνε ὀρθότερα τῆς ὑπ' ἄλλων καλουμένη Παιδαγωγικῆς ἢ Κυρίως Παιδαγωγικῆς ἢ Ὀδηγητικῆς, διότι ἡ λέξις *παιδευτική* παραγομένη ἐκ τοῦ ρήματος παιδεύω (= ἐξημερώνω, ἐξευγενίζω) εἶνε δηλωτική τοῦ εἶδους μορίου τῆς ὅλης Παιδαγωγικῆς, ἐν ᾧ ἡ λέξις Παιδαγωγική εἶνε δηλωτική τοῦ γένους. Δι' αὐτὸ καλεῖται καὶ *πεπαιδευμένος* ὁ μεμορφωμένος τὸ ἦθος, ἐν ᾧ ὁ ἀνεπτυγμένος τὸ πνεῦμα καὶ οὐχὶ τὸ ἦθος ἐκαλεῖτο μεμουσωμένος, πολυμαθῆς καὶ εὐρυμαθῆς.

Ἡ Παιδευτικὴ λοιπὸν εἶναι τὸ τμήμα τῆς ὅλης Παιδαγωγικῆς τὸ πραγματευόμενον περὶ τῶν τρόπων δι' ὧν παιδεύεται ὁ ἄνθρωπος, τοῦτέστι μορφοῦται τὸ ἦθος, ἐξημεροῦται καὶ ἐξευγενίζεται ἐν χρηστότητι.

Ἀσχολεῖται δηλαδή ἡ Παιδευτικὴ περὶ τῆς καλουμένης *κυρίως ἀγωγῆς* ἥτοι τῆς ἀμέσου ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς βουλήσεως τῶν τροφίμων, ἐν ᾧ ἡ Διδακτικὴ ἀσχολεῖται περὶ τοῦ ἑτέρου τῶν μέσων τῆς ἀγωγῆς, περὶ τῆς διδασκαλίας, ἥτοι τῆς ἐμμέσου ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς βουλήσεως τῶν τροφίμων.

2. *Διαίρεσις τῆς παιδευτικῆς.* Ἡ Παιδευτικὴ διαί-

ρεῖται εἰς τὴν Γενικὴν Παιδευτικὴν καὶ εἰς τὴν Εἰδικὴν παιδευτικὴν.

Καὶ ἡ μὲν Γενικὴ παιδευτικὴ ἐξετάζει γενικῶς τοὺς τρόπους καθ' οὓς τὰ παιδαγωγικὰ μέσα ἐπενεργοῦσιν ἐπὶ τοῦ ἦθους τῶν μαθητῶν. Ἡ δὲ Εἰδικὴ Παιδευτικὴ ἐξετάζει εἰδικώτερον τοὺς τρόπους καθ' οὓς ἐγγενᾶται τοῖς μαθηταῖς ἐκάστη τῶν ἀμέσων καὶ ἐμμέσων ἀρετῶν, π.χ. ἡ εὐπειθεία, ἡ τάξις, ἡ καθαριότης, ἡ κοσμιότης, ἡ θεοσέβεια, ἡ φιλοπατρία κ.λ.π.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΓΕΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ

Ἡ Γενική Παιδευτική υποδιαιρεῖται εἰς δύο τμήματα
I) τὴν Παιδονομίαν καὶ II) τὴν Κυρίως ἀγωγὴν.

Τμήμα I. Ἡ Παιδονομία.

Ἡ Παιδονομία σκοπεῖ νὰ δημιουργήσῃ τὰς ἀναγκαίας προϋποθέσεις τῆς ἀγωγῆς, ἤτοι νὰ ἐθίσῃ τοὺς τροφίμους εἰς τὰς ἐμμέσους ἀρετάς, ἐμβάλλουσα αὐτοῖς καλὰ ἔθη καὶ ἐν γένει ἐξευγενίζουσα καὶ ἐξημεροῦσα αὐτούς.

Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς ἢ Παιδονομίας μεταχειρίζεται διάφορα μέσα, τὰ καλούμενα Παιδονομικὰ μέσα. Ταῦτα εἶνε τριῶν εἰδῶν: Α'.) Προληπτικά. Β'.) Κωλυτικά καὶ Γ'.) Ἐλυσιτικά.

Οὐσία καὶ χρῆσις τῶν παιδονομικῶν μέσων.—

Παιδονομικὰ μέσα λέγοντες ἐννοοῦμεν ἰδιαιτέρας καθ' ἑαυτὰς ὠρισμένας πράξεις, ἐνεργείας τοῦ παιδαγωγοῦ, τὰς ὁποίας ἐπιχειρεῖ οὗτος πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς.

Τὰ μέσα ταῦτα δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν γενικῶς ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως ὡς ἐξῆς: *Παιδονομικὰ μέσα* εἶνε σύνολον ἐρεθισμῶν, τοὺς ὁποίους προκαλεῖ ὁ παιδαγωγός, ἵνα φέρῃ ὠρισμένην ἀντίδρασιν ἐν τῇ ψυχῇ τῶν τροφίμων.

Ὁ παιδαγωγός ὀφείλει πρὸ πάντων νὰ γνωρίζῃ τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα διαθέτει πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς. Ἐπειτα ὀφείλει νὰ μάθῃ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀναπτύξεως, τὰς ὁποίας ἀκολουθῶν, δύναται νὰ μεταχειρισθῇ ὀρθῶς

τὰ μέσα τῆς ἀγωγῆς. Καὶ τέλος ὀφείλει νὰ συνδέσῃ τὰ κατάλληλα παιδαγωγικὰ μέσα εἰς σειράν, οὕτως ὥστε ἡ ἐνεργεία του, ν' ἀποτελῇ ὀργανικὸν ὅλον, τοῦτέστι νὰ ὑπόκειται μέθοδος εἰς τὴν παιδαγωγικὴν του ἐνεργείαν.

Τὰ παιδονομικὰ μέσα δὲν φέρουν κανὲν ἀποτέλεσμα:

1) Ἄν δὲν εἶνε συνδεδεμένα μετὰ τὴν προσωπικὴν ἀξίαν τοῦ παιδαγωγοῦ.

2) Ἄν ὁ παιδαγωγός δὲν γνωρίζῃ τὴν ἀτομικότητα ἐκάστου μαθητοῦ καὶ δὲν λαμβάνῃ αὐτὴν ὑπ' ὄψιν του.

καὶ 3) Ἄν ὁ παιδαγωγός δὲν γνωρίζῃ τοὺς ὄρους, ὑφ' οὓς ζῆ ἕκαστος τρόφιμος.

Τὰ παιδονομικὰ μέσα εἶνε οἱ μοχλοί, τοὺς ὁποίους μεταχειρίζεται ὁ παιδαγωγός, ἵνα μεταβάλῃ ἰδίᾳ τὴν πορείαν τῆς φυσικῆς ἀναπτύξεως τοῦ μαθητοῦ κατὰ τοὺς σκοποὺς τῆς ἀγωγῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Προληπτικά παιδονομικά μέσα.

Ταῦτα ἐνεργοῦσι προληπτικῶς διὰ καταλλήλου πληρωσεως τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν τοῦ τροφίμου, τῶν τε σωματικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν, ἵνα οὕτως ἀπροσκόπτως χωρῆ ἢ ἀγωγῆται.

Καὶ διὰ μὲν τὰς σωματικὰς ἀνάγκας κατάλληλον παιδονομικὸν μέσον εἶνε ἡ χορηγία καὶ ἡ ἄρνησις.

Διὰ δὲ τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας ἡ ἀσχολία.

Περὶ ἐκάστου τῶν παιδονομικῶν τούτων μέσων γίνεσθαι ἴδιος λόγος.

1. Χορηγία καὶ ἄρνησις

Χορηγία εἶνε τὸ νὰ ἐπιτρέπη καὶ νὰ δίδῃ ὁ παιδαγωγὸς εἰς τὸν παιδᾶ πᾶν ὅ,τι εἶνε εἰς αὐτὸν ἀναγκαῖον καὶ σωτήριον.

Ἄρνησις δὲ εἶνε τὸ νὰ μὴ ἐπιτρέπη καὶ νὰ μὴ δίδῃ ὁ παιδαγωγὸς εἰς τὸν παιδᾶ, ἤτοι τὸ νὰ ἀρνήται πᾶν ὅ,τι οὐ δύναται νὰ γίνῃ ὀλέθριον ἢ ἐπικίνδυνον.

Α'. Χορηγία. Ὁ παιδαγωγὸς χορηγεῖ εἰς τὸν τροφίμον. I) Διὰ μὲν τὴν σωματικὴν ἀγωγὴν του τὸ προσήκον ποσὸν τροφῆς, ἀέρος, καθαριότητος, κινήσεως, ἀναπνοῆς καὶ ἐνδυμασίας ὡς ἐξῆς·

α') Ἡ τροφή τοῦ παιδὸς νὰ εἶνε καθαρὰ, ἐπαρκὴς ἀνάλογος πρὸς τὴν ἡλικίαν, ἐν γένει ὑγιεινὴ. Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς σχολείοις πρέπει νὰ λαμβάνηται μέριμνα, ὅπως ἐν ἀνάγκῃ διὰ τῶν σχολικῶν ταμείων δίδεται συνδρομὴ εἰς τοὺς ἀπορωτέρους τῶν μαθητῶν ἵνα μὴ τρέφονται οὐδὲ ἀνεπαρκῶς. Συνάμα δὲ ἐν τῷ σχολείῳ νὰ γίνηται διδασκαλία περὶ τῆς ἀξίας τῶν διαφόρων θρεπτικῶν ὑλῶν, π. π. τῶν λαχανικῶν, τῶν ζυμαρικῶν, τῶν ὀσπρίων κ.λ.π.

β'). Ὁ ἀήρ εἶνε ἡ καλλιτέρα τροφή τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ὁ παῖς πρέπει νὰ ἀναπνέῃ ἀέρα καθαρὸν, ἀφθονον, ξηρὸν. Ὅθεν ἀνάγκη νὰ φροντίζωμεν, ὅπου καὶ ἂν εὑρίσκηται οὗτος νὰ ἔχῃ ἀέρα, ἤτοι, 1) ἐν τῷ δωματίῳ. Τὸ δωμάτιον πρέπει νὰ εἶνε εὐρύχωρον, εὐήλιον καὶ ἀνώγειον καὶ νὰ ἀερίζεται συχνὰ καὶ εὐκόλως.

2) Ἐν ὑπαίθρῳ. Ὁ παῖς νὰ εὑρίσκηται εἰς ὑγιεινὸν μέρος, μακρὰν ἀκαθάρτων τόπων, εἰς μέρος εὐάερον, εὐήλιον καὶ οὐχὶ ὑγρὸν καὶ ἀποπνικτικόν.

3) Ἐν τῷ σχολείῳ. Οἱ μαθηταὶ θὰ ἀναπνέωσι καθαρὸν ἀέρα, α') ἂν αἱ αἵθουσαι τῆς διδασκαλίας εἶνε εὐρύχωροι, εὐήλιοι, εὐάεροι καὶ κείνται πρὸς τὸ ΝΑ. μέρος. β') Ἄν ἀερίζωνται αἱ αἵθουσαι τῆς διδασκαλίας πλήρως πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ μαθήματος, ὀλίγον κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ καὶ πλήρως πάλιν μετὰ τὸ πέρας τοῦ μαθήματος. γ') Ἄν ἡ Γυμναστικὴ γίνηται ἔξω, ὅταν εἶνε καλὸς καιρὸς καὶ εἰς μέρος προσβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἡλίου. Ἄν δὲ βρέχῃ, δεόν νὰ γίνηται αὕτη ἐντὸς τῆς αἵθουσης με ἀνοικτὰ παράθυρα, καὶ δ'). Κατὰ τὰ διαλείμματα ἂν οἱ μαθηταὶ εὑρίσκωνται εἰς χῶρον καθαρὸν, εὐρὸν καὶ κατάφυτον.

γ'). Ἡ καθαριότης εἶναι σπουδαῖον συστατικὸν διὰ τὴν ὑγείαν τοῦ τροφίμου. Τὸ σῶμά του πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε καθαρὸν, πλυνόμενον συχνά, ἵνα οἱ πόροι δι' ὧν διενεργεῖται ἡ ἄθλος διαπνοὴ ὧσιν ἐλεύθεροι καὶ ἀπηλλαγμένοι ἀκαθαρσίας προσερχομένης ἐκ τοῦ ἰδρώτος. Ἐκτὸς τούτου ἡ συχνὴ πλύσις τοῦ σώματος ἰδίως με ψυχρὸν ὕδωρ συντελεῖ καὶ εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῶν μικρῶν κρυολογημάτων καὶ δίδει ἀντοχὴν εἰς τὰς καιρικὰς μεταβολάς.

Καὶ ἐν τῷ σχολείῳ πρέπει νὰ ἐπικρατῆ ἄκρα καθαριότης. Τὸ πάτωμα, οἱ τοῖχοι, τὰ θρανία, τὰ ἔπιπλα καὶ σκεύη, ἡ ἔδρα, οἱ διάδρομοι, αἱ κλίμακες καὶ ἡ αὐλὴ τοῦ σχολείου ἀνάγκη νὰ εἶνε ἄκρως καθαρὰ.

δ') **Ἡ κίνησις** εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶνε αὐτὴ ἡ ζωὴ. Διὰ τῆς κινήσεως οἱ τρόφιμοι θὰ ἀναπτύξωσι καὶ θὰ διατηρήσωσι τὰ ὄργανα τοῦ σώματός των, θὰ διευκολύνωσι τὴν λειτουργίαν τῶν ὀργάνων τούτων καὶ θὰ ἰσχυροποιήσωσι τοὺς μῦς, τὰ νεῦρα, καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ σώματός των.

Καὶ ἐν τῷ Σχολεῖῳ πρέπει νὰ δίδηται εὐκαιρία, ὅπως ἰκανοποιῆται ἡ πρὸς κίνησιν ἐρμὴ τοῦ μαθητοῦ. Τοῦτο γίνεται διὰ τῆς Γυμναστικῆς, τῶν ἐκδρομῶν, περιπάτων καὶ παιδιῶν.

ε'.) **Ἡ ἀνάπαυσις** εἶναι ἀπαραίτητος νὰ παρέχῃται εἰς τὸν παιδα μετὰ πᾶσαν ἀπώλειαν δυνάμεών του πρὸς ἀνεπλήρωσιν τούτων. Τὸ σῶμα μετὰ τὴν ἐργασίαν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναπαύσεως. Ὁ ὕπνος εἶναι μία ἀνάπαυσις. Καὶ ἐν τῷ σχολεῖῳ πρέπει νὰ γίνηται ἀνάπαυσις μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν γυμναστικῶν ἀσκήσεων. Κατὰ τὰς ἐκδρομὰς νὰ γίνωνται διάφοροι σταθμοὶ πρὸς ἀνάπαυσιν.

Ἐπίσης μετὰ τὸ πέρας ἐκάστου μαθήματος ἀνάγκη γίνεται διάλειμμα, ἵνα ὁ παῖς ἀναπαυόμενος λαμβάνῃ δυνάμεις διὰ τὸ ἐπόμενον μάθημα.

Πρέπει δὲ ἡ ἀνάπαυσις νὰ εἶνε ἀνάλογος τῆς κοπῆς, δι' ἧς καὶ ἡ διάρκειά των διαλειμμάτων εἶναι ἀνίσος.

ς'). **Ἡ ἐνδυμασία** τοῦ τροφίμου πρέπει νὰ εἶνε τοιαύτη, ὥστε νὰ διατηρῇ μίαν ὁπωσοῦν σταθερὰν θερμοκρασίαν τοῦ σώματος. Ἡ ἐνδυμασία ἀνάγκη νὰ μὴ εἶνε οὔτε πολὺ εὐρεῖα, ἀλλ' οὔτε στενὴ, οὔτε βαρεῖα ἀλλ' οὔτε πολὺ ἐλαφρὰ. Διότι ἂν εἶνε αὐτὴ στενὴ ἢ βαρεῖα θὰ ἐμποδίζῃ τὴν ἐλευθέραν λειτουργίαν τῶν ὀργάνων καὶ τὴν ἄδηλον διαπνοήν· ἂν δὲ εἶνε λίαν ἐλαφρὰ θὰ ἐκθέτῃ εἰς κίνδυνον τὸ σῶμα, ἕνεκα τοῦ ψύχους. Καὶ ἐν τῷ Σχολεῖῳ ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ δώσῃ προσοχὴν εἰς τὴν ἐνδυμασίαν τῶν μαθητῶν ἵνα μὴ ἐνδύωνται οὔτοι ὑπερβολικὰ ἢ ἐλάχιστα. Κατὰ δὲ τὸ μάθημα τῆς Γυμναστικῆς πρέπει νὰ φοροῦν ὀλιγώτερα καὶ

ἐλαφρότερα ἐνδύματα οἱ μαθηταί· δὲν θὰ κρυώσουν ποτέ, ἂν αἱ ἀσκήσεις γίνωνται ζωηρῶς καὶ ταχέως.

Ταῦτα ὅσον ἀφορᾷ τὴν χορηγίαν διὰ τὴν σωματικὴν ἀγωγὴν τῶν τροφίμων.

II.) **Διὰ τὸ πνεῦμα** τοῦ τροφίμου χορηγεῖ ὁ παιδαγωγὸς συναναστροφὴν καλὴν καὶ παραδείγματα καλὰ, ἀσχολίαν κατὰλληλον καὶ διδαχὴν ἐπίκαιρον, διάχυσιν πρέπουσαν καὶ διασκεδάσιν.

B'. **Ἄρνησις.** Ὁ παιδαγωγὸς ἀρνεῖται εἰς τὸν τρόφιμον α'.) ὅσον ἀφορᾷ τὸ σῶμά του ὑπερβολικὴν τροφήν, ἐπιπονον κίνησιν καὶ ἀνάπαυσιν δυσανάλογον πρὸς τὴν κόπωσιν, ἰδίᾳ δὲ ὑπερβολικὸν ὕπνον.

β'.) ὅσον ἀφορᾷ τὸ πνεῦμα τοῦ τροφίμου ἀρνεῖται ὁ παιδαγωγὸς εἰς αὐτὸν τὰς ὑπέπτους συναναστροφάς, τὰ κακὰ παραδείγματα, τὴν ἀκατάλληλον ἀσχολίαν, τὰς συχνάς καὶ ἀπρεπεῖς διασκεδάσεις.

Ἀρνεῖται ὁ παιδαγωγὸς πρὸς τοῦτοις καὶ πράγματα καθ' ἑαυτὰ ἀβλαβῆ, ἵνα χαλιναγωγῇ τὸ ἐπιθυμητικὸν τοῦ τροφίμου, ἀπομακρύνῃ τὴν ἰδιοτροπίαν καὶ τὸν γυμνάζῃ διὰ τὰς ἀναποφεύκτους στερήσεις τῆς ζωῆς.

Σημασία καὶ χρῆσις τῆς Χορηγίας καὶ τῆς Ἄρνησεως. — Ἡ χορηγία καὶ ἡ ἄρνησις ἔχουσι μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἀγωγὴν τοῦ τροφίμου, διότι δι' αὐτῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν ρυθμίζεται ἡ βούλησις του καὶ ἀποκτᾷ τὰ πρέποντα ὄρια, ἀφ' ἑτέρου δὲ σχηματίζονται καλὰ ἔξεις, αἵτινες εἶνε σπουδαῖαι ὡς στηρίγματα τῆς μορφώσεως τοῦ χαρακτῆρός του.

Ὁ παιδαγωγὸς χορηγῶν ἢ ἀρνούμενος πρέπει νὰ προσέχη, ὥστε ὁ τρόφιμος προθύμως νὰ δέχῃται τὸ χορηγηθὲν καὶ νὰ παραιτῆται τοῦ ἀπηγορευμένου. Τοῦτο θὰ γίνηται α'.) ἂν ἡ χορηγία καὶ ἡ ἄρνησις δὲν ἐμφανίζωνται ὡς ἀποτέλεσμα τῆς δυστροπίας καὶ αὐθαιρεσίας τοῦ παιδαγωγοῦ, ἀλλ' ὡς ἐπιβαλλόμεναι ὑπὸ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς.

β'.) ἂν ἡ χορηγία καὶ ἡ ἄρνησις εἶνε ἀκόλουθοι ἑαυταῖς. Δηλαδή δὲν πρέπει ὁ παιδαγωγὸς νὰ ἐπιτρέπη σήμερον, ὅ,τι ἀπηγόρευσε χθές, οὔτε πρέπει νὰ ἀρνήται σήμερον ὅ,τι ἐχορήγησε πρότερον, ὑπὸ τὰς αὐτὰς περιστάσεις.

γ'.) ἂν ἡ χορηγία καὶ ἡ ἄρνησις γίνεται ἐν τῷ προσήκοντι ποσῷ καὶ ποιῷ καὶ ἐν τῷ καταλλήλῳ χρόνῳ.

Ἄν ἔμως, παρ' ὅλα ταῦτα, δὲν δέχεται ὁ τρόφιμος προθύμως τὸ χορηγηθὲν καὶ δὲν παραιτῆται προθύμως τοῦ ἀπηγορευμένου, τότε ὁ παιδαγωγὸς θὰ κάμῃ ἐξ ἀνάγκης χρῆσιν τῆς βίας, ἵνα ἐπιβάλλῃ τὴν βούλησίν του, ἣτις ὡς γινομένη πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ τροφίμου δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ποινή.

2ον. Ἡ ἀσχολία.

Ἡ παιδονομία φροντίζει πρὸς ἔγκαιρον πλήρωσιν ὄχι μόνον τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν τοῦ τροφίμου, ἀλλὰ καὶ τῶν πνευματικῶν ὁρμῶν αὐτοῦ, ὧν σπουδαιόταται εἶνε ἡ ἔμφυτος ὁρμὴ πρὸς ἐνασχόλησιν καὶ ἡ τοῦ εἰδέναί, καθότι «ὁ ἄνθρωπος φύσει τοῦ εἰδέναί ὀρέγεται» ἦτοι ἐκ φύσεως ἐπιθυμεῖ, ὅπως αἰεὶ ἐπεκτείνῃ τὰς γνώσεις του.

Ἀνάγκη λοιπὸν εἶνε, διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς Παιδονομίας, νὰ ἀπασχολῶνται οἱ τρόφιμοι πνευματικῶς, διότι ἄλλως θὰ παύσῃ, θὰ ἐρεθίσῃσιν ἀλλήλους, θὰ φλυαρῶσι καὶ ἐν γένει ἡ ἀρχὴ τῶν θὰ γίνῃ μήτηρ πάσης κακίας.

Ἡ ἀσχολία τοῦ τροφίμου ἀρχεται ἤδη ἀπὸ τοῦ οἴκου, ἔνθα ἡ μήτηρ φροντίζει περὶ τινος ἐνασχολήσεως τῶν τέκνων τῆς, ἵνα περιστέλλῃ τὴν ὁρμὴν τῶν καὶ οὕτω σώζεται ἐκ τῆς ζωηρότητος αὐτῶν.

Ἐν τῷ σχολείῳ δὲ ἡ ἀσχολία εἶνε τριῶν εἰδῶν· α') Παιδιά, β') Ἔργασια καὶ γ'.) Ἐπικουρία εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ διδασκάλου.

α') Ἡ παιδιὰ εἶνε καταλληλότατον μέσον ἀσχολίας

ἰδίᾳ διὰ τὴν πρώτην ἀγωγὴν τοῦ παιδός. Αὕτη παρέχει εἰς τὰς ἀχαλινώτους προσπάθειας τοῦ παιδός τὴν ἀβίαστον παροχέτευσιν καὶ προπαρασκευάζει τὸν παιδα διὰ τὴν ἐργασίαν. Πρὸς τοῦτο αἱ παιδιὰὶ πρέπει νὰ εἶνε ἀκίνδυνοι καὶ διεγερτικαὶ καὶ μορφωτικαὶ. Τοιαῦτα εἶνε π.χ. αἱ παιγνιώδεις ἐνασχολήσεις τῶν ἐν τοῖς Νηπιαγωγείοις μορφουμένων μικρῶν, αἱ γυμναστικαὶ παιδιὰὶ κλπ.*

β') Ἡ ἐργασία εἶνε σπουδαιότατον μέσον ἀγωγῆς, διότι αὕτη ἀπασχολεῖ σοβαρῶς τὸ πνεῦμα τῶν τροφίμων, ἐθίζει αὐτοὺς εἰς τὴν ἐγκαρτέρησιν καὶ τὴν ἔντασιν καὶ μάλιστα εἰς ἠθικὴν ὑπακοήν.

Διὸ καὶ ἰδιαίτερα μαθήματα εἰσήχθησαν εἰς μὲν τὰ Σχολεῖα τῶν ἀρρένων ἡ χειροτεχνία ἢτοι ξυλουργικαί, τορνευτικαί, χαρτοτεχνικαί, πηλοπλαστικαὶ καὶ κηπουρικαὶ ἐργασίαι.

Εἰς δὲ τὰ σχολεῖα τῶν θηλέων καὶ τὰ γυναικεῖα χειροτεχνήματα, ἡ ἀνθοκομία, ἡ κατασκευὴ τεχνητῶν ἀνθέων, ἡ ραπτικὴ κλπ.

γ') Ἡ ἐπικουρία εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ διδασκάλου· π. χ. ἡ βοήθεια πρὸς διακόσμησιν τοῦ σχολείου κατὰ τὰς σχολικὰς ἑορτάς, ἡ ἐπικουρία εἰς τὸν καταρτισμὸν τῶν φυσιογνωστικῶν συλλογῶν.

Ἄλλὰ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διδασκαλίας ὁ διδάσκαλος, ἰδίᾳ τοῦ μονοταξίου σχολείου, πρέπει ν' ἀπασχολῆ καταλλήλως τοὺς μὴ διδασκομένους μαθητὰς τῶν ἄλλων τάξεων.

Καὶ ἐν τοῖς πολυταξίοις ὅμως σχολείοις, ἔνθα ὁ διδάσκαλος διδάσκει εἰς μίαν τάξιν, πρέπει νὰ φροντίξῃ νὰ ἀπασχολῶνται ἅπαντες οἱ διδασκόμενοι μαθηταὶ του. Πρὸς τοῦτο α'.) πρέπει νὰ ἐφαρμόξῃ ὅλους τοὺς κανόνας τῆς ἐρωτημα-

* Πρβλ. Γυμναστικὴν I. Χρυσάφη, σελ. 360 περὶ παιδιῶν καὶ ἀγωγιστικῶν ἀσκήσεων.

τικῆς μορφῆς τῆς διδασκαλίας (Πρβλ. Γενικὴν Διδακτικὴν τεύχος Β'. τοῦ παρόντος ἔργου, Κεφάλ. ΙΖ'). β'.) Πρέπει νὰ ἀποφεύγη ὁ διδάσκαλος τὰς μακρὰς διακοπὰς τῆς διδασκαλίας, τὰς γιγνομένας διὰ τῆς ἐτοιμασίας τῶν τετραδίων πρὸς γραφήν, διὰ τῆς διανομῆς ἢ περισυλλογῆς τῶν τετραδίων, πλακῶν κλπ. διότι κατ' αὐτὰς οἱ μαθηταὶ θὰ προκαλέσωσιν ἐνοχλήσεις. Ὅθεν ἡ τοιαύτη ἐργασία δεόν νὰ γίνηται κατὰ παραγγέλματα· π.χ. τὰ τετράδιά σας, ἔν, δύο, τρία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Κωλυτικὰ μέτρα.

Διὰ τῶν προληπτικῶν μέτρων ἦτοι τῆς χορηγίας καὶ ἀρνήσεως καὶ τῆς Ἀσχολίας δημιουργοῦνται αἱ ἀναγκαῖαι προϋποθέσεις διὰ τὴν καλὴν Παιδονομίαν. Ὑπάρχουσιν ὅμως περιστάσεις, προερχόμεναι ἐκ τῶν διαφορωτάτων προδιαθέσεων καὶ διαφερόντων τῶν παιδῶν, καθ' ἃς δὲν ἀρκοῦσι τὰ προληπτικὰ μέτρα. Ἀνάγκη πᾶσα τότε ὁ παιδαγωγὸς νὰ μεταχειρισθῇ πιεστικώτερα μέτρα, ὅπως κωλύσῃ τοῦ τροφίμου τὰς ἐνοχλητικὰς ἐπιθυμίας. Ὅπως ἔχομεν τὰ λεγόμενα κωλυτικὰ ἢ πιεστικὰ μέτρα, ἅτινα εἶνε ἡ ἐπιτήρησις, ἡ προσταγή, ἡ ἀπειλὴ καὶ ἡ ποινή.

1) Ἡ Ἐπιτήρησις. Ἡ Ἐπιτήρησις εἶναι σπουδαῖον τῆς Παιδονομίας μέτρον, τὸ ὁποῖον στηρίζεται ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ τροφίμοι οὐδέποτε τολμῶσι νὰ ἀτακτώσιν ἐφ' ὅσον ἐνοοῦσιν, ὅτι ἐπιτηροῦνται.

Ἡ Ἐπιτήρησις ἐμφανίζεται συνήθως ὑπὸ δύο μορφάς· α'.) ὡς παρατήρησις τοῦ τροφίμου, ἣτις γίνεταί, ἵνα γνωσθῇ ἡ ἐσωτερικὴ φυσικὴ ποιότης του καὶ ἡ τάσις τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεώς του.

β'.) ὡς ἐξέλεξις τῆς διαγωγῆς του, ἣτις γίνεταί, ἵνα προφυλάσσωμεν τοῦτον ἀπὸ φυσικοὺς καὶ ἠθικοὺς κινδύνους.

Σπουδαιότης τῆς Ἐπιτηρήσεως.

Ἡ παρατηροῦσα ἐπιτήρησις εἶναι σπουδαία·

1ον) Εἰς τὸν παιδαγωγόν, διότι δι' αὐτῆς καταμανθάνει οὗτος τὴν φύσιν τοῦ τροφίμου καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν μέσων τῆς ἀγωγῆς, ὥστε νὰ τελειοποιῆται εἰς τὴν παιδαγωγικὴν του τέχνην.

2ον) Εἰς τὸν τρόφιμον, διότι θὰ ἐπιτυχάνῃ ἡ ἀγωγή του, ἀφ' οὗ θὰ γίνεταί συμφώνως πρὸς τὴν ἀτομικότητά του.

Ἡ δὲ ἐλέγχουσα ἐπιτήρησις εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία κατὰ τὴν πρώτην ἀγωγήν, διότι τότε ἡ φυσικὴ ἀδυναμία καὶ ἡ ἀσθένεια τοῦ μικροῦ τροφίμου ἀπαιτεῖ διηνεκὴ βοήθειαν πρὸς δὲ εἶναι ἀναγκαία ἡ Ἐπιτήρησις, ἔνθα διαρκῶς ἀπειλοῦσι τὸν τρόφιμον φυσικοὶ καὶ ἠθικοὶ κίνδυνοι π.χ. εἰς τὰς πολυπληθεῖς σχολάς, ὅπου οἱ παῖδες, μένοντες ἀνεπιτήρητοι, ἐπιχειροῦσι πολλὰς ἀνοησίας.

Ἐν τούτοις ἡ ἐπιτήρησις αὕτη πρέπει νὰ γίνηται μετὰ πολλῆς προσοχῆς*, διότι περιστέλλουσα τὴν ἐλευθέραν κίνησιν τοῦ τροφίμου, ὠθεῖ αὐτὸν εἰς μῖσος, δολιότητα, ὑπέκρισιν καὶ ἄλλα πάθη.

Ἐν τῇ Σχολείῳ ἡ ἐπιτήρησις κατὰ τὴν ὥραν τοῦ μαθήματος ἐπιτυχάνῃ, ἂν ὁ διδάσκαλος προσηλοῖ τὸ βλέμμα του ὄχι μόνον εἰς τὸν ἐκάστοτε ἐξεταζόμενον, ἀλλὰ εἰς πάντας τοὺς μαθητὰς τῆς τάξεως, ἐν δὲ τοῖς μονοταξίσις σχολείοις καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν ἄλλων τάξεων, οἵτινες ἀσχολοῦνται περὶ σιωπηλὰς ἐργασίας. Πρὸς τούτοις δεόν ὁ διδάσκαλος νὰ ἐκλέγῃ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ μαθήματος θέ-

* Πρβλ. Conrad.—Δημ. Γεωργακάκι. Στοιχεῖα Παιδαγωγικῆς, Τόμος Β'. Σελ. 264—265.

σιν πρὸ πάντων τῶν μαθητῶν, ἀπαιτῆ δέ, ἵνα καὶ οἱ μαθηταὶ καταλαμβάνωσιν ὠρισμένην θέσιν, ὥστε τὰ βλέμματά των νὰ διευθύνωνται πρὸς ὠρισμένον σημεῖον, τὸ ὁποῖον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶνε αὐτός.

Προσέτι δὲ ὁ διδάσκαλος ἵνα ἐπιτηρῆ καλλίτερον κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἰχνογραφίας, γεωγραφίας καὶ τῶν φυσιογνωστικῶν πρέπει νὰ ἔγη ἤδη ἐτοιμάσῃ εἰς τὸν πίνακα προηγουμένως τὰ σχήματα. Ἄλλως πρέπει νὰ καλῆ εἰς τὸν πίνακα μαθητὴν, ἵνα γράψῃ ἢ ἰχνογραφήσῃ ἢ ἵνα ἐκτελέσῃ πείραμα, ἐφ' ὅσον δύναται αὐτός.

2ον. Ἡ προσταγή. Ἡ προσταγή εἶνε ἡ ρητὴ προτροπὴ ἢ ἀπευθυνομένη εἰς τὸν παῖδα, ἵνα πράττῃ ἢ παραλείπῃ τι.

Ψυχολογικώτερον ἐρίζοντες λέγομεν, **προσταγή** εἶναι ἰσχυρὸς ἐρεθισμὸς, ὅστις ἀποτείνεται κυρίως εἰς τὴν βούλησιν τοῦ τροφίμου, διότι οὔτε καιρὸν δίδει εἰς τὸν τρόφιμον νὰ σκεφθῆ, ἀλλ' οὔτε καὶ χρειάζεται οὔτε καὶ ἐπιτρέπεται νὰ σκεφθῆ. Οὕτω ρυθμίζεται ἀμέσως ἡ βούλησις τοῦ τροφίμου διὰ τῆς βουλήσεως τοῦ παιδαγωγοῦ.

Ἡ ρύθμισις αὕτη τῆς βουλήσεως τοῦ τροφίμου γινομένη ἀναγκαστικῶς καὶ μηχανικῶς εἶναι βεβαίως ἐξωτερικὴ, ἅτε μὴ προερχομένη ἐκ τῶν ἰδεῶν του καὶ ἐκ τῶν συναισθημάτων του. Καὶ ὅμως ὁ παιδαγωγὸς εἶνε ἠναγκασμένος νὰ κάμνῃ χρῆσιν τῆς προσταγῆς, ἰδίᾳ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἡλικίας τοῦ παιδός, ὅτε οὗτος ἔχει τὴν βούλησιν ἀκόμῃ ἀμόρφωτον. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἀναπτύσσεται ἡ βούλησις τοῦ τροφίμου δι' ἰδίων πεποιθήσεων, ἐπὶ τοσοῦτον ὁ παιδαγωγὸς ὀφείλει νὰ περιστέλλῃ τὰς προσταγὰς, μέχρις ὅτου ὁ τρόφιμος δυνηθῆ νὰ ἀποκτήσῃ τὸ αὐτεξούσιον.

Ἡ ἐκτέλεσις τῆς προσταγῆς, ἦτοι ἡ ὑπακοὴ τοῦ τροφίμου, γινομένη μὲ θυσίαν τῆς προσωπικῆς του ἐλευθερίας εἶνε δυσάρεστος εἰς αὐτόν. Τούτου ἕνεκα ὁ παιδαγωγὸς ὀφεί-

λει, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ δραστηρίου τούτου μέσου τῆς ἀγωγῆς, νὰ τὸ μεταχειρίζεται μετὰ μεγάλης περισκέψεως.

Ἡ προσταγή ἐμφανίζεται ὅτε μὲν θετικῶς, δι' ἧς δηλαδὴ ὁ τρόφιμος διατάσσεται νὰ πράξῃ τι, καὶ λέγεται **ἐπιταγή**, ὅτε δὲ ἀρνητικῶς, δι' ἧς παραγγέλλεται νὰ ἀποφύγῃ τι καὶ λέγεται **ἀπαγόρευσις**.

Ἐποία ἡ παιδαγωγικὴ προσταγή. Ἡ παιδαγωγικὴ προσταγή πρέπει νὰ εἶνε:

1) **Ἐλλογος ἢ πραγματοποιήσιμος**· τὸ πραγματοποιήσιμον ἐνταῦθα ἔρχεται ὡς συνέπεια τοῦ ἐλλόγου. Ἡ προσταγή, ἵνα εἶνε ἔλλογος, πρέπει ὁ προστάσσων αὐτήν, νὰ σκεφθῆ προηγουμένως τὰ ἐξῆς: α'.) Ἐάν αὕτη ἐκτελῆ τὸν προορισμόν της ἢ ἂν εἶνε ἀνάλογος πρὸς τὰς πνευματικὰς καὶ σωματικὰς δυνάμεις τοῦ παιδός. β'.) Ἐάν ὁ πρὸς τοῦτο χρόνος ἐξαρκῆ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς προσταγῆς καὶ γ'.) Ἐάν αἱ περιστάσεις, ὑφ' ὧν περιβάλλεται ὁ παῖς, εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὴν προσταγὴν, ἂν τούναντίον ὁ παῖς ἐπιβαρύνηται μὲ ἀσκήσεις κατ' οἶκον, ἐν ἡμέραις χαρᾶς καὶ πανηγύρεως, Πάσχα, Χριστουγέννων κλπ. τότε ἡ προσταγή δὲν εἶνε ἔλλογος. Ὅποιοιδήποτε λοιπὸν ἐκ τῶν τριῶν τούτων στοιχείων τῆς προσταγῆς ἐλλεῖπει, τότε ἡ προσταγή εἶνε ἄλογος καὶ ἐπομένος οὐχὶ πραγματοποιήσιμος.

2) **Ὠρισμένη** ἦτοι καταληπτὴ καὶ ἀναμφίβολος, ὥστε ὁ παῖς νὰ γνωρίζῃ τί διατάσσεται νὰ πράττῃ ἢ νὰ παραλείπῃ.

3) **Σύντομος** καὶ ἰσχυρὰ «ὑπαγε! παῦσαι! ποίησον τοῦτο!» Διότι ἡ σχινοτενὴς προσταγή χάνει τὴν δύναμίν της καὶ ἐπομένως δὲν εἶνε σεβαστὴ. Ἐν ᾧ ἡ σύντομος εἶνε ἐπιβλητικὴ, τὸ μὲν ὡς ἔχουσα δύναμιν, τὸ δὲ ὡς λεγομένη ἀστραπηδὸν καὶ μὴ δίδουσα εὐκαιρίαν εἰς τὸν τρόφιμον νὰ εὐρεσιολογῆ καὶ νὰ ἀντιλέγῃ, διὸ καὶ «ἄμ' ἔπος ἄμ' ἔργον». Κατὰ ταῦτα ἡ μὲν προσταγή τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν, ὡς

οὔσα σύντομος, πάντοτε εἶνε εἰσακουστή, ἐν ᾗ ἡ τῆς μητρὸς, ἀκολουθουμένη ὑπὸ περισσοτέρων περιττῶν λέξεων, δὲν εἶνε εἰσακουστή ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, διότι οὗτος εὕρσκει καιρὸν ἐν τῇ μεταξὺ νὰ ἀντιλογίσῃ καὶ νὰ φέρῃ σοφιστικὰ ἀντεπιχειρήματα. — Δι' ὃ πρέπει οὔτε κἀν νὰ συνοδεύῃ τὴν προσταγὴν μὲ αἰτιολογίας ὁ παιδαγωγός, ἵνα καταστήσῃ αὐτὴν ἀξιοσέβαστον, διότι τοῦτο γίνεται ὑπὸ τοῦ ἀξιώματός του καὶ τῆς ἀγάπης τῶν μαθητῶν.

4) Ἡ προσταγὴ πρέπει νὰ εἶνε **ἀκόλουθος** ἤτοι νὰ εἶνε ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὰς προηγηθείσας προσταγὰς τοῦ παιδαγωγοῦ ἢ τῆς οἰκίας ἢ τῶν ἄλλων παιδαγωγῶν. Δὲν ἐπιτρέπεται δηλαδὴ ὁ εἰς παιδαγωγὸς νὰ διατάσῃ περὶ τινος κατὰ τινα τρόπον, ὁ δὲ ἕτερος ἢ ὁ πατὴρ ἐν τῇ οἰκίᾳ, νὰ ἀναιρῇ τὰ τοῦ πρώτου.

5) Ἡ προσταγὴ νὰ εἶνε **ἐξ ἀντικειμένου** ἤτοι νὰ **μὴ φαίνεται** ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς ἰδιοτροπίας καὶ αὐθαιρεσίας τοῦ παιδαγωγοῦ, ἀλλ' ὅτι προκύπτει ἐκ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς, διότι τότε οἱ τρόφιμοι προθύμως θὰ ὑπακούωσιν εἰς τὸ προσταχθέν.

6) **Ἠπία** καὶ πλήρης ἀγάπης, νὰ φαίνεται δηλαδὴ ὑπὸ τὴν προσταγὴν διὰ τῆς χρήσεως τοῦ καταλλήλου χρώματος τῆς φωνῆς καὶ τῆς καταλλήλου ἐκφράσεως τοῦ προσώπου ἢ ἀγάπη τοῦ παιδαγωγοῦ πρὸς τοὺς τροφίμους. Οὕτω μετριάζεται ἡ τραχύτης τῆς προσταγῆς.

7) **Ἀμετάβλητος** ἤτοι νὰ μὴ ἀνακαλήται ἢ ἀπαξ δοθεῖσα προσταγὴ, διότι τοῦτο παραβλάπτει τὸ ἀξίωμα τοῦ παιδαγωγοῦ, τῶν τροφίμων ἀντιλαμβανομένων, ὅτι δὲν ἔχει οὗτος τὴν ἀπαιτουμένην ἰκανότητα εἰς τὸ νὰ κρίνῃ τὰ πράγματα. Ἐὰν ὅμως ἐν ἀψιθυμίᾳ διατελῶν ὁ παιδαγωγὸς ἔδωκεν ἐσφαλμένην προσταγὴν, ὀφείλει νὰ ἀποσύρῃ κατόπιν αὐτὴν ἐν εὐλικρινεΐᾳ.

8) **Γενικὴ** κατὰ τὸ δυνατόν καὶ **ὄχι προσωπικὴ**. Νὰ

ἔχῃ δηλαδὴ ἡ προσταγὴ τὴν μορφήν τῶν μονίμων παραγγελμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ τρόφιμοι ὑποτάσσονται προθυμότερον ἢ εἰς τὰς προσωπικὰς διαταγὰς.

Ἐπειδὴ ἡ προσταγὴ ἐνέχει τι τὸ βίαιον καὶ δουλικόν, καὶ ἐπειδὴ θέλομεν νὰ καταστήσωμεν σὺν τῇ χρόνῳ τὸν τρόφιμον ἀνεξάρτητον, ὀφείλομεν νὰ μεταχειριζώμεθα τὸ μέσον τοῦτο τῆς ἀγωγῆς μετὰ φειδοῦς. Ἴδιὰ δὲ μετὰ μείζονος φειδοῦς καὶ προσοχῆς πρέπει νὰ δίδωμεν τὴν ἀπαγόρευσιν ἢ τὴν ἐπιταγὴν, διότι συνήθως ἡ ἀπαγόρευσις εἶναι ἐρεθισμὸς πρὸς παράβασιν τῶν ἀπηγορευμένων.

3ον Ἐντολὴ καὶ Θέμα.— Ἐντολὴ εἶνε ἡ ἀνάθεσις ἔργου τινὸς εἰς τὸν τρόφιμον πρὸς ἀνεξάρτητον ἐκτέλεσιν.

Ἡ ἐντολὴ διαφέρει τῆς προσταγῆς καθόσον εἶνε ὀλιγώτερον ταύτης ὠρισμένη καὶ ἀκριβής· διότι ἡ ἐντολὴ ὑποδεικνύει εἰς τὸν τρόφιμον, ὡς καὶ ἡ προσταγὴ, τὸ τέρμα ἐνεργείας τινός, ἀλλὰ ἀφήνει εἰς αὐτὸν ἐλευθέραν τὴν ὁδόν, ἣν πρὸς τοῦτο θὰ ἀκολουθήσῃ. Διὸ ὁ τρόφιμος δέχεται ἐντολὴν τινα προθυμότερον παρὰ προσταγὴν.

Σκοπὸς τῶν παιδαγωγικῶν ἐντολῶν εἶνε ἡ ἀπόσπασις τοῦ τροφίμου ἀπὸ τῆς ἀργίας. Δίδονται δὲ ἐντολαὶ ἐν τε τῇ οἰκίᾳ πρὸς ἀπασχόλησιν καὶ ἐκτέλεσιν μικρῶν ἐργασιῶν καὶ ἐν τῇ σχολείῳ πρὸς ἀπασχόλησιν καὶ ἐπικουρίαν εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ διδασκάλου.

Ἡ ἐντολὴ πρέπει νὰ συμφωνῇ πρὸς τὰς κλίσεις τοῦ τροφίμου, ἵνα ἀποβαίῃ εἰς αὐτὸν εὐάρεστος.

Ἐτι δὲ εὐάρεστος εἶνε εἰς τὸν τρόφιμον ἡ ἐντολὴ, ἐὰν συνδέηται μετ' αὐτῆς καὶ ἐκφρασίς τῆς ἐμπιστοσύνης, ὅποτε ἡ ἐντολὴ εἶνε ἐντιμος π.χ. ἡ ἐντολὴ ἢ δοθεῖσα εἰς ἓνα μαθητὴν νὰ προπαρασκευάσῃ τὸν χάρτην ἢ ἐν ἀπλοῦν πείραμα τῆς Φυσικῆς μὴ ἀπαιτοῦν δεξιότητα φυσικὴν.

Θέμα δὲ εἶνε ἡ ἀνάθεσις εἰς τὸν τρόφιμον ἔργου, δι' ὃ ἔχει ἀπαιτήσῃ θεωρητικὰς γνώσεις, ἵνα οὕτω δοκιμασθῇ ἢ

ἐπιτηδειότης αὐτοῦ. Ὑποκείμενον δηλαδή τοῦ θέματος εἶνε ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν μεταδοθεῖσων θεωρητικῶν γνώσεων εἰς τὸν τρόφιμον.

Κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ θέματος πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν αἱ δυνάμεις καὶ γνώσεις τοῦ τροφίμου, ὅπως ἀναλόγως πρὸς ταύτας δίδεται τὸ θέμα.

4ον Συμβουλή καὶ Νουθεσία.—*Συμβουλή* εἶνε ἡ προτροπὴ εἰς τὸν τρόφιμον νὰ πράξῃ τι. *Νουθεσία* εἶνε προτροπὴ πρὸς παράλειψιν.

Ἡ συμβουλή καὶ ἡ νουθεσία ἀπευθύνονται εἰς τὴν νόσιν τοῦ τροφίμου, διὸ καὶ πρέπει νὰ συνοδεύωνται ὑπὸ τῶν σχετικῶν αἰτιολογιῶν, ἐν ᾧ αἱ προσταγαὶ μένουσιν ἀνατιολογητοί. Τῶν μέσων τούτων τῆς ἀγωγῆς γίνεται χρῆσις εἰς τὸν τρόφιμον ἐνήλικας, οἵτινες ἔχουσιν ἀνεπτυγμένην τὴν βολησίν καὶ τὰ ἠθικὰ συναισθήματα, ὥστε νὰ δύνανται δι' ἰδίαν σκέψεως νὰ ὀρίζωσι τοὺς σκοποὺς τῶν προσπαθειῶν των.

5ον) Ἡ ἀπειλή.—Ἡ ἀπειλή εἶνε παιδονομικὸν μέτρον αὐστηρότερον τῆς προσταγῆς δι' ὃ καὶ γίνεται χρῆσις αὐτοῦ, ὅταν ὁ τρόφιμος ἐπαναλαμβάνῃ τὸ παράπτωμα ἀμείωτος ἢ ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς περι τούτου προσταγῆς. Ὅθεν ὁ παιδαγωγὸς δὲν ἐπαναλαμβάνει πλέον τὴν προσταγὴν ἀλλὰ ἀπειλεῖ, ἥτοι προαγγέλλει εἰς τὸν ἁμαρτάνοντα τρόφιμον κακόν, ὅπερ θὰ ὑπερτερῆσῃ ἢ τοῦλάχιστον θὰ ἰσοζυγήσῃ πρὸς τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ἐπιθυμίας του καὶ οὕτω θὰ καταπνίξῃ αὐτήν.

Ἀπειλῶν ὁ παιδαγωγὸς δὲν πρέπει νὰ προαγγεῖλῃ εἰς τὸν σφαλλόμενον ὄρισμένον τι κακόν, τὸ ὅποιον θὰ τῷ ἐπιβάλῃ, ἀλλὰ νὰ ἀφήσῃ τοῦτο ἀόριστον. Πρέπει δηλαδή ἡ ἀπειλὴ τοῦ παιδαγωγοῦ νὰ εἶνε ἀόριστος καὶ ὄχι ὄρισμένη. Διότι αἱ ὄρισμέναι ἀπειλαὶ ἐμβάλλουσι τὸν τρόφιμον εἰς τὴν σκέψιν, ἂν τῷ εἶνε προτιμότερα ἢ εὐχαριστήσις του ἐκ τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς ἐπιθυμίας του ἢ ἡ δυσαρέσκειά του

τῆς ἀπειληθείσης. Ἐνῶ αἱ ἀόριστοι ἀπειλαὶ κάμνουσι τοὺς τροφίμους νὰ φαντάζωνται αὐστηροτάτην τὴν ποινήν, δι' ὃ καὶ ὑποτάσσονται εἰς τὴν προσταγὴν ἀσφαλῶς.

6ον) Ποινάι.—1ον Ὅρισμός τῶν ποινῶν. *Ποινάι* εἶνε τὰ λυπηρὰ ἐπακολουθήματα τοῦ κακοῦ.

Αἱ ποινάι εἶνε δύο εἰδῶν: 1) *Φυσικαί*, καθ' ἃς ἡ λύπη ἢ ἐπακολουθοῦσα τὴν κακὴν πράξιν εἶνε φυσικὸν ἐπακολουθήμα αὐτῆς, καὶ 2) *Τεχνηταί*, καθ' ἃς ἡ λύπη ἢ ἐπακολουθοῦσα τὴν κακὴν πράξιν ἐπάγεται ὑπὸ τρίτου τεχνητῶς.

Τὴν ὀκνηρίαν π.χ. ἐπακολουθεῖ ὡς φυσικὴ ποινὴ ἢ περιφρόνησις. Τὴν χαλεπότητα καὶ δυσμένειαν ἢ ἀπομόνωσις, τὴν ἀκρᾶσίαν ἢ ἀσθένειαν. Τεχνητὴ δὲ ποινὴ εἶνε π.χ. ἡ ἐπὶ ὀλίγα λεπτὰ τῆς ὥρας ὀρθοστασία, ἣτις ἐπιβάλλεται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου π.χ. εἰς τὸν βραδύτερον τῆς κεκανονισμένης ὥρας ἐλθόντα μαθητὴν.

2. **Ἀναγκαιότης τῶν ποινῶν.** Ὁ εὖ ἡγμένος ἄνθρωπος βούλεται καὶ πράττει τὸ ἀγαθὸν κινούμενος ὑπὸ τῶν ἠθικῶν του συναισθημάτων, ἥτοι χάριν αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τοῦτο, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀνάγκην ἀμοιβῶν ἢ ποινῶν. Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα παρὰ τοῖς παισίν. Οὗτοι μὴ ἔχοντες εἰσέτι ἱκανῶς ἀναπτύξει τὰ ἠθικὰ συναισθήματα, ὅπως ὑπὸ αὐτῶν ἐλαυνόμενοι βούλωνται καὶ πράττωσι τὸ ἀγαθόν, ἀπ' ἐναντίας δὲ ὀριζόμενοι ὑπὸ τοῦ ἡδέος καὶ λυπηροῦ τῶν πράξεων καὶ φύσει κλίνοντες εἰς παραβάσεις καὶ ἀποπλανήσεις, ἔχουσιν ἀνάγκην χαλιναγωγήσεως. Τοιαύτη χαλιναγωγῆσις ἐπιτυγχάνεται καὶ διὰ τοῦ φόβου τῶν ποινῶν, τῶν τεχνητῶν καὶ δυσαρέστων τούτων ἐπακολουθημάτων τοῦ κακοῦ. Οἱ τρόφιμοι δηλαδή φοβούμενοι τὴν ποινήν, ἣν ἀφεύκτως θὰ ὑποστῶσιν ἔνεκα κακῆς πράξεώς των, ἀφίστανται ταύτης.

Εἶνε λοιπὸν ἡ ποινὴ παιδαγωγικὸν μέσον ἀναγκαῖον, μέχρις ὅτου οἱ τρόφιμοι ἀποκτήσωσιν ἠθικὰ συναισθήματα

καὶ βούλωνται καὶ πράττωσι τὸ ἀγαθὸν μετὰ χαρᾶς, ὁπότε ἐκλείπει ἡ ἀνάγκη τῶν ποινῶν.

3. Σκοπὸς τῶν ποινῶν. Αἱ ποιναὶ εἶνε δύο εἰδῶν· ἡ δικαστικὴ καὶ ἡ παιδαγωγικὴ ἢ σχολικὴ. Ἐκατέρα τούτων ἐπιδιώκει ἴδιον σκοπὸν. 1) Τῆς δικαστικῆς ποινῆς σκοπὸς εἶνε, ἡ ἱκανοποίησις τοῦ καταπατηθέντος δικαίου, νόμου, ἀδιαφοροῦντος τοῦ δικαστοῦ πρὸς τὴν ἀτομικότητα τοῦ καταπατήσαντος. Ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἀποφασίζει ὁ δικαστὴς ψυχρῶς, διότι εἰς τὸν νόμον δὲν ἔχουν καμμίαν θέσιν τὰ συναισθηματὰ καὶ ἐπιβάλλει τὴν ποινὴν, ἣτις εἶναι ἀντίστοιχος εἰς τὸ ἀμάρτημα, ὀρίζομένη ὑπὸ ἐπὶ τούτῳ ἄρθρου, οἰονδήποτε καὶ ἂν εἶνε τὸ ἀμαρτήσαν πρόσωπον. 2) Τῆς δὲ σχολικῆς ἢ παιδαγωγικῆς ποινῆς σκοπὸς εἶνε ἡ εὐπαιδευσία τοῦ ἀμαρτάνοντος, ἡ βελτίωσις καὶ ἡ διόρθωσις αὐτοῦ. Ὁ παιδαγωγὸς σκοπῶν διὰ τῆς ποινῆς τὴν βελτίωσιν τοῦ πταιστού, κανονίζει τὴν ποινὴν ἀναλόγως τῆς ἠθικῆς του καταστάσεως καὶ ὄχι ἀναλόγως τοῦ παραπτώματος.

4. Ποσὸν τῶν ποινῶν. Τὸ ποσὸν τῆς ποινῆς ὀρίζομεν ἀκολουθοῦντες τὸν κανόνα, ὅστις διέπει ὅλας τὰς συνετάς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν δῆλα δὴ εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ τις τοῦ σκοποῦ του διὰ μικρῶν μέσων, περιττὰ εἶνε τὰ μεγάλα, ὅταν διὰ σκληρῶν, περιττὰ τὰ σκληρότατα, π.χ. δύνανται εἶνε δυνατὸν νὰ πορευθῇ τις εἰς μέρος τι ἡσύχως, εἶνε περιττὸν νὰ πράξῃ τοῦτο ταχέως· ἐπίσης, ὅταν εἶνε δυνατὸν τὸν ἵππον δι' ἐλαφρᾶς μαστιγώσεως νὰ διευθύνῃ τις εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον, εἶνε περιττὸν νὰ κάμῃ χρῆσιν τοῦ ροπαλοῦ. Κατὰ ταῦτα λοιπόν, ἐπειδὴ ὁ σκοπὸς τῆς ποινῆς εἶνε ἡ ἐπανόρθωσις τοῦ ἀμαρτήσαντος ἀτόμου, ὁ παιδαγωγὸς πρέπει νὰ ἀκολουθῇ τὸν ἄνω συνετὸν κανόνα· ὅταν δῆλα δὴ εἶνε δυνατὸν διὰ νεύματος ἀπλοῦ νὰ διορθώσῃ τὸν μαθητὴν, περιττὰ εἶνε αἱ φωναὶ· ὅταν εἶνε δυνατὸν διὰ μικρᾶς ἀπειλήσεως

περιττὰ αἱ ὕβρεις· ὅπου εἶνε δυνατὴ ἡ κατὰ μόνας παραλήψεις, περιττὴ ἡ παρρησία ἐπίπληξις κλπ.

5. Ποῖον τῆς ποινῆς. Τὴν ποιότητα τῆς ποινῆς ὀρίζει ὁ παιδαγωγὸς λαμβάνων ὑπ' ὄψιν του, α') τὴν ἀτομικότητα τοῦ τιμωρητέου παιδός· εἰς ποίαν δῆλα δὴ βαθμίδα ἠθικῆς εὐαισθησίας εὐρίσκεται ὁ παῖς καὶ συμφώνως πρὸς αὐτὴν νὰ κανονίζῃ τὸ ποῖον τῆς ποινῆς· π.χ. δι' εὐαισθητον μαθητὴν ἀρκεῖ ἐλαφρὰ ἐπίπληξις, ἐνῶ εἰς ἄλλον ἥττον εὐαισθητον εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐπιβληθῇ σωματικὴ πλῆγῃ.

β') Τὸ παράπτωμα εἰς ὃ ὑπέπεσεν ὁ τιμωρητέος καὶ ἀναλόγως τούτου, νὰ κανονίζῃ ὁ παιδαγωγὸς τὴν ποιότητα τῆς ἐπιβλητέας ποινῆς.

Ἡ ποινὴ κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ παρίσταται ὡς φυσικὸν ἀποκλειστικὸν ἀποκλειστικὸν τοῦ παραπτώματος· τότε φαίνεται αὕτη εἰς τὸν μαθητὴν δικαία καὶ ἐπενεργεῖ ἐπ' αὐτοῦ τελεσφορώτερον ἢ ἐν διέβλεπεν οὗτος αὐθαιρεσίαν τοῦ διδασκάλου· π.χ. ὁ λίαν ἀδύνατος προσελθὼν εἰς τὸ σχολεῖον ὑποχρεοῦται νὰ ἀναπληρῶσῃ τὸν ἀπολεσθέντα χρόνον παραμένων ἐν τῷ σχολείῳ κατὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἄλλων. Ὁ ἀμελῶς ἐργασθεὶς υποχρεοῦται νὰ ἐκτελέσῃ καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν ἐργασίαν. Ὁ παρονομαζόμενος ἀπονομιζόμενος τῶν παρακαθήμενόν του ἀπομονοῦται.

6. Εἶδη ποινῶν. — α') Ἡ Ἀποδοκιμασία· αὕτη εἶνε ἡ φυσικωτάτη ποινὴ διὰ τὸν τρέφιμον· ἐκδηλοῦται δὲ διὰ τὸν ὀφθαλμικὸν βλέμματός, τῆς ὄψεως, τοῦ μορφοσμοῦ, τῶν κινήσεων, τῆς ἰσχυρικῆς ἐκφράσεως τῆς δυσανεξικείας τοῦ παιδαγωγοῦ. Ἡ ἀποδοκιμασία κανονίζει τὴν ἠθικὴν κρίσιν τοῦ παιδός, διότι ἀκόλως ἀντιλαμβάνεται οὗτος τὰς δυσμενεῖς ἐκδηλώσεις τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρὸς ἢ τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ ἐξ αὐτῶν ἐννοεῖ, ἢ τὴν πράξιν τοῦ ἥτο κακῆ.

β') Ἡ Ἐπίπληξις· αὕτη εἶνε ἀποδοκιμασία ἐκφραζομένη μὲ ἐντονον φωνήν. Ἀποτείνεται δὲ εἰς τὴν βούλησιν

Κοραῆς* κηρύσσεται κατὰ τῶν σωματικῶν πληγῶν γράφει τὰ ἐξῆς ἐν σελίδι 130 τῆς Συλλογῆς τῶν προλεγομένων του. «Πρώτη διόρθωσις τῶν σχολείων, ἡ ἀναγκαιοτέρα ἀπὸ ὅσων ἄλλων, εἶνε ἡ κατάργησις τῆς τυραννικῆς συνηθείας τοῦ ἐθνικοπολήματος. Ὅστις διδάσκει μὲ τὸ ξύλον εἰς τὰ χεῖρα ἐκείνου νὰ πέμπηται πάραυτα νὰ βόσκη χοίρους ἢ γαίους καὶ ὄχι νὰ συγχωρῆται νὰ διδάσκη λογικὰ πλάσματα. Μηγαρὶ δὲν εἶνε ἄλλα μέσα λογικῶν ζώων ἀξιώτερα νὰ κινήσωσι τοὺς νέους εἰς τὴν ἀγάπην τῆς παιδείας ἢ τὰ κύνια; ἢ μόνον τῶν ταλαιπώρων ἐλλοπιπιδῶν αἱ ψυχαὶ ἀπεθηριώθησαν τόσον, ὥστε νὰ ἐκτενεύωσι χρεῖαν μάστιγος, ὅστις θέλει νὰ τὰς ἡμερώσῃ; ἀλλὰ καὶ ἂν ἦσαν τοιαῦτα, ἡ μάστιξ ἄλλο νὰ κάμνη δὲν δύναται πλὴν ἀπὸ λεοντώδη καὶ γενναῖα νὰ τὰ μεταβάλῃ εἰς ὑποτακτικὰ καὶ κακοηθέστατα θηρία. Ἡ παιδεία τῶν νέων δὲν εἶνε ἐργὸν πλινθουργίας, οὐδὲ οἱ διδάσκαλοι πρέπει νὰ μεταβάλλονται εἰς ἐργοδιώκτας μαστιγοφόρους παρομοίους τῶν ἐργαζομένων τοῦ Φαραώ. Τοῦναντίον εἶνε ἔργον ἡμερώσεως, καὶ ἀποστοθεῖας καὶ ἀρετῆς, τὴν ὁποίαν πῶς δύναται νὰ παρομοιάσῃ εἰς τὰς νεαρὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν, ἂν δίδωσιν αὐτοὺς καθημερινὰ παραδείγματα τοῦ ἀγριωτάτου πάθος τῆς ὀργῆς. Αἱ ψυχαὶ τῶν νέων εἶνε φυσικὰ συνεριστικαὶ καὶ φιλότιμοι καὶ σπανίως, ὅταν ἡ παράδοσις τῶν μαθημάτων γίνηται μὲ μέθοδον, εὐρίσκειται τις ἀναμεταξὺ αὐτῶν τῶν πέτρινος, ὅστις ἀκούων τῶν συμμαθητῶν αὐτοῦ τὰ ἐγκώμια δὲν ἤθελε πάθει τὴν ἀγρυπνίαν τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀνακρίνωντος « οὐκ ἔξ με καθεύδειν τὸ τοῦ Μιλτιάδου τρόπος. Διατί λοιπὸν καταφρονοῦντες τὸ θαυμάσιον τοῦτο μέσον κινήμεν μὲ ὠφέλειαν τὰς ψυχὰς των, μεταχειρίζομεθα

* Πρβλ. Ὁ «Κοραῆς» ὡς ἐθνικὸς παιδαγωγὸς ὑπὸ Χρ. Π. Οἴκου ἐκδόσις Β' τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων Ἀριθμ.

τυράνων τὴν μάστιγα, ἡ ὁποία τὰς ταραττει καὶ τὰς ἀγριώνει μὲ ἀνεκδιήγητον βλάβην; »

Πρὸς τοῦτοις ὁ Κοραῆς λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Χρυσολωρᾶ ρήσεως « ὁ μὴ δαρὲις ἄνθρωπος οὐ παιδεύεται », προσέθεσε κρίνων ταύτην « Γνώμη ἀληθῆς, ἂν ὁ λόγος ἦτο περὶ ὄνων, ψευδεστάτη δέ, ἂν ὁ παιδευόμενος εἶνε ἄνθρωπος, παρεκτός τότε μόνον ἴσως, ὅταν παιδεύηται ἀπὸ ἀπαιδευτοῦ διδάσκαλον, ἂν καὶ τότε παρὰ τὸν μαθητὴν ἀξιώτερος μαστιγώσεως, δὲν ἦτο αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ».

Ὁ ἀσιδῖμος Κοραῆς ἔχει δίκαιον λέγων ταῦτα, ὅταν πρόκειται περὶ λογικῶν πλασμάτων. Ἄλλὰ εἶνε ἅπαντες οἱ παῖδες λογικὰ ὄντα; Δυστυχῶς ὑπάρχουσι καὶ φύσει παιδῶν ἀνδραποδώδεις, δι' ἃς δὲν ἰσχύει ἄλλο μέσον ἀπὸ ἐν ῥάπισμα, ἀφ' οὗ ἄλλως τε τὰ νεῦρα τοῦ διδασκάλου δὲν εἶνε χαλύβδινα, ἵνα ὑποτάσσωνται πάντοτε εἰς τὴν σύνεσιν. Οἱ πλείστοι τῶν παιδῶν τούτων ἔχουσι καταστραφῆ ὑπὸ τῆς ἰδίας τῶν οἰκογενείας. Διότι πολλοὶ γονεῖς, ἐκ τῶν πολλῶν θωπειῶν καὶ ἐπαίνων, καθιστῶσι τοὺς υἱοὺς των πτωχαλάζονας, ὥστε, ἐνῶ εἶνε μηδὲν, νομίζουσιν ἑαυτοὺς ὡς τὸ κέντρον τοῦ παντός. Εἰς τοιούτους παῖδας, ἐν ῥάπισμα ἔχει μεγίστην ἰαματικὴν δύναμιν, ὄχι διὰ τὸν πόνον, ὅστις πρέπει νὰ εἶνε ἐλάχιστος, ἀλλὰ διὰ τὸν ἐξευτελισμὸν τοῦ οἴηματι, οὗτινος καταρρίπτει τὰ πτερά. Τὸ ῥάπισμα εἶνε ὅπως ἡ ψυχρολουσία ἐν τῇ ὑπερρεθεισμῶ τῶν νεύρων. Διὰ τοῦτο ἡ ποινή αὕτη πρέπει νὰ ἐπιβάλληται ὑπὸ τὰ ὄμματα ὄλων τῶν μαθητῶν.

Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ παιδαγωγὸς πρέπει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν του τὴν ἰδιοσυγκρασίαν καὶ ἡλικίαν τοῦ παιδὸς ἵνα μὴ βλάβῃ αὐτόν, ἀντὶ νὰ τὸν ἠθικοποιήσῃ.

Ἡ διὰ ῥαβδισμοῦ τιμωρία πρέπει νὰ μὲνη ἀποκεκλεισμένη τοῦ σχολείου.

Ἡ Ἐξοβολή.— Ἐξοβολή εἶνε ἡ προσωρινὴ ἢ τελεία ἀπομάκρυνσις ἐκ τοῦ σχολείου τοῦ εἰς βαρὺν πται-

σμα ὑποπεσόντος μαθητοῦ. Ἡ ἀποβολὴ ἔχει τὸ προτέρημα ὅτι δι' αὐτῆς τρομοκρατοῦνται ἐπὶ τινος ἡμέρας οἱ μαθηταί, μέχρις οὗ δύναται νὰ ἐπέλθῃ βελτίωσις καὶ ἀπλῶς διὰ λόγου. Δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς παραδειγματικὴ ποινή.

Ὅσα ὅμως καλὰ ἀποτελέσματα καὶ ἂν ἔχῃ ἢ προσωρινὴ ἀποβολὴ δὲν εἶνε ἀξιοσύστατος, διότι παρακωλύει τὸν ὅλον σκοπὸν τοῦ σχολείου. 1) ἐπειδὴ χάνει τὰ μαθήματα τοῦ ὁ ἀποβλήθεις μαθητῆς, ὅστις καὶ ἄριστος ἂν εἶνε, ἀδυνατεῖ νὰ ἀναπληρώσῃ αὐτὰ. 2) ἐπειδὴ ἐπιστρέφει ὁ ἀποβλήθεις καὶ ἀπὸ ἀπόψεως διαγωγῆς χειρότερος, ἀφ' οὗ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀποβολῆς του, μὴ ἔχων τοὺς συμμαθητάς του, ἵνα συναναστραφῇ, κατ' ἀνάγκην θὰ ἔλθῃ εἰς συναναστροφὴν μὲ ἀνθρώπους κατωτέρους του καὶ θὰ μεταβῇ εἰς μέρη ἀπηγορευμένα ὑπὸ τοῦ σχολείου. καὶ 3) ἐπειδὴ ἀποβαλλόμενοι συχνὰ οἱ μαθηταὶ ἐξοικειοῦνται πλέον εἰς τὴν ἀποβολὴν καὶ ὄχι μόνον δὲν φοβοῦνται αὐτὴν ἀλλὰ καὶ ἐπιζητοῦσι τὴν ποινὴν ταύτην.

Ἐνεκα λοιπὸν τῶν λόγων τούτων πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ ὁ διδάσκαλος τὴν προσωρινὴν ἀποβολὴν. Ἐὰν ὅμως βλέπῃ ὅτι ἡ παρκαμνὴ ἐν τῷ σχολείῳ ἀδιορθώτου τινὸς καὶ διεφθαρμένου μαθητοῦ, πρόκειται ν' ἀποδῇ ὀλεθρία εἰς τοὺς ἄλλους μαθητάς, πᾶσα δὲ ἐλπίς περὶ βελτιώσεως αὐτοῦ ἀπώλετο, τότε καὶ μόνον τότε ἐπιτρέπεται ἡ ἀποβολὴ τοῦ μαθητοῦ τούτου, ἀλλ' ὄχι προσωρινὴ ἀλλὰ διὰ παντός.

7. Χρόνος ἐπιβολῆς τῆς ποινῆς. Κατὰ τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας μόνον μικραὶ ποιναὶ ἐπιτρέπεται νὰ ἐπιβληθῶσιν, ὡς ἀνάγκη εἰς τὴν προσοχὴν καὶ τὴν τάξιν διὰ τοῦ βλέμματος, διὰ χειρονομίας, δι' ἐλαφροῦ τινος κρότου, διὰ διακοπῆς στιγμιαίας τοῦ μαθήματος, ἢ διὰ τινος λέξεως «πρόσεχε» ἢ καὶ δι' ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀτακτοῦντος μαθητοῦ.

Αἱ τοιαῦται ποιναὶ ἐπιβάλλονται, ὡς ἀνακαλοῦσαι εἰς

τὴν τάξιν οὐ μόνον τὸν τιμωρούμενον, ἀλλὰ καὶ τινὰς διαλαθόντας ἴσως τὸ βλέμμα τοῦ διδάσκοντος.

Αἱ αὐστηραὶ ὅμως ποιναὶ προκαλοῦσαι ἀψιθυμίαν καὶ εἰς τὸν τιμωρούμενον καί εἰς τὸν τιμωροῦντα ἀπαγορεύονται κατὰ τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας. Διότι 1) ὁ τιμωρηθεὶς δὲν δύναται πλέον νὰ συγκεντρώσῃ τὴν προσοχὴν του 2) οἱ συμμαθηταὶ του δὲν θὰ προσέχωσι, κρίνοντες τὸ δίκαιον ἢ ἄδικον τῆς ποινῆς, καὶ χαίρομενοι ἢ λυπούμενοι διὰ τὸν τιμωρηθέντα καὶ 3) ὁ διδάσκαλος θὰ χάσῃ τὴν γαλήνην καὶ ψυχραιμίαν του κατὰ τὸ μάθημα.

8. Τρόπος ἐπιβολῆς τῆς ποινῆς. Τιμωρῶν ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ἀνειδωλοποιήσῃ τὸ ἄτομόν του ὡς συγκραμένου ἐκ πατρὸς καὶ μητρός, καὶ ἐπομένως νὰ ἔχῃ τοῦ μὲν πατρὸς τὸ ἐπιβάλλον καὶ ἄτεγκτον, τῆς δὲ μητρός τὸ εὐαίσθητον, τὸ συμπαθές, τὰ προσηγῆ σπλάγγνα, τὴν ἡμερότητα καὶ τὴν γλυκύτητα.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν εἰς πᾶσαν ποινὴν ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ ἐπιβάλληται καὶ νὰ εἶνε ἄτεγκτος, τούτέστι νὰ μὴ ἀναιρῇ τὴν διαταχθεῖσαν ποινὴν, ἀλλ' ὅμως καὶ νὰ συλλυπηται καὶ νὰ συμπονῇ μετὰ τοῦ πάσχοντος, καὶ οὐχὶ νὰ εἶνε ψυχρὸς καὶ ἀδιάφορος, ὅπως ὁ δικαστής. Πολὺ δὲ μᾶλλον δὲν πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ δεικνύῃ χαιρεκακίαν, ἀλλὰ νὰ φαίνεται πάντοτε ὅτι τιμωρεῖ διὰ τὸ συμφέρον τοῦ μαθητοῦ.

9. Εἰδικαὶ τινες ὁδηγίαι περὶ τῶν ποινῶν. Ἐπειδὴ ἡ ποινὴ ὡς μέσον τῆς ἀγωγῆς ἔχει μεγίστην σημασίαν, ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψει του πρὶν τιμωρῆσῃ τὰ εξῆς: 1) Νὰ προσέχῃ καὶ πολὺ πρότερον νὰ σιέπτηται ὁποῖαν ποινὴν πρέπει νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὸν ἀμαρτήσαντα. δὲν βλέπει δὲ καὶ ἂν παρέλθωσι μία ἢ καὶ δύο ὥραι, μέχρις οὗ τιμωρῆσῃ. Πολλάκις δὲ εἶνε προτιμότερον καὶ νὰ μὴ τιμωρῇ. παρά τιμωρῶν νὰ δλάπτῃ.

Ἡ ποινὴ εἶνε, ὡς ἐν τῇ ἱατρικῇ ἐπιστήμῃ τὸ δηλητή-

ριον φάρμακον ἀρσενικόν, ὅπερ μετὰ προσοχῆς καὶ ἄκρας ἐπιστημονικῆς γνώσεως διδόμενον, παρέχει μεγίστας ὠφελείας, ἐν μεγάλῃ ὄμως δόσει διδόμενον, εἶνε μέγιστον δηλητήριον, ἐπιφέρων αὐτοστιγμει τὸν θάνατον. Οὕτω καὶ ἡ ποινή, ἐν μέτρῳ μὲν καὶ καλῶς γιγνομένη καὶ ἐπιβαλλομένη, ἐπιφέρει μεγίστας ὠφελείας, ἐν ᾧ τὸναντίον γίνεται πρόξενος μεγίστης βλάβης μὴ ἐν μέτρῳ, κακῶς καὶ ἀπερισκέπτως γιγνομένη. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ὁ διδάσκαλος πολὺ πρότερον πρέπει νὰ σκέπτηται καὶ εἶτα νὰ ἐπιβάλλῃ ποινάς· τοῦτο δὲ καὶ διότι ἄπαξ ἐξενεχθεῖσα ἡ ποινή δὲν πρέπει νὰ ἀνακληθῆ, ἀλλὰ νὰ μένῃ ἀμετάκλητος, μὴ καμμπομένου τοῦ τιμωροῦντος πρὸ τῶν δακρύων καὶ ὑποσχέσεων τῶν τιμωρουμένων.

2) Νὰ προσέχη ὁ διδάσκαλος, νὰ μὴ γίνηται αὐτὸς ὑπαίτιος κολασίμων πράξεων: Κατὰ τὸν Ἑρβартон διὰ τὰ $\frac{99}{100}$ τῶν κολασίμων πράξεων τῶν μαθητῶν, ὑπαίτιος εἶνε ὁ διδάσκαλος, ὡς μὴ προλαβὼν ταύτας κλπ.

Ἐπομένως πρέπει νὰ τιμωρῆ ὁ διδάσκαλος μόνον τὰ ἁμαρτήματα, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ τῶν μαθητῶν, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ ἐξ ἑαυτοῦ.

Ἦδη ἄς ἐξετάσωμεν, πότε ὁ διδάσκαλος γίνεται ὑπαίτιος κολασίμων πράξεων· α'.) κατὰ τὰ διαλείμματα καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ μαθήματος, ὅτε οἱ μαθηταὶ μένουσι μόνοι καὶ ὁ διδάσκαλος οὐδεμίαν ἐξασκεῖ ἐπ' αὐτῶν ἐπιβλεψίην· τότε οὗτοι δύνανται νὰ πράξωσι πλείστας ὅσας ἀταξίας, διότι ἡ φύσις των ὀργᾶ καὶ σφριγᾶ πρὸς τὸν θόρυβον, ὅστις εὐχαριστεῖ αὐτούς. Διὰ τὰς ἀταξίας ταύτας πταίει ὁ διδάσκαλος, ἀότι οὗτος οὐδέποτε πρέπει νὰ ἀφήσῃ αὐτοὺς μόνους, ἀλλὰ πάντοτε κατὰ τὰ διαλείμματα ὀφείλει νὰ ἐπιβλέπῃ αὐτοὺς χωρὶς οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν νὰ αἴρῃ ἀπ' αὐτῶν τὸ βλέμμα του.— β'.) Ὅταν ὁ κώδων ἠχῆσῃ καὶ οἱ μαθηταὶ συναθροισθῶσι εἰς τὴν αἴθουσαν καὶ ὁ διδάσκαλος δὲν μεταβαίνει ἀμέσως εἰς τὸ ἔργον του, ἀλλὰ καθήμενος ἐν τῷ διευθυντηρίῳ συναμιλεῖ μὲ τοὺς ἄλλους διδασκάλους. Τότε ἐπόμενον εἶνε ὁ

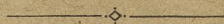
μαθηταὶ νὰ ἐκδηλώσωσι τὴν ἐν ἑαυτοῖς ζωνρότητα διὰ ποικίλων θορύβων καὶ ταραχῶν. Πᾶσα ἐπομένως ποινή ἐπιβαλλομένη ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, ἅμα τῇ μεταβάσει του εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς διδασκαλίας, ἀντανακλᾷ καὶ ἀνήκει εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον, διότι αὐτὸς ἐγένετο ὑπαίτιος τῶν ἀταξιῶν. γ'.) Ὅταν ἐν τῇ παραδόσει εἶνε γελοῖος καὶ μωρὸς ὁ διδάσκων καὶ ἐξαντλεῖ ὅλην τὴν ὥραν εἰς ἀνοησίας, χωρὶς νὰ κινή τὸ διαφέρον τῶν μαθητῶν, τότε πάντες θὰ ἀπροσεκτῶσι καὶ ἐπομένως θὰ τιμωρηθῶσιν· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὑπαίτιος εἶνε ὁ διδάσκων.

3) Δὲν πρέπει ὁ διδάσκων νὰ ἐπιτρέπῃ εἰς τοὺς μαθητάς νὰ καταγγεῖλωσιν ἄλλους, συμμαθητάς των κατὰ τὴν παράδοσιν, διότι οὕτω διακόπτεται τὸ μάθημα, καταστρέφεται τὸ σεμνὸν καὶ ἱερὸν τῆς παραδόσεως, γίνεται ἀπώλεια χρόνου καὶ μετατρέπεται ἡ αἴθουσα τῆς διδασκαλίας εἰς εἰρηνοδικεῖον. Δίδεται δὲ καὶ ἀφορμὴ διὰ ποινάς, δι' ἃς δὲν εὐθύνονται οἱ μαθηταί.

10.— Ποίας ποινὰς δὲν πρέπει νὰ ἐπιβάλλῃ ὁ παιδαγωγός. — Δὲν πρέπει νὰ δίδεται ὡς ποινή, ἡ σχολικὴ ἐργασία, διότι ἡ ἐργασία εἶνε τὸ μόνον μέσον πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ εὐημερίαν παντὸς ἀνθρώπου· ἄρα ἡ ἐργασία εἶνε καθήκον τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν δὲ δοθῇ αὕτη ὡς ποινή, θὰ ἀποβάλῃ τὴν ἀξίαν τῆς ὡς καθήκοντος, θὰ παρασταθῇ εἰς τοὺς παῖδας ὡς κακὸν τι. Ἐπομένως εἰς τὸ μέλλον οὗτοι θὰ θεωροῦν τὴν ἐργασίαν ὡς βᾶρος. Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ἡ ἀναπληρωτικὴ ἐργασία, ἣτις δίδεται καὶ ἐκτελεῖται ἐν τῷ σχολεῖν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἄλλων μαθητῶν, διότι ὁ μαθητῆς παρέλειψε νὰ ἐκτελέσῃ ταύτην ἐν καιρῷ τῷ δεόντι, διὸ ἐπιβάλλεται αὐτῷ νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὴν ἐν καιρῷ τῷ μὴ δεόντι. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ οἱ μαθηταὶ σχηματίζουσι τὴν ἰδέαν, ὅτι οὐδέποτε πρέπει νὰ παραμελῶσι τὴν ἀνατεθειάν αὐτοῖς ἐργασίαν, διὸ καὶ ἐθίζονται εἰς ταύτην.

2) Δὲν πρέπει ποτὲ ὡς ποιναι νὰ λέγωνται **σκώμμα-
τα, χλευασμοὶ καὶ ὕβρεις** ὡς ἀνάξια τοῦ παιδαγωγοῦ, καὶ
ὡς τιτρώσκοντα τὴν φιλοτιμίαν τῶν τροφίμων.

3) Δὲν πρέπει εἰς τοὺς τροφίμους νὰ ἐπιβάλληται ἡ
παραδειγματικὴ ποινὴ, ἥτις εἶνε ἀδυστηροτάτη καὶ πολὺ με-
γάλη ποινὴ ἐπιβαλλομένη εἰς τὸν ἁμαρτήσαντα πρὸς παρα-
δειγματισμὸν τῶν ἄλλων, διότι δι' αὐτῆς· α') ὁ διδάσκαλος
φαίνεται ἄδικος, ἄγριος, ἀπερίσκεπτος καὶ ἐστερημένος συμ-
παθητικῶν συναισθημάτων. β') ὁ τιμωρηθεὶς δυνατὸν νὰ πάθῃ
βλάβην σωματικὴν ἢ ψυχικὴν καὶ νὰ καταστῇ δυστυχὴς καθ'
ὄλον τὸν βίον του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἐγκυστικά μέτρα.

Ἡ συχνὴ χρῆσις τῶν καταπιεστικῶν μέτρων διευκολύ-
νει μὲν τὸ ἔργον τῆς παιδονομίας, ἀλλὰ δύναται καὶ νὰ βλά-
ψῃ τὸν παιδαγωγόν, διότι αἱ ἐπανειλημμένα προσταγαί, ἀ-
πειλαὶ καὶ ποιναι ἔχουσι τὸ κακὸν ἐπακολούθημα, ὅτι οἱ τρώ-
φιμοὶ ἀποβάλλουσι τὴν πρὸς τὸν παιδαγωγὸν συμπάθειαν καὶ
ἀνθίστανται πρὸ αὐτόν, ὅπως στενοχωρήσωσι καὶ λυπήσωσιν
αὐτόν. Ἐκτὸς δὲ τούτου ὑπακούουσι μόνον ἐφ' ὅσον ἰσχύουσι
τὰ κωλυτικὰ παιδονομικὰ μέτρα· χρησιμοποιοῦσι δ' ὅμως πᾶ-
σαν στιγμὴν καθ' ἣν νομίζουσι, ὅτι δὲν ἐπιτηροῦνται, ὅπως
ἱκανοποιήσωσιν ὀρμητικώτερον τὰς ἀναρμόστους ἐπιθυμίας,
ὅφ' ὧν κατέχονται. Τούτων ἕνεκα ὁ παιδαγωγὸς ἀποφεύγει
τὴν συχνὴν χρῆσιν τῶν καταπιεστικῶν μέτρων, μεταχειριζό-
μενος τὰ λεγόμενα ἐγκυστικά παιδονομικὰ μέτρα, ἅτινα δρῶσιν
ἀποτελεσματικώτερον τῶν καταπιεστικῶν.

Ταῦτα εἶνε 1) Τὸ ἀξίωμα τοῦ παιδαγωγοῦ. 2) Ἡ ἀγά-
πη τοῦ διδασκάλου. 3) Τὸ παράδειγμα. 4) Ἡ ἐπίκαιρος δι-
δαχὴ. 5) Αἱ ἀμοιβαὶ καὶ 6) Ἡ Αὐτοδιοίκησις.

1ον) Ἄξιωμα τοῦ παιδαγωγοῦ. Ἄξιωμα τοῦ παι-
δαγωγοῦ εἶνε τὸ σύνολον τῶν παραστάσεων, ἃς ἔχουσιν οἱ
τρόφιμοι περὶ τῆς ἀξίας τοῦ παιδαγωγοῦ των, συνδεδεμένης
μετὰ ἠθικῆς κρίσεως περὶ τῆς ἀνεγνωρισμένης ὑπεροχῆς του
καὶ τοῦ πρὸς αὐτὸν ὀφειλομένου σεβασμοῦ.

Τὸ ἀξίωμα τοῦ παιδαγωγοῦ ἔχει μεγίστην ἐπίδρασιν
ἐπὶ τοῦ τροφίμου. Τοῦτο καθαγιάζει πάντα τὰ μέσα τῆς
ἀγωγῆς καὶ δίδει εἰς αὐτὰ τὴν προσήκουσαν δύναμιν. Τὸ
ἀξίωμα εἶνε ὁ ἕτερος τῶν δύο δεσμῶν τῶν συνδεόντων τὸν
τρόφιμον μετὰ τοῦ παιδαγωγοῦ, ἐν ᾧ ὁ ἕτερος δεσμὸς εἶνε ἡ
ἀγάπη τοῦ παιδαγωγοῦ. Καὶ διὰ μὲν τοῦ ἀξιώματος ἐξυψοῦ-

ται ὁ παιδαγωγὸς ὑπὲρ τὸν τροφίμον, διὰ δὲ τῆς ἀγάπης κατέρχεται πρὸς αὐτόν.

Δι' ἀμφοτέρων δὲ καθιστᾶ ὁ παιδαγωγὸς ὅλα τὰ μέσα τῆς ἀγωγῆς δραστικώτερα.

Πῶς κτᾶται τὸ ἀξίωμα. Διὰ νὰ ἔχη ἀξίωμα ὁ παιδαγωγὸς ὀφείλει νὰ περικοσμηθῆται ὑπὸ τῶν ἐξῆς προσόντων:

1) Νὰ ἔχη ὑπέροχον πνευματικὴν μόρφωσιν, ὥστε νὰ θεωρῆται ὑπὸ τοῦ τροφίμου ἀκένωτος πηγὴ γνώσεων, ἐξ ἧς δύνανται νὰ ἀντλῶσι πάντοτε. 2) Νὰ ἔχη ὑπέροχον, πεφωτισμένην καὶ ἰσχυρὰν βούλησιν ἐν τῇ ὅλῃ παιδαγωγικῇ του ἐνεργείᾳ.

Πῶς ἀποβάλλεται τὸ ἀξίωμα. Τὸ ἀξίωμα τοῦ παιδαγωγοῦ ἐλαττοῦται ἢ καὶ ἀποβάλλεται ἐντελῶς 1) ἂν οὗτος δὲν εἶνε ἀμερόληπτος κατὰ τὴν ἀπονομὴν τῶν ἀμοιβῶν, τὴν ἐπιβολὴν τῶν ποινῶν κλπ. 2) ἂν δὲν προσέχη οὗτος εἰς τὴν περιβολὴν του καὶ τὴν ἐξωτερικὴν συμπεριφορὰν του. 3) Ἐὰν μεταβαίῃ ἄνευ προπαρασκευῆς εἰς τὸ ἔργον του καὶ 4) Ἐὰν ἐκτελῇ διαφόρους κινήσεις προκαλοῦσας τὸν γέλωτα τῶν τροφίμων.

Ἐν τῇ σχολείῳ ὁ διδάσκαλος εἶνε ἡ ψυχὴ τοῦ σχολείου· πάντα τὰ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ σχολείου εἶναι ὑπάρχωσιν, ἐλλεῖπει δὲ ὁ μετ' ἀξιώματος διδάσκαλος οὐδὲν ἐπιτυγχάνεται. Ὁ ὑπόξυλος καὶ ὑπόχαλκος διδάσκαλος, διὰ τῆς ἀμαθείας του, ἀμελείας καὶ ἀγροικίας του ὁμοιάζει μὲ ὕδωρ θερμότατον, ὅπερ ρίπτεται ἐπὶ τρυφερωτάτου ἀνθυλλίου καὶ καταμαραίνει αὐτό, ἀντὶ τῶν εὐεργετικωτάτων τοῦ ἡλίου ἀκτίνων καὶ τοῦ ὕδατος τοῦ δροσεροῦ.

2. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν διδάσκαλον. Ἡ ἀγάπη τῶν μαθητῶν πρὸς τὸν διδάσκαλον εἶνε ἐκ τῶν σπουδαίων παιδονομικῶν μέτρων. Διότι ὁ ἀγαπῶν τὸν διδάσκαλον μαθητὴς ὄχι μόνον ἀποφεύγει τὰς ἐνοχλήσεις καὶ ἀταξίας του,

ἵνα μὴ τὸν λυπήσῃ, ἀλλὰ καὶ φροντίζει ἐπιμελούμενος καὶ καλῶς συμπεριφερόμενος, ἵνα εὐχαριστήσῃ τὸν διδάσκαλον.

Ἐνεκα τούτων ὁ διδάσκαλος δεόν νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν ἀγάπην τῶν μαθητῶν του. Πρὸς τοῦτο πρέπει ὁ ἴδιος νὰ ἀγαπᾷ αὐτοὺς καὶ νὰ ἀναστρέφῃται μετ' αὐτῶν ὡς ἂν ἦσαν ἴσοι πρὸς αὐτὸν κατερχόμενος εἰς τὴν τῶν μαθητῶν βαθμίδα κατὰ τοὺς περιπάτους καὶ τὰς ἐκδρομὰς καὶ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ σχολείου. Κατὰ πᾶσαν δὲ τὴν μετὰ τῶν παιδῶν ἀναστροφὴν ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ ἀποβάλλῃ τὴν δέουσαν σοβαρότητα καὶ ἀξιοπρέπειαν, μέχρις ὅτου ἀποκτήσῃ τὸν ἀναγκαῖον σεβασμὸν τῶν μαθητῶν, ὁπότε δύναται καὶ νὰ ἀστείζεται μετ' αὐτῶν, νὰ παίξῃ καὶ νὰ συζητῇ σπουδαῖα ζητήματα τῆς ἡμέρας, π.χ. περὶ τοῦ πολέμου, περὶ τῆς εἰρήνης, περὶ τῶν ἐκλογῶν κ.λ.π.

Οὕτως οἱ μαθηταὶ ἀναγνωρίζουσι τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην τοῦ διδασκάλου τῶν καὶ κατ' ἀνάγκην συμπαθοῦσι καὶ αὐτοὶ καὶ ἀγαπῶσιν αὐτόν.

Σημειωτέον δὲ ὅτι κατὰ τὴν ἐπιδίωξιν τῆς ἀγάπης τῶν μαθητῶν τοῦ διδασκάλου πρέπει νὰ γνωρίζῃ νὰ περιμένῃ, μέχρις ὅτου ἀγαπήσωσιν αὐτόν· πρὸς δέ, ὅτι οὐδέποτε πρέπει νὰ μεταχειρίζεται πᾶσαν δυνατὴν ἐπιείκειαν, ἵνα προσελκύσῃ τοὺς μαθητάς, διότι τότε θὰ χάσῃ τὴν ἐκτίμησιν αὐτῶν καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν δὲν θὰ βαδίζῃ ἀπροσιόπτως.

Περὶ τῆς ἀγάπης, ὡς ἀρετῆς γενικῆς, γίγνεται λόγος εἰς τὴν εἰδικὴν παιδευτικὴν.

3ον. Τὸ παράδειγμα. Ὁρισμὸς καὶ σπουδαιότης αὐτοῦ.— Τὸ παράδειγμα εἶνε κυρίως πράξις ὑποπίπτουσα εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ τροφίμου καὶ κινουσα αὐτὸν πρὸς μίμησιν ταύτης. Τὸ παράδειγμα δῆλα δὴ εἶνε σύνολον ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν, οἵτινες ὑποπίπτουσιν εἰς τὴν ἄμεσον τῶν τροφίμων ἀντίληψιν καὶ κινοῦσιν αὐτοὺς εἰς μίμησιν.

Τὸ παράδειγμα εἶνε τὸ σπουδαιότερον τῶν παιδαγωγι-

κῶν μέσων, διότι α') στηρίζεται τοῦτο ἐπὶ τῆς μιμητικότητος τοῦ τροφίμου, ἣτις φύσει δοθεῖσα ἄγει αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὰς εἰς τὴν ἀντίληψίν του ὑποπιπτούσας πράξεις. Διὸ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἔγραφε «τὸ μιμεῖσθαι σύμφυτον τοῖς ἀνθρώποις ἐκ παιδῶν ἐστίν».

β') Διὰ τοῦ παραδείγματος δεικνύεται εἰς τὸν τρόφιμον ὄχι μόνον τί πρέπει νὰ πράξῃ, ἀλλὰ καὶ ὅτι δύναται νὰ τὸ πράξῃ καὶ πῶς θὰ τὸ πράξῃ. γ') Διὰ τοῦ παραδείγματος ἄγεται εἰς μίμησιν ὁ τρόφιμος ἄνευ ἐξαναγκασμοῦ τινος ἐξωτερικοῦ.

2. Εἶδη παραδειγμάτων

1ον. Τὸ παράδειγμα τοῦ παιδαγωγοῦ.— Τοῦτο πρῶτον δίδει εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰ λοιπὰ παραγγέλματα τοῦ παιδαγωγοῦ τὴν ἀναγκαίαν δύναμιν καὶ ἐπιβλητικότητα. Ὅσῳ ὁ παιδαγωγὸς εἶνε ὁ ἴδιος παράδειγμα τῶν ὑπ' αὐτοῦ διδασκομένων, τοσοῦτῳ μέζων γίνεται ἡ ἐπίδρασις του ἐπὶ τὸν τρόφιμον.

2ον. Τὸ παράδειγμα τῶν πέριξ.— Ἄπαντες οἱ πέριξ τοῦ τροφίμου ἐν τῇ οἰκογενείᾳ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ σχολείῳ ἐξασκοῦσι σπουδαίαν ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτὸν. Διὸ πρέπει νὰ ἀπομακρύνῃ ὁ παιδαγωγὸς κατὰ τὸ δυνατόν τὰ κακὰ παραδείγματα τῶν πέριξ τοῦ τροφίμου καὶ νὰ προσάγῃ τὰ ἄριστα. Τοῦτο δύναται νὰ ἐπιτύχῃ μᾶλλον ὁ διδασκαλὸς ἐν τῇ τάξει ἐὰν κατορθώσῃ ὥστε οἱ ὠριμώτεροι καὶ διακεκριμένοι μαθηταὶ διαπνέωνται ὑπὸ εὐγενῶν αἰσθημάτων. Τότε τὸ ἀγαθὸν πνεῦμα τῆς τάξεως θὰ συμπαρασύρῃ καὶ τοὺς διστακτικούς.

3ον. Ἱστορικά καὶ ἰδανικά παραδείγματα, προσεγγόμενα καταλλήλως εἰς τοὺς τροφίμους κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἱερᾶς καὶ τῆς Πολιτικῆς ἱστορίας καὶ τῶν βιογραφιών

μεγάλων καὶ εὐγενῶν ἀνδρῶν π.χ. τῶν παραλλήλων βίων τοῦ Πλουτάρχου τῶν μύθων τοῦ Αἰσώπου κλπ.

3ον. Ἡ μεγαλυτέρα ἐπίδρασις τοῦ παραδείγματος.— Ἡ ἐπίδρασις τοῦ παραδείγματος γίνεται τοσοῦτῳ ἀσφαλεστέρα καὶ μεγαλυτέρα α') Ὅσῳ ἀμεσώτερον προσπίπτει τοῦτο εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ τροφίμου. β') Ὅσῳ μᾶλλον ἐλευθέρα καὶ αὐτενεργὸς τυγχάνει ἡ ψυχὴ τοῦ τροφίμου, καθ' ἣν στιγμὴν λαμβάνει τὸ παράδειγμα. Οὕτω τὰ ἐπιτασσόμενα εἰς τὸν τρόφιμον ἐνεργοῦσιν ὀλιγώτερον τῶν παραδειγμάτων, ἅτινα εὕρισκεν ὁ μόνος του. γ') Ὅσῳ μᾶλλον ἀνάλογα εἶνε τὰ παραδείγματα πρὸς τὴν ἡλικίαν, τὸ πνεῦμα, τὸ φύλλον καὶ τὸν βίον τοῦ τροφίμου. Διότι ἄλλως ὁ τρόφιμος ἐννοεῖ τὰ παραδείγματα καὶ δὲν δύναται νὰ μιμηθῇ αὐτά.

4ον. Ἡ ἐπίκαιρος διδαχὴ.— Ἡ ἐπίκαιρος ἢ ἐπ'εὐκαιρία διδαχὴ εἶνε ἡ προσαρμογὴ θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν ἀληθειῶν εἰς διάφορα συμβεβηκότα τοῦ πρακτικοῦ βίου τῶν τροφίμων π.χ. Ἐξελθὼν εἰς περίπατον ὁ παιδαγωγὸς μετὰ τοῦ τροφίμου συναντᾷ ἐπαίτην τυφλόν. Ἐν τῇ στιγμῇ ταύτῃ, λίαν ἐπικαιρῶς διδάσκει τὸν τρόφιμον περὶ τῆς εὐλογίας τοῦ φωτὸς καὶ ἐμπνέει εἰς αὐτὸν συμπάθειαν πρὸς τὴν δυστυχίαν καὶ τὸν προδιαθέτει εἰς τὴν ἀγαθοεργίαν.

Αἱ ἐπίκαιροι διδαχαὶ γιγνόμεναι ἐν τῇ οἰκίᾳ ὑπὸ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς ἐγχαράσσουσι βαθέα ἔχνη εἰς τὴν καρδίαν τοῦ υἱοῦ των.

Ἡ ἐπίκαιρος διδαχὴ εἶνε σπουδαία, διότι κατ' αὐτὴν ὁ τρόφιμος ἔχει ἀνοικτὴν τὴν καρδίαν του καὶ ἀβιάστως δέχεται τὰς γνώσεις, ἐν ᾗ ἡ συστηματικὴ διδασκαλία οὐχὶ σπανίως παρέρχεται ἄνευ ἀποτελέσματος.

Ἐνεκα τῆς σπουδαιότητος ταύτης τῆς ἐπικαιροῦ διδαχῆς πρέπει ἡ πρώτη τοῦλάχιστον σχολικὴ διδασκαλία νὰ διατηρῇ κατὰ τὸ δυνατόν τὴν μορφήν τῆς διδαχῆς.

Βον. Περὶ ἀμοιβῶν. Ἀμοιβαὶ εἶνε τὰ εὐάρεστα ἐπακολούθημα μιᾶς καλῆς πράξεως. Εἶνε δ' αὐταὶ ἢ *φυσικαὶ* καθ' ἃς ἡ χαρὰ ἢ ἐπακολούθησα τὴν καλὴν πράξιν εἶνε φυσικὸν ἐπακολούθημα αὐτῆς ἢ *θετικαὶ* καθ' ἃς ἡ χαρὰ ἢ ἐπακολούθησα τὴν καλὴν πράξιν ἐπάγεται ὑπὸ τρίτου τεχνητῶς: π.χ. Ζῆλος ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντος καὶ φιλεργία συνεπιφέρουσι τιμὴν καὶ εὐημερίαν.

Αἱ ἀμοιβαὶ ὡς τεχνητὰ παιδαγωγικὰ μέσα μόνον ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀγωγῆς ἐπιτρέπονται πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ἠθικοῦ φρονήματος τῶν παιδῶν.

Εἶδη ἀμοιβῶν.

1) Ἡ *Ἐπιδοκίμασία* τοῦ παιδαγωγοῦ, ἦτοι ἡ σιωπηλὴ εὐχαρίστησις αὐτοῦ, ἣτις συνοδεύει τὰς πράξεις τοῦ τροφίμου καὶ ἣτις ἐκδηλοῦται διὰ βλεμμάτων, κινήσεων καὶ σχημάτων.

2) Ὁ *ἔπαινος*, ἦτοι ἡ διὰ λέξεων ἐκφραζομένη ἐπιδοκίμασία ἢ ἀφορώσα μὲν ἀγαθὴν πράξιν, ἀλλ' ἀντανανκλωμένη εἰς τὸν πράξαντα ταύτην.

3) *Βραβεῖα*, εὔσημα, τιμητικὰ ἀξιώματα κλπ.

Ἐν τῷ σχολείῳ αἱ ἀμοιβαὶ γιγνόμεναι ὑπερμέτρως καὶ ἀλόγως δύνανται νὰ προσενήσωσι σπουδαίας βλάβας εἰς τοὺς μαθητὰς, διότι: α') Ἐθίζουσι τοὺς οὕτω ἀμειβομένους παιδας νὰ ἐκτελῶσι τὸ καθήκον των χάριν τῶν ἀμοιβῶν καὶ ὅχι ὡς καθήκον, ὃ ὀφείλουσι νὰ ἐκτελῶσιν ἀναντιρρήτως. Ἐξερχόμενοι δὲ οὗτοι βραδύτερον εἰς τὴν κοινωνίαν θὰ γίνωσι κακοὶ καὶ ὀλέθριοι πολῖται, ἀφ' οὗ θὰ εἶνε συνειθισμένοι νὰ ἀπαιτῶσι διὰ πᾶσαν ἐκτέλεσιν καθήκοντος ἀμοιβάς. Ἐὰν δὲ ἡ κοινωνία ἀδιαφορήσῃ, τότε οὗτοι θὰ παραμελῶσι τὸ καθήκον των. β') Κάμνουσι τὸ πνεῦμα τῆς τάξεως ἀδι-ἀλλακτον, ἦτοι γίνονται πρόξενοι ἀναπτύξεως εἰς τοὺς ἄλλους μαθητὰς ζήλου, φθόνου, μίσους καὶ ἐρίδων.

Ὅθεν ἐν τῷ σχολείῳ δὲν πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ μεταχειρίζεται τὰς ἀμοιβάς, ἀλλ' ὅμως καὶ δὲν δύναται νὰ μὲνη ψυχρὸς καὶ ἀδιάφορος πρὸ τῆς τάξεως καὶ τῆς ἐπιμελείας μαθητοῦ τινος, διότι ἴσως θὰ κάμῃ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ἀδίκου καὶ μοχθηροῦ.

Ἀνάγκη λοιπὸν καὶ ἐν τῷ σχολείῳ νὰ ἐκδηλώσῃ ἐπὶ τινι ἀγαθῇ πράξει ὁ διδάσκαλος τὴν χαρὰν του, διὰ ἰλαροῦ βλέμματος, δι' ἐκφράσεως τοῦ προσώπου, δι' ἀπαλῆς φωνῆς καὶ δι' ἐμπιστοσύνης του πρὸς τὸν πράξαντα.

Ἄν ὅμως ὁ μαθητὴς ἔπραξέ τι ἀνώτερον τοῦ καθήκοντος του τότε θὰ ἀμείψῃ αὐτὸν ἐπαινῶν ἐν τῷ σχολείῳ, τηρῶν ὅμως πάντοτε τοὺς ἐξῆς κανόνας:

1) Ὁ ἔπαινος νὰ ἔχῃ τὴν μορφήν τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς καταβληθείσης προσπάθειας καὶ τῆς παροτρύνσεως πρὸς καλλιτέρας πράξεις. 2) Ὁ ἔπαινος νὰ ἀπονέμηται μετὰ προσοχῆς, ἵνα μὴ καταστήσῃ ἀλαζόνα τὸν ἀμειβόμενον μαθητὴν, ἀφ' οὗ οἱ συμμαθηταὶ του δὲν ἐπαινοῦνται. 3) Ὁ ἔπαινος νὰ εἶνε δίκαιος, ἦτοι οὔτε μείζων οὔτε ἐλάσσων τοῦ δέοντος, διότι ἂν εἶνε μείζων τὸν μὲν ἐπαινούμενον καθιστᾷ ἐγωϊστὴν, τοὺς δὲ συμμαθητὰς του κινεῖ εἰς φθόνον καὶ ζηλοτυπίαν.

Βον. Αὐτοδιοίκησις. Αὐτοδιοίκησις εἶνε τὸ νὰ ἀναθέτῃ ὁ διδάσκαλος καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν διαπαιδαγωγῆσιν καὶ διακυβέρνησιν ἑαυτῶν. Πρὸς τοῦτο ἐκλέγουσιν οἱ μαθηταὶ τῶν ἀνωτέρων τάξεων ἰδίᾳ τὸ μαθητικὸν συμβούλιον, ὅπερ ἀναλαμβάνει παιδονομικὴν ἐπίβλεψιν πρὸ πάντων τῶν μαθητῶν, οὗς δυσκόλως δυνάμεθα νὰ κυβερνήσωμεν. Τὸ συμβούλιον τοῦτο ἀντιτάσσεται κατὰ τῶν ἀταξιῶν καὶ κακῶν ἐν γένει ἐθῶν τῶν ἄλλων μαθητῶν. Ἀποτελεῖ δικαστήριον, τὸ ὅποιον δικάζει τοὺς εἰς μικρὰ παραπτώματα ὑποπεσόντας συμμαθητὰς των καὶ ἐπιβάλλει τὴν δέουσαν τιμωρίαν, ἣτις πάντοτε εἶνε ὑπὸ τὴν ἐγκρισιν τοῦ διδασκάλου. Πρὸς τούτοις

τὸ μαθητικὸν συμβούλιον φροντίζει διὰ τὴν κατάλληλον ἐκ-
κόσμησιν τοῦ σχολείου κατὰ τὰς ἐθνικὰς καὶ λοιπὰς ἐρα-
τοῦ σχολείου. Ἐν γένει τὰ ἔργα τοῦ συμβουλίου τούτου
καὶ ἡ διάρκειά του κανονίζονται διὰ τοῦ ὑπὸ τῶν μαθη-
τηφειζομένου κανονισμοῦ, ἐν συνεδρίασι γιγνομέναις ἀπὸ
τῆς ἐβδομάδος ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ διδασκάλου.

Ἡ αὐτοδιοίκησις ἐφαρμοσθεῖσα ἐπὶ δύο ἔτη ἐν τῷ Διδασκα-
λεῖῳ μας ἔδωκεν ἄριστα ἀποτελέσματα.

Ἐκτὸς τῶν παιδονομικῶν καὶ ἄλλων ὠφελειῶν ἡ αὐτο-
διοίκησις τῶν μαθητῶν μας συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἐθίξῃ τὰς
παιδας εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν καθηκόντων καὶ δικαιωμά-
των ὡς μελῶν μιᾶς ὀργανωμένης κοινωνίας, εἰς τὴν θὰ εὐρε-
σιν ἐξερχόμενοι τοῦ σχολείου, ὡς πολῖται. Πρὸς τούτοις
νεύθησαν οὗτοι εἰς τὸν κοινοβουλευτισμὸν καὶ προήγαγον
ρητορικὴν τῶν δεινότητά, λαβόντες οὕτω θάρρος ἵνα ἐμι-
σηθῶσι δημοσίᾳ*.

Τμῆμα II. Ἡ Κυρίως Ἀγωγή.

Ἡ Κυρίως Ἀγωγή εἶνε τὸ δευτέρον τμῆμα τῆς Παι-
δευτικῆς, ἧς τὸ ἕτερον ἀποτελεῖ ἡ Παιδονομία. Ἡ
σκοπὸς τῆς Κυρίως Ἀγωγῆς εἶνε ἡ μόρφωσις τῶν ἀμέ-
μαρτων ἢ τῆς θεοσεβείας, τῆς εὐμενείας, τῆς φιλαληθείας,
τῆς δικαιοσύνης, τῆς τιμιότητος κ.τ.λ. Ἀπευθύνεται
ἐπὶ τὴν λαδὴ αὕτη κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ
τῆς ἀγωγῆς, τῆς ὁποίας τὰς ἀναγκαίας προϋποθέσεις δη-
μοσίᾳ ἡ Παιδονομία. Οὕτως ἐν τῷ ἢ ἡ Παιδονομία ἀσχολεῖται
μᾶλλον νὰ δημιουργήσῃ τάξιν ἐπὶ ἐξωτερικῶν πραγμάτων
ἢ Κυρίως ἀγωγή ἀσχολεῖται περὶ ἐσωτερικὰ πράγματα
ἢ τῆς ἐπιτυχίας κυρίως τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς

* Πρὸβλ. Σ. Καλιάφα, διεθυντοῦ τοῦ Μαρασλείου διδασκαλεῖου
αὐτοδιοίκησις τῶν παιδῶν. Μετάφρασις κλπ. Ἀθήναι 1921.

τικῆς βουλήσεως τῶν τροφίμων, τοῦτέστι τοῦ ἠθικοθρησκευ-
τικοῦ χαρακτήρος αὐτῶν.

Ἐπιτυχάνει δὲ ἡ Κυρίως Ἀγωγή τὸν σκοπὸν τῆς διὰ
διαφόρων μέσων, ὑποβοηθοῦσα τὸ μὲν τὴν μόρφωσιν ἠθικῶν
καὶ θρησκευτικῶν ἀξιοματίων, τὸ δὲ τὴν μόρφωσιν βουλήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Μέσα τῆς κυρίως ἀγωγῆς

Ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀγωγῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ ὄρους τινὰς
ἀπαραιτήτους διὰ τὴν ἄμεσον μόρφωσιν τοῦ χαρακτήρος. Οἱ
ὄροι δ' οὗτοι, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὰς προϋποθέσεις τῆς ἀγω-
γῆς, πληροῦνται διὰ τῶν ἐξῆς μέσων τῆς ἀγωγῆς: α') Διὰ
ἐθισμοῦ καὶ ἀσκήσεως καὶ β') διὰ τῆς συνανατροφῆς.

1ον. Ἐθισμὸς καὶ ἀσκήσις. Ἐθισμὸς εἶνε ἡ ἀνά-
γκη συνηθειῶν γιγνομένη διὰ τῆς συχνῆς ἐκτελέσεως
πράξεώς τινος, ἢ τῆς ἀσκήσεως. Εἶνε δὲ ἀνάγκη νὰ φρον-
τιζῇ ὁ παιδαγωγὸς ὅπως ἀναπτύσσωνται εἰς τὸν τρέφοντα
συνήθειαι καλαί, αἵτινες θὰ χρησιμεύσωσιν ὡς προϋποθέσεις
τῆς μόρφωσως τοῦ ἠθικοῦ θρησκευτικοῦ χαρακτήρος του.

Ἡ ἀγωγή ἐπιτυχάνει τὴν γένεσιν ἠθικῶν συνηθειῶν,
τῶν ὕστερον γιγνομένων ἐξῆς, προπαρασκευάζουσα εἰς τὸν
τρέφοντα τὰς εὐκαιρίας τῆς ἠθικῆς πράξεως καὶ ἀποκό-
πτουσα τὰ δελεάσματα τῆς αἰσθητικότητος καὶ τῆς στιγμῆς.
Οὕτως ἐμβάλλονται εἰς τοὺς τροφίμους τυφλὰ ἔθνη, ἀφ' οὗ
ἀναγκάζομεν αὐτοὺς νὰ τηρῶσιν ὀρισμένην τάξιν ἐν τῷ βίῳ
αὐτῶν. Ὁφείλουσι δὴ οὗτοι, νὰ ἐγείρωνται καὶ νὰ κατα-
κλίνωνται, νὰ τρώγωσι, νὰ ἐργάζωνται καὶ νὰ παίζωσι καθ'
ὀρισμένην ὥραν. Συνηθίζουσιν ἐπομένως νὰ πράττωσι πάν-
τοτε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐφ' ὅσον εὐρίσκονται ὑπὸ τὰς
αὐτὰς περιστάσεις. Ἡ συνήθεια αὕτη παρουσιάζεται κατόπιν
ὡς δευτέρα φύσις ἢ τῆς οἱ τρέφιμοι ἐκτελοῦσι πλέον τὴν πρᾶ-

ξιν ἄνευ συνεργείας τοῦ πνεύματος, μηχανικῶς. Ἐπιτυγχάνεται οὕτως ἡ ἀνάπτυξις τῆς μνήμης, τῆς βουλήσεως τῶν τροφίμων εἰς τὸ νὰ ὑποτάσσωνται ὑπὸ ὠρισμένας ἠθικὰς ἐπιρροὰς. Τοῦτο δ' ἀκριβῶς διακρίνει τὴν μὲν μορφωσιν ἠθικοῦ χαρακτήρος, ἢ ἀκολουθία ἐν τῇ πράττειν.

Ἐπειδὴ ὁμοίως τὸ πράττειν τοῦ τροφίμου πράττειται ἐκ τοῦ ἐθισμού καὶ τῆς ἀσκήσεως καὶ οὐχὶ ἐξ ἐπιβουλεύσεως αὐτοῦ περὶ τῆς ἀξίας τῆς πράξεως, δὲν δύναμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὰ μέσα ταῦτα τῆς ἀγωγῆς ἔσθ' ἂν ἀπόλυτον ἀξίαν, ἀλλὰ προπαιδευτικὴν μεγάλην. Διότι οἱ τροφίμοι ἐθισθέντες εἰς τὸ ἀγαθὸν διὰ τῆς ἀσκήσεως, πράττωσιν ἤδη τοῦτο εὐκολώτερον καὶ βραδύτερον συνειδητῶς καὶ ἐλευθέρως.

Πῶς πρέπει νὰ γίνηται ὁ ἐθισμός. α') Ὁ ἐθισμός πρέπει νὰ ἀρχίζη λίαν ἐνωρὶς, διότι ὁ τρόφιμος, ὅσον νεότερος εἶνε, τοσοῦτον καὶ εὐπλαστότερος. β') Ὁ τρόφιμος πρέπει εἰς πᾶν ὅ,τι ἐθίζεται, νὰ διαβλέπη καὶ ἐν τῇ παιδείᾳ ὁμοειδειαν καὶ ἀκολουθίαν τοῦ πράττειν. Ὅ,τι σφοδρῶν ἀπαγορεύεται, δὲν πρέπει αὐριον νὰ ἐπιτρέπηται ὑπὸ τοῦ. γ') Κατὰ τὸν ἐθισμὸν πρέπει ἡ καταπολέμησις τῶν ἐπιρροῶν συνηθειῶν νὰ γίνηται μὲ ἐπιμονὴν καὶ ὄχι ἀποτόμῃ.

2ον Ἡ συναναστροφή. — Ἡ συναναστροφή εἶναι ἡ μέγιστη σημασίαν διὰ τὴν μὲν μορφωσιν τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρος.

Διὰ τῆς συναναστροφῆς ἦτοι τῆς προσεγγίσεως διαφόρων προσώπων πρὸς ἄλληλα, μεταβαίνουνσιν ἀνεπαιθήσασθαι παραστάσεις, τὰ συναισθήματα καὶ αἱ βουλήσεις τοῦ ἑκάστου εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἄλλου. Κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴν δὲ τῶν ἐπιρροῶν τῶν ἰδεῶν, φύσει ὁ νεώτερος καὶ ἥττον ἀνεπτυγμένος, ἐπιρροαί μίξει τὸν νοῦν, τὴν καρδίαν καὶ τὴν βούλησιν του, συμφέρει πρὸς ἐκεῖνα τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ μᾶλλον ἀνεπτυγμένου. Ἐπομένως ὁ τρόφιμος συναναστρεφόμενος καλὰ πρόσωπα

ἀποκτήσῃ διαφόρους ἀρετὰς ἐκείνων καὶ θὰ ἀποβάλῃ ἅμα πολλὰ ἐλαττώματά του.

Ἡ σπουδαιότης τῆς συναναστροφῆς ἔγκειται εἰς τὸ ἀβίαστον καὶ ἐλεύθερον, καθ' ὃ γίνεται ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀφ' ἐνόου, καὶ εἰς τὴν συμπάθειαν καὶ ἀγάπην τῶν συναναστρεφόμενων ἀφ' ἐτέρου.

Ὁ παῖς θὰ συναναστρέφηται μετὰ τοῦ παιδαγωγοῦ, τῶν γονέων του, τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν συμμαθητῶν του.

Α'. Ἡ μετὰ τοῦ παιδαγωγοῦ συναναστροφή. Ὁ παῖς ἀπομιμείται τὸν παιδαγωγόν του τόσον εἰς τὰ ἐξωτερικὰ π.χ. τὴν καθαριότητα, τὴν κομψότητα, τὴν τάξιν, ὅσον καὶ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ, ἦτοι τὸ ἠθικὸν βούλεσθαι καὶ πράττειν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ παιδαγωγὸς ἀνάγκη νὰ φαίνεται εἰς τοὺς τροφίμους ὁ **ἰδεώδης τύπος**, πρὸς ὃν ἀποβλέπουσι καὶ τὸν ὁποῖον ἀπομιμοῦνται.

Πρὸ πάντων ὁ παιδαγωγὸς πρέπει νὰ τηρῇ αὐστηρῶς ἐν τῇ πράττειν τοῦ ὁμοειδειαν καὶ ἀκολουθίαν. Κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματός του νὰ εἶνε εὐσυνείδητος, ἀκριβής, ἀμερόληπτος. Κατὰ τὴν συναναστροφήν του, εἰλικρινής, ἀκέραιος, εὐμενής καὶ δίκαιος.

Β'. Ἡ μετὰ τῶν γονέων συναναστροφή τοῦ τροφίμου. — Ὁ παῖς ἀπομιμείται τοὺς γονεῖς του περισσότερο τοῦ παιδαγωγοῦ, διότι διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τούτων πολὺ περισσότερο χρόνον καὶ παρακολουθεῖ τὴν συμπεριφορὰν των εἰς εὐρύτερον κύκλον ἢ ὁ ἐν τῇ σχολείῳ διδάσκαλος. Διὰ τοῦτο εἶνε ἀνάγκη νὰ δίδωσιν οἱ γονεῖς εἰς τὰ τέκνα των τὸ καλὸν παράδειγμα ἐν πᾶσιν, ὅπως ἀναπτύξωσι παρ' αὐτοῖς τὰς διαφόρους ἀρετὰς.

Γ'. Ἡ μετὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ συμμαθητῶν συναναστροφή τῶν παιδῶν. Ὁ παῖς θὰ συναναστρέφηται ὄχι μόνον μὲ ὠρίμους, ἀλλὰ καὶ μὲ ὁμηλικούς του, διότι κα-

τὰ τὸ ἀρχαῖον ρητὸν « ἤλιξ ἤλικα τέρπει » ὁ παῖς αἰσθάνεται εὐχαρίστησιν ἐν τοιαύτῃ συναναστροφῇ καὶ δύναται νὰ ἀποκτήσῃ πολλὰ προτερήματα, καὶ συνάμα νὰ ἀποβάλῃ πολλὰ ἐκ τῶν ἐλαττωμάτων του. Κατὰ τὴν συναναστροφὴν ὅμως ταύτην πρέπει νὰ ἐπιτηρήται ὁ τρόφιμος, διότι ἂν τὰ πρόσωπα μεθ' ὧν συναναστρέφεται, δὲν εἶνε ἀγαθὰ τότε ταῦτα γίνονται πρόξενα πολλῶν κακῶν, ὅπως διδάσκουν καὶ τὰ ἀρχαῖα ρητὰ « φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὀμιλῶντες καὶ κακὰ » καὶ « εἰ χωλῶ παροικήσεις ὑποσκάζειν μαθήσει ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Καταπολέμησις τοῦ ἐν τῷ παιδί κακοῦ.

Ἡ ἀγωγή ἔχει καθήκον νὰ προλάβῃ καὶ νὰ καταπολεμήσῃ ἅμα τὰς ἐν τῷ παιδί τυχόν ὑπαρχούσας κακὰς ιδιότητας, κλίσεις καὶ πάθη, ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν μόρφωσιν τοῦ χαρακτήρος του.

1) Καταπολέμησις τῆς κουφονοίας τοῦ παιδός.

Αὕτη ἐκδηλοῦται ἐν τῇ ἀπερισκεψίᾳ, ἐν τῇ ἐπιπολαιότητι, ἐν τῇ ἐπιλησμοσύνῃ, ἐν τῇ ἀσταθείᾳ κ. λ. π.

Αἰτία τῆς κουφονοίας εἶνε ἡ ἀδυναμία τῆς βουλήσεως. Πρὸς καταπολέμησιν τῆς κουφονοίας δεόν νὰ ἀφήνωμεν τὸν παῖδα νὰ ἐννοῇ τὰ καταστρεπτικὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς. Ἐὰν ἐξετέλεσεν ἐργασίαν τινὰ ἐπιπολαιῶς, πρέπει νὰ ἐκτελέσῃ ταύτην ἐκ νέου ὀρθῶς. Οὐδέποτε νὰ ἀπαλλάσῃται ὁ παῖς τῶν δυσαρέστων ἐπακολουθημάτων τῆς ἀμελείας, τῆς ἀσταθείας καὶ τῆς ἀπερισκεψίας του.

2) Καταπολέμησις τῆς ὀκνηρίας. Ἡ ὀκνηρία εἶνε ἡ ἔλλειψις βουλήσεως τοῦ τροφίμου, ἕνεκα τῆς ὁποίας ὁ ὀκνηρὸς ἐπιθυμεῖ τὴν ἀνάπαυσιν καὶ ἀποφεύγει πάντα κόπον. Ὅσακις θέτει σκοπὸν τινα καὶ κατὰ τὴν ἐπιδίωξιν αὐτοῦ πα-

ρουσιάζονται ἐμπόδιά τινα, ὁ ὀκνηρὸς νομίζει ἀμέσως ἀνέφικτον τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ παύει ἐνεργῶν.

Πρὸς καταπολέμησιν τῆς ὀκνηρίας ἀνάγκη νὰ εὕρωμεν πρῶτον τὴν ρίζαν τοῦ κακοῦ, ἤτοι τὰ αἷτια ταύτης τῆς καταστάσεως τοῦ τροφίμου καὶ ἔπειτα δυνάμεθα εὐκόλως νὰ καταπολεμήσωμεν τὸ κακὸν τοῦτο.

I) Πολλάκις ἡ ὀκνηρία προέρχεται ἐκ τῆς ἔξεως πρὸς τὴν ἀργίαν. Παῖς εἰς τὸν ὁποῖον οὐδέποτε ἀνετέθη ἐργασία καὶ ἐπομένως ὅστις δὲν ἐκοπίασεν ἀναλόγως πρὸς τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἀνάπτυξίν του καὶ δὲν ἠσθάνθη τὰ εὐάρεστα συναισθήματα τὰ παρακολουθοῦντα τὴν ἐκτέλεσιν ἐργασίας τινός, οὗτος οὐδέποτε θὰ αἰσθανθῇ ἔρεξιν πρὸς ἐργασίαν, ἕνεκα τῆς ἐπεληούσης ἐλλείψεως παρ' αὐτῷ βουλήσεως.

Εἰς τὸν παῖδα τοῦτον πρέπει νὰ ἀναθέτωμεν διαρκῶς ἐργασίας, κατ' ἀρχὰς μὲν μικράς, κατόπιν βαρυτέρας καὶ μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἐκάστης ἐργασίας δεόν νὰ ἐπιδοκιμάζωμεν αὐτάς, ἵνα οὕτω συνδράμῃ καὶ τὸ εὐάρεστον συναίσθημα εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς ἐργασίαν.

Ἐπίσης καλὸν εἶναι νὰ φέρωμεν τὸν παῖδα τοῦτον εἰς συναναστροφὴν μὲ ἄλλους φιλοπόνους καὶ ζωηρούς, ὧν τὸ παράδειγμα παρορμᾷ τὸν ὀκνηρὸν πρὸς δράσιν. Τὸ αὐτὸ θὰ συμβῇ καὶ ἐκ τοῦ παραδείγματος φιλοπόνου διδασκάλου.

II) Ἄλλη αἰτία τῆς ὀκνηρίας τοῦ παιδός εἶνε ἡ σωματικὴ ἀσθένεια καὶ ἀδυναμία αὐτοῦ. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ θὰ ἐπιδιώξωμεν πρῶτον τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ σώματος καὶ τὴν πλήρη ἀποκατάστασιν τῆς υγείας των. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται διὰ θεραπευτικῆς καὶ εὐπέπτου τροφῆς, διὰ παραμονῆς των ἐν ὑπαίθρῳ καὶ ἐν δωματίοις εὐρυχώροις καὶ καλῶς ἀερίζομένοις καὶ δι' ἀρκετοῦ ὕπνου.

Μετὰ δὲ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ σώματος ἐπιβάλλομεν εἰς τούτους καὶ ἐργασίας ἀπαιτούσας κόπον, ἵνα ἐνισχύσωμεν τὴν βούλησίν των.

III) Ἄλλη αἰτία τῆς ὀκνηρίας τοῦ τροφίμου εἶνε ἡ ἀσθενὴς διεγερτικότης τῶν νεύρων του, ἕνεκα τῆς ὁποίας αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι γίνονται ἀσθενεῖς καὶ ἀσαφεῖς. Τοῦτο ἕνεκα ἡ βούλησίς του στερεῖται σταθερότητος καὶ ἀκολουθίας. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἔργον τοῦ παιδαγωγοῦ εἶνε, νὰ ἐμβάλλῃ εἰς τὸν παῖδα πλοῦτον εὐκρινῶν καὶ σαφῶν παραστάσεων. Πρὸς τοῦτο θὰ προσάγῃ ἐκάστοτε ἄφθονον ὕλικον διὰ τὴν τελείαν αἰσθητοποίησιν τοῦ μαθήματος, προκαλῶν ἐπ' αὐτοῦ τὸν μαθητὴν νὰ τὸ ἀντιληφθῇ δι' ὄλων, εἰ δυνατόν, τῶν αἰσθήσεων, δράσεως, ἀφῆς, ἀσφρήσεως καὶ γεύσεως. Οὕτω θὰ τεθοῦν αἱ βάσεις τῆς ἐνισχύσεως τῆς βουλήσεώς του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Μορφώσις ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ πρακτικῶν ἀξιωμάτων

Ὁ παῖς ἐκ τοῦ ὄλου βίου του, τοῦ οἰκογενειακοῦ, τοῦ σχολικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ σχηματίζει ἠθικά τινα ἀξιώματα, ἅτινα νομίζει ὅτι πρέπει νὰ ἐφαρμύξῃ ἐν τῇ πράξει. Τὴν γένεσιν τοιούτων πρακτικῶν ἀξιωμάτων πρέπει νὰ ὑποβοηθῇ ὁ παιδαγωγός, ἵνα ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς.

Τὰ ἠθικά ἀξιώματα προϋποθέτουσι βεβαίως ὀρθὴν ἠθικὴν γνῶσιν, ἣτις ἀναπτύσσεται κυρίως ὑπὸ τῆς διδασκαλίας, ἀλλ' εἶνε ἀνάγκη νὰ συμπληρῶται ὑπὸ τῆς κυρίως ἀγωγῆς. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται·

1) Διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ παιδαγωγοῦ, οὗτινος τὸ βούλεσθαι καὶ πράττειν ἀπομιμούμενος ὁ τρόφιμος μορφώνει ἠθικά ἀξιώματα διὰ τὸν βίον του.

2) Διὰ τῶν ἀμοιβῶν καὶ παινῶν, αἵτινες συνοδεύουσιν τὰς πράξεις τοῦ τροφίμου φέρουσιν εἰς τὴν συνειδησίν του τὸ ἀξιόπαινον καὶ ἀξιοποῖνον τῶν πράξεων. Ἐπειδὴ δὲ ἐκείνῳ μὲν εἶνε εὐάρεστον, τοῦτο δὲ δυσάρεστον, ὁ τρόφιμος ἀποφα-

σίζει νὰ πράττῃ κατὰ τὸν τρόπον, ὅστις ἔχει εὐάρεστα δι' αὐτὸν ἀποτελέσματα, νὰ ἀποφεύγῃ δὲ τὰς πράξεις, αἵτινες ἐπέφερον δυσάρεστον τι. Οὕτω σχηματίζει πρακτικὰ ἀξιώματα.

3) Ἐν τῇ συναναστροφῇ τοῦ παιδαγωγοῦ μετὰ τοῦ τροφίμου, διὲ ἐλευθέρως συζητοῦσι περὶ τῆς διαγωγῆς διαφορῶν ἀτόμων καὶ κρίνουσι ταύτας ἠθικῶς, καταλήγοντες οὕτως εἰς ἠθικά ἀξιώματα. Κατὰ τὰς συζητήσεις ταύτας κυρίως ἀντεπεξέρχεται ὁ παιδαγωγός κατὰ τῆς γενέσεως ἐσφαλμένων ἀξιωμάτων, οἷα τὰ τοῦ ἐγωϊσμοῦ, τῆς φιληδονίας, ἅτινα λαμβάνουσι τὴν μορφὴν βιωτικῶν νόμων, ὅταν ὁ τρόφιμος ἀκολουθῇ ταῦτα ἀκωλύτως. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἐνισχυθῇ ἡ ἠθικὴ γνῶσις τοῦ τροφίμου, ἵνα ἀποστρέφηται τὸ κακόν.

§ 2ον. Διάταξις τῶν ἀξιωμάτων κατὰ τὴν ἀξίαν των. Ὁ παιδαγωγός ὄχι μόνον ὑποβοηθεῖ τὸν τρόφιμον ὅπως μορφώσῃ ἠθικά ἀξιώματα, ἀλλὰ ὀφείλει νὰ φροντίζῃ καὶ διὰ τὴν διάταξιν αὐτῶν κατὰ τὴν πραγματικὴν των ἀξίαν. Πρὸς τοῦτο λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν τὸ ὕψιστον ἠθικὸν ἀξίωμα ἐξ οὗ πηγάζουσιν τὰ ἄλλα. Τοῦτο εἶνε ἡ ἐκμηδένισις τοῦ ἀτόμου καὶ ἡ ἀφοσίωσις εἰς τὴν κοινωνίαν.

Ἡ διάταξις αὕτη τῶν ἀξιωμάτων ἐπιτυγχάνεται·

1) Διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ παιδαγωγοῦ, ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ὁποίου πρὸς τὰ ποικίλα ἀγαθὰ ἐπηρεάζονται οἱ τρόφιμοι κατὰ τὴν ἐκτίμησιν καὶ διάταξιν τῶν ἀγαθῶν ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴν των ἀξίαν.

2) Διὰ τῆς διδασκαλίας, καὶ δὴ εἰς τὸ στάδιον τῆς συγκρίσεως ἰδίως ἀγαθῶν ἢ κακῶν πράξεων, ὀδηγεῖται ὁ τρόφιμος εἰς τὴν ἐκτίμησιν καὶ διάταξιν τῶν ἠθικῶν ἀξιωμάτων κατὰ τὴν ἀξίαν των π.χ. εἰς τὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἀθανασίου Διάκου, τονίζεται, ὅτι ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπη εἶνε ἀνωτέρα τῆς ζωῆς.

3) Διὰ συζητήσεων τοῦ τροφίμου ἐν τῇ ἀναστροφῇ αὐτοῦ μετὰ τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν γονέων του περὶ τῶν διαφορῶν ἀγαθῶν κρινομένων κατὰ τὴν πραγματικὴν των ἀξίαν.

Διότι πιθανὸν ὁ τρόφιμος εἰς τινὰς περιπτώσεις νὰ διαβλέπη ἐσφαλμένην ἢ ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων ἢ νὰ ὑπερτιμᾷ ἢ ὑποτιμᾷ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ὑποβοηθηθῆ ὑπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἀληθοῦς τῶν ἀγαθῶν ἀξίας.

3ον Ἡ ἄσκησις εἰς τὸ πράττειν. — Ἡ γυνῶσις ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ ἀξιωμάτων μόνη δὲν καθιστᾷ τινα ἠθικόν, ἀν δὲν συνοδεύηται ὑπὸ τῆς βουλήσεως καὶ πράξεως συμφῶνως τῇ ἠθικῇ ἀρχῇ. Ἀνάγκη λοιπὸν πρὸς τῇ ἠθικῇ γνώσει νὰ ἀσκηθῆ καὶ εἰς τὸ ἠθικῶς πράττειν ὁ τρόφιμος, ἵνα γνωρίσῃ τὴν δυνάμιν του καὶ ἰκανότητα καὶ ἵνα ἀπαλλάξῃ ἅμα βαθμηδὸν τὴν βούλησιν του τῶν θεληγῆτρων τῆς φιληδονίας, ὑπερνικῶν οὕτω τὰς ἀτομικὰς του κλίσεις καὶ ἐπιθυμίας.

Αἱ πρὸς τὸ ἠθικῶς πράττειν εὐκαιρίαι εἶναι αἱ ἐξῆς.

1) Κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ ἰδίως τὸ στάδιον τῆς ἐφαρμογῆς παρέχεται εὐκαιρία ἀσκήσεως τοῦ τροφίμου εἰς τὸ πράττειν. Ἐπίσης κατὰ τὰς σιωπηλὰς ἐνασχολήσεις τῶν μαθητῶν ἰδίᾳ τῶν μονοταξίων σχολείων δέον νὰ ἐργάζωνται οἱ μαθηταὶ μετ' αὐτενεργείας καὶ αὐτοτελείας. 2) Καθ' ὅλον τὸν ἐν τῷ σχολείῳ βίον τοῦ τροφίμου, πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ ἀναθέτῃ εἰς αὐτὸν ἐργασίαν τινὰ καὶ ἰδίᾳ ἐν τῷ σχολείῳ συμφῶνως τῷ ἀξιώματι « πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ πράξῃ ὁ μαθητῆς δὲν πρέπει νὰ τὸ πράττῃ ὁ διδάσκαλος ».

Κατὰ τὴν ἀνάθεσιν ἐργασίας εἰς τὸν τρόφιμον πρὸς ἐξάσκησίν του εἰς τὸ πράττειν αὐτοτελῶς, πρέπει ἡ ἐργασία νὰ μὴ εἶνε ἀνωτέρα τῶν δυνάμεών του, ἵνα μὴ μισήσῃ αὐτὴν ἢ ὑποστῇ σωματικὴν βλάβην. Πρὸς δὲ εἶνε ἀνάγκη νὰ καθίσταται καταληπτὸν τῷ τροφίμῳ, ὅτι ἡ εὐσυνειδήτος ἐργασία εἶνε ἀριστον μέσον, ἵνα κυριαρχήσῃ τῶν ἀδυναμιῶν του καὶ τῶν κακῶν κλίσεων καὶ ἐπιθυμιῶν, καὶ ὅτι τὸ νὰ καταναγκάζῃ ἑαυτὸν εἰς ἐργασίαν συντελεῖ εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς ψυχῆς του.

Οὕτως οἱ τρόφιμοι ἀσκούμενοι εἰς τὸ πράττειν συνηθίζουσι νὰ ἐργάζωνται πάντοτε ἀκριβῶς καὶ ἐπιμελῶς καὶ ἐν γένει νὰ ἐκτελῶσι τὰ καθήκοντά των μετὰ ζήλου.

§ 4ον. Ἀσκησις εἰς τὸ ἐλευθέρως διαθέτειν ἑαυτὸν. Ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς ἐπιτυγχάνεται, ὅταν ὁ τρόφιμος ἀσκηθῆ ὄχι μόνον εἰς τὸ πράττειν ἐργασίας ἐπιβαλλομένης ὑπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ πράττειν κατ' ἰδίαν ἐλευθέραν ἐκλογὴν τοῦ πρακτέου.

Ἡ ἄσκησις αὕτη τοῦ ἐλευθέρως καὶ αὐτοτελῶς πράττειν εἶνε φυσικὴ ἀνταποκρινομένη πλήρως εἰς τὴν προϊούσαν ἀνάπτυσιν τοῦ τροφίμου. Ὁ τρόφιμος ἐπιθυμεῖ π.χ. νὰ ἀποφασίξῃ ἐλευθέρως, ἀν θὰ μετᾶσχη ἢ μὴ τῆς διασκεδάσεως τῶν ὁμηλικῶν του, χωρὶς νὰ εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ ἐρωτᾷ προηγουμένως ἐὰν τοῦτο ἐπιτρέπηται ἢ ὄχι.

Εὐκαιρία διὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ ἐλευθέρως ὀρίζειν ἑαυτὸν τοῦ τροφίμου παρουσιάζεται κατὰ τὰς ἐκδρομὰς, τοὺς περιπάτους, τὰ διαλείμματα καὶ ἐν γένει καθ' ὅλον τὸν σχολικὸν βίον.

Πρέπει ὅμως μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἐκάστης πράξεως καὶ τὸν ἔλεγχον αὐτῆς νὰ ἐπακολουθῆ πάντοτε ἡ ἐπιδοκιμασία ἢ ἀποδοκιμασία αὐτῆς ὑπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ. Οὕτως ἐνθαρρύνεται ὁ τρόφιμος καὶ ἀναλαμβάνει ἐλευθέρως καὶ ἄλλας σπουδαιότερας ἐργασίας καὶ οὕτω μορφοῦται ἡ βούλησίς του.

Ἄριστον μέσον τῆς ἀσκήσεως ταύτης τοῦ πραγματικῶς πράττειν εἶνε καὶ τὸ κατὰ φαντασίαν πράττειν. Κατ' αὐτὸ ὁ τρόφιμος καθοδηγεῖται, ἵνα μετατεθῆ κατὰ φαντασίαν εἰς περιπτώσιν τοῦ βίου ὀρισμένην καὶ ἀναπαραστήσῃ ἑαυτῷ, πῶς θὰ ἐνήργει ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ. Τοῦτο γίνεται καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν καταλλήλων ἀναγνωσμάτων, ὧν τὸ περιεχόμενον δυνατὸν νὰ ἐξετάζηται ἀργότερον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ παιδαγωγοῦ πρὸς ἕξαρσιν τοῦ ἐν αὐτῷ πολυτίμου καὶ ἀποφυγῆν ἅμα πλάνης κατὰ τὸ πράττειν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΕΙΔΙΚΗ ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ

Ἡ εἰδικὴ παιδευτικὴ, ἀποτελοῦσα τὸ δεῦτερον μέρος τῆς ὅλης παιδευτικῆς, ἐξετάζει εἰδικῶς ἐκάστην ἀρετὴν καὶ δὴ τὴν οὐσίαν αὐτῆς, τὴν σπουδαιότητα καὶ τὰ μέσα, ἀτινα μεταχειριζόμενος ὁ παιδαγωγὸς ἐπιτυγχάνει τὴν γένεσιν ἐκάστης ἀρετῆς εἰς τοὺς τροφίμους καὶ τὴν ἀποστροφὴν εἰς τὴν ἀντίθετον κακίαν.

Ὁ παιδαγωγὸς ἐπιδρῶν ἐπὶ τὸν τρόφιμον, ὅπως ἐμβάλῃ αὐτῷ τὰς διαφόρους ἀρετὰς συμπληροῖ τὸ ἔργον τῆς παιδονομίας, κυρίως ἀγωγῆς καὶ διδασκαλίας, πρὸς πλήρη ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς.

Ὅπως δὲ ἐν τῇ Γενικῇ Παιδευτικῇ διεκρίναμεν τὴν Παιδονομίαν ἣτις σκοπεῖ τὴν μόρφωσιν τῶν ἐμμέσων ἀρετῶν καὶ τὴν Κυρίως ἀγωγὴν, ἣτις σκοπεῖ τὴν μόρφωσιν τῶν ἀμέσων ἀρετῶν, οὕτω καὶ ἐν τῇ εἰδικῇ παιδευτικῇ ἀκολουθοῦμεν τὴν αὐτὴν διαίρεσιν τῶν ἀρετῶν, ἐν τῇ ἐξετάσει τούτων.

Τμήμα I. Ἐμμέσοι ἀρεταί.

Ἐμμέσους ἀρετὰς καλοῦμεν τὰς ὑπὸ τῆς παιδονομίας ἐπιδιωκομένας, ἣτοι τὴν εὐπειθειάν, τὴν τάξιν, τὴν καθαρότητα, τὴν προσοχὴν κλπ. αἵτινες οὐδεμίαν ἔχουσαι καθ' ἑαυτὰς ἀξίαν, ὡς δυνάμεναι νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἐξ ἑαυτῶν πρὸς ἐπιτυχίαν καλοῦ ἢ κακοῦ σκοποῦ, συντελοῦσιν εἰς τὴν δημιουργίαν τάξεως ἐπὶ ἐξωτερικῶν πραγμάτων καὶ ἐν γένει ἐμμέσως εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς, ἐν ἀντι-

θέσει πρὸς τὰς ἀμέσους ἀρετὰς, ἀγάπην, τιμότητα, φιλαλήθειαν, δικαιοσύνην κλπ. αἵτινες εἶνε καλαὶ καθ' ἑαυτὰς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Περὶ Εὐπειθείας.

1 Περὶ τῆς οὐσίας τῆς εὐπειθείας. Εὐπειθεια λέγεται ἡ μεθαρμογὴ τῆς βουλήσεως ἡμῶν πρὸς τὴν βούλησιν ἄλλου τινὸς ἀνωτέρου. Ἡ εὐπειθεια δὴλα δὴ εἶνε, ὅταν ἡ ἐνέργεια ἡμῶν δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἰδίας ἡμῶν ἐλευθερίας, ἀλλ' εἶνε ταυτόσημος πρὸς τὴν βούλησιν ἄλλων, ἀνωτέρων ἡμῶν.

Ἡ εὐπειθεια φέρεται καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα πειθαρχία καὶ ὑπακοή. Προτιμητέα ὅμως καὶ τῶν δύο τούτων ἡ εὐπειθεια, καθότι ἡ μὲν πειθαρχία ἔχει στενωτέραν σημασίαν, γινομένης χρήσεως αὐτῆς ἐν τῇ στρατῷ, ἡ δὲ ὑπακοή σημαίνει μὲν τὸ αὐτό, τὸ ὅποιον καὶ αἱ ἄλλαι π. χ. ὑπακοή εἰς τοὺς πολιτικούς νόμους, εἰς τοὺς διδασκάλους κλπ. ἀλλ' ἐγκλείει ἔνεκα τῆς ὑπὸ προθέσεως, τι τὸ δουλόφρον καὶ ἀνελεύθερον, ἐν ᾧ ἡ εὐπειθεια πᾶν τοῦναντίον σημαίνει, τοῦτέστι τὴν ἀκροτάτην ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου ἣτοι τὴν ταύτισιν τῆς βουλήσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, ὥστε πᾶν ὃ, τι πράττει τὸ πράττει, διότι οὕτως ἀπαιτεῖ ἡ βούλησις αὐτοῦ καὶ οὕτω συνήθισε, νὰ πράττῃ δὴλα δὴ πάντοτε τὸ καλὸν καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τὸ κακόν.

2 Σπουδαιότης τῆς εὐπειθείας. Ἡ σπουδαιότης τῆς εὐπειθείας εἶνε μεγίστη: Αὕτη εἶνε ἡ στοιχειωδεστάτη τῶν ἀρετῶν, ἄνευ τῆς ὁποίας οὐδὲν εἶνε δυτατὸν νὰ γίνῃ, εἶνε τὸ Α οὕτως εἶπειν καὶ ἡ πρωτίστη ἀρετὴ οὐ μόνον τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ συμπάσης τῆς φύσεως. Ἄνευ εὐπειθείας οὔτε οἰκογένεια δύναται νὰ ὑπάρξῃ οὔτε σχολεῖον, οὔτε στρατὸς οὔτε κοινωνία, οὔτε πολιτεία, οὔτε ἔθνος, οὔτε θρησκεία,

ἀλλ' οὔτε καὶ φύσις, διότι ἐὰν τὰ διάφορα στοιχεῖα δὲν ὑπακούωσιν εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως καταστρέφονται, καθὼς δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ σχολεῖον εἰς τὸ ὅποιον οἱ μαθηταὶ δεξιὰ πείθονται εἰς τοὺς διδασκάλους καὶ οἱ διδάσκαλοι εἰς τοὺς νόμους.

Τὴν μεγίστην ἀξίαν τῆς εὐπειθείας, ὡς τῆς βάσεως πάντων τῶν ἀρετῶν εὐρίσκομεν εἰς τὰ χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλληνῶν συγγραφέων.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος συμφώνως πρὸς τὸν ὀρισμὸν τῆς εὐπειθείας δὲν δύναται νὰ περιστέλλῃ τὰς ὁρμὰς καὶ τὰ πάθη του, ἤτοι, ὅταν θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικὸν δὲν πείθεται εἰς τὸ λογιστικὸν καὶ τὴν φρόνησιν, τότε πάντως θέλει ἔλθῃ ἐκ τῆς σύγκρουσιν πρὸς τὰ περιστοιχοῦντα αὐτὸν καὶ θέλει δεξιὰ θυμματοῦσθαι.

Βαρόμετρον τῆς ἐχεφροσύνης τοῦ ἀνθρώπου δύναται θεωρηθῆναι ὁ βαθμὸς τῆς εὐπειθείας αὐτοῦ, τουτέστιν ὅσῳ περισσότεραν εὐπειθειαν ἔχει τοσοῦτω ἐχεφρονέστερος εἶναι τουναντίον δὲ ὅσῳ ὀλιγωτέραν εὐπειθειαν ἔχει τοσοῦτω ἀνόητος εἶναι.

Ὁ Πλάτων λέγει, οἱ ἄνθρωποι πρέπει ἐξ ἀπαλῶν ὀργῶν νὰ συνηθίσωσι νὰ ὑποτάσσωσι τὸ θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικὸν εἰς τὸ λογιστικόν, τουτέστι νὰ συνηθίσωσιν εἰς τὴν εὐπειθειαν, ἣτοι εἰς τὸ μετασχηματίζειν τὴν βούλησιν αὐτῶν πρὸς τὴν βούλησιν ἄλλου τινὸς ἀνωτέρου, διότι διὰ τῆς εὐπειθείας καταφέρεται κείριον τραῦμα κατὰ τοῦ ἐγωϊσμοῦ ὅστις εἶναι ἡ ρίζα καὶ ἡ πηγὴ πάσης κακίας.

3. Εἶδη τῆς Εὐπειθείας. Εὐπειθείας ἔχομεν τρία:

α') εὐπειθειαν ἐκ φόβου πρὸς τινα. β') εὐπειθειαν ἐκ σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης πρὸς τινα καὶ γ') εὐπειθειαν ἐξ αὐτοσεβασμοῦ ἢ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς ἑαυτὸν.

Τὸ ἀπλοῦστατον καὶ χυδαιότατον εἶδος τῆς εὐπειθείας εἶναι τὸ ἐκ φόβου πρὸς τινα γιγνόμενον, ὑπατόν δὲ εἶναι τὸ

αὐτοσεβασμοῦ, ὅπερ εἶναι δυσἀπόκτητον, οὐχ' ἦττον ὅμως κατορθωτόν. Ὁ διδάσκαλος διὰ τῆς διδασκαλίας του πρέπει νὰ τείνῃ πρὸς τοῦτο τὸ ἰδεῶδες· ὅσῳ δὲ πλησιάζει πρὸς τοῦτο, τοσοῦτω καὶ ἀγιώτερον τὸ ἔργον του. Ἄλλ' ὅμως, ἵνα φθάσῃ εἰς τὴν ὑπάτην ταύτην βαθμίδα, πρέπει νὰ διέλθῃ καὶ διὰ τῶν δύο ἄλλων.

α') **Εὐπειθεια ἐκ φόβου.** Αὕτη καίτοι εἶναι ἡ χυδαιοτάτη καὶ χονδροειδεστάτη, ὅμως εἶναι ζηλωτή, καθότι καὶ αὕτη εἶναι μία βαθμὶς σεβασμοῦ, εἶναι μία κατάθραυσις τοῦ ἐγωϊσμοῦ, τῆς φιλαυτίας καὶ τῆς ἀναγωγίας τοῦ ἀνθρώπου, διότι καὶ ὁ ἐκ φόβου πειθόμενος σχηματίζει τὴν βούλησιν αὐτοῦ συμφώνως πρὸς τὴν βούλησιν ἄλλου τινός, ἀπομακρύνεται οὕτω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του, ἀποβάλλει τὸν ἐγωϊσμόν του καὶ οἰκειοῦται τὴν φιλαλληλίαν, εἶναι δὲ τοῦτο ἐν βῆμα πρὸς τὴν ἠθικότητα.

Ἡ ἀξία τῆς εὐπειθείας ταύτης δὲν εἶναι μὲν τόσον μεγάλη, διότι τὸ αἴτιον αὐτῆς καίτοι εἰς ἐξωτερικὸν φόβον ἦτοι ὁ κριτῆς καίτοι ἐκτὸς ἑαυτοῦ καὶ οὐχὶ ἐν ἑαυτῷ, οὐχ' ἦττον ὅμως εἶναι σπουδαία, διότι εἶναι συντελεστικὴ εἰς τὸν σκοπὸν, διότι ὁ ἐκ φόβου πειθόμενος ἐθίζεται εἰς τὴν εὐπειθειαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον, κατὰ τὸ ἀξίωμα καθ' ὃ «πᾶν τὸ γιγνόμενον ἀφίνει ἵχνος, ὅπερ πολλάκις ἐπαναλαμβανόμενον καθίσταται ἔμμοнос τῆς ψυχῆς κατάστασις»: καὶ οὕτω βραδύτερον δὲν ἀπαντᾷ δυσκολίαν εἰς τὰ ἄλλα εἶδη τῆς εὐπειθείας.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς εὐπειθείας ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῶν συνανθρωπευομένων ζώων· ὁ κύων π. χ. πείθεται εἰς τὸν κύριόν του ἐκ φόβου μὴ δαρῆ· ὁμοίως ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τοὺς κτηνώδεις ἀνθρώπους, οἵτινες εἶναι τὰ παιδάκια ἕνεκα τῆς ἀνοίας των, ἅτινα πείθονται ἐκ φόβου, καὶ οἱ κακοῦργοι καὶ βδελυρὰν διάθεσιν ἔχοντες, οἵτινες ἂν δὲν πράττωσι τὸ κακὸν δὲν τὸ πράττουσιν ἐκ φόβου καὶ δι' οὐδὲν ἄλλο.

β') **Εὐπειθεια γιγνομένη ἐκ σεβασμοῦ καὶ ἐπιλογισμοῦ καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν προσωπικότητα ἐκείνου πρὸς**

ἐν ἡ εὐπειθεία. Αὕτη εἶνε ἀνωτέρα τῆς τοῦ πρώτου εἶδους. παρατηρεῖται δὲ πρὸ πάντων εἰς τὸ θῆλυ γένος· π. χ. πείθεται ἡ γυνὴ εἰς τὸν ἄνδρα, ἡ μαθήτρια εἰς τὴν διδασκάλισσαν καὶ διευθύντριαν, ὁ μεῖραξ εἰς τὸν διδάσκαλον κλπ. οὐχὶ ἐκ φόβου μὴ δαρῶσιν, ἀλλ' ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν προσωπικότητα πρὸς ἣν ἡ εὐπειθεία καὶ οὐχὶ διότι τοῦτο εἶνε τὸ πρέπον καὶ ὀρθόν. Ὁ υἱὸς πείθεται εἰς τὸν πατέρα, διότι σέβεται αὐτὸν καὶ δὲν πράττει παρὰ τὰς διαταγὰς του, διότι συλλογίζεται (ἐξ ἐπιλογισμοῦ) ὁποῖους κόπους καὶ μόχθους καταβάλλει ὁ δυστυχὴς πατήρ, ἵνα οἰκονομήσῃ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, ἵνα ἐνδύσῃ αὐτὸν κ.λ.π. καὶ ἀφ' ἑτέρου, ὅτι τὸ ἐναντίον θὰ λυπήσῃ αὐτόν, ἄρα ὡς λογικὸν συμπέρασμα ἔρχεται, ὅτι ἐὰν ὁ πατήρ δὲν ὑπῆρχε καὶ ἐὰν διέφευγε τὴν προσοχὴν του, τότε ἐξάπαντος δὲν θὰ ἔπραττε τὸ ὀρθὸν καὶ πρέπον. Ἄρα φαίνεται ὅτι καὶ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς εὐπειθείας δὲν εἶνε τέλειον.

γ') *Εὐπειθεία ἐξ αὐτοσεβασμοῦ.* Ἡ τελεία εὐπειθεία εἶνε, ὅταν τὸ αἷτιον κεῖται ἐν ἡμῖν αὐτοῖς· ὅταν ὁ ἠθικὸς νόμος εἶνε ἐν ἡμῖν καὶ ταυτισθῇ μὲ τὴν θέλησιν ἡμῶν, οὕτως ὥστε νὰ ἀποτελεσθῇ ἐντὸς ἡμῶν ἓν, ἡ θέλησις δηλαδὴ καὶ ὁ ἠθικὸς νόμος, καὶ ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ δύναται νὰ πράξῃ ἄλλως ἢ τὸ καλὸν καὶ νὰ ἀποστρέφηται τὸ κακόν, ὅλαι δηλαδὴ αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου νὰ εἶνε μονοειδεῖς καὶ ὁ φιλόπατρις νὰ μὴ δύναται ἄλλο τι νὰ εἶνε ἢ φιλόπατρις ἢτοι νὰ σχηματισθῇ ἐν αὐτῷ χαρακτήρ ἰσχυρὸς καὶ ἄγιος.

4. *Μέσα πρὸς εὐπειθειαν.* Τὰ μέσα δι' ὧν καλλιεργεῖται ἡ εὐπειθεία ἐν τῷ σχολείῳ εἶνε·

1) Ἡ παιδαγωγοῦσα διδασκαλία*, δι' ἧς ὁ μαθητὴς κατανοεῖ, ὅτι ὀφείλει νὰ πείθεται καὶ ὁσάνκις δὲν τοῦ εἶνε

*) Περὶ σφαλμάτων ἀναφερομένων εἰς τὴν πειθαρχίαν διαλαμβάνει τὸ ὥραιον βιβλίον τοῦ James Huges «Σφάλματα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ» μεταφρασθὲν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Ζήση (1920).

τοῦτο εὐχάριστον, ὅπως ὀφείλει νὰ πῆγ καὶ τὰ πικρὰ φάρμακα τὰ διατασσόμενα ἀπὸ τὸν ἰατρόν.

2) Τὸ ἀξίωμα τοῦ διδασκάλου.

3) Τὸ παράδειγμα τοῦ διδασκάλου, ὅστις σέβεται καὶ πείθεται εἰς τοὺς ἀνωτέρους του, νόμους τοῦ Κράτους κλπ.

4) Ἡ ἀγάπη τοῦ διδασκάλου.

5) Αἱ ἀμοιβαὶ καὶ αἱ ποιναί.

Περὶ τῶν μέσων τούτων ἐγένετο εὐρὺς λόγος εἰς τὸ περὶ τῶν μέσων τῆς ἀγωγῆς καθόλου κεφάλαιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Περὶ ἡσυχίας.

1ον). *Οὐσία καὶ χρησιμότης τῆς ἡσυχίας.* Ἡσυχίαν λέγοντες ἐννοοῦμεν τὴν ἡρεμον καὶ γαληνιαίαν ἐκείνην κατάστασιν, εἰς ἣν εὐρίσκεται ὁ ἄνθρωπος α') ὅταν πᾶσα τρικυμία ἐκ τῶν παθῶν προσερχομένη κοπάσῃ. β') ὅταν ἡ κατάστασις τοῦ πνεύματος εἶνε ἡρεμος καὶ γ') ὅταν καὶ αὐταὶ αὐταὶ αἱ ἄτακτοι κινήσεις τοῦ σώματος παύσωσι.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἡσυχία εἶνε διττή· *ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ.*

Ἡ ἡσυχία λοιπὸν ἐπιτυγχάνεται 1) ὅταν ὁ μαθητὴς ἀπαλλάξῃ τὴν συνειδησίην του ἀπὸ παντὸς πάθους, φθόνου, μίσους, ἐκδικήσεως καὶ λοιπῶν παθῶν. 2) ὅταν ἡ κατάστασις τοῦ πνεύματος τοῦ μαθητοῦ δὲν εἶνε διεσκορπισμένη δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ εἰς διάφορα ἀντικείμενα π. χ. παιγνίδια, εἰκόνας κλπ. καὶ 3) ἂν ὑπάρχῃ ἡρεμία καὶ εἰς ὅλα τὰ μέλη τοῦ σώματος του χωρὶς δηλαδὴ νὰ κινῆται κατὰ τὴν παράδοσιν ἢ παίζων μὲ τὰ βιβλία του ἢ ξέων τὴν ρινὰ του ἢ ἐγγίζων καὶ πειράζων τὸν πλησίον του.

Ὅταν καὶ τὰ τρία ταῦτα τὰ πρὸς ἡσυχίαν ἀπαραίτητα ὑπάρχωσι, τότε δύναται νὰ καρποφορήσῃ ἡ διδασκαλία καὶ νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς, ἄλλως ἀποβαίνει ἀδύνατον

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Περὶ Τάξεως

1. *Οὐσία τῆς τάξεως.* Τάξις εἶνε τὸ γίνεσθαι ἐκάστου πράγματος ἐν τῷ δέοντι χρόνῳ, ἐν τῷ δέοντι τόπῳ καὶ ἐν τῇ προσηκούσῃ ἀλληλουχίᾳ τῶν μερῶν αὐτοῦ (ὡς εἶπε σύνθετον), ἥτοι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ εἶνε πρῶτον νὰ εἶνε πρῶτον καὶ ὅπερ τελευταῖον νὰ εἶνε τελευταῖον.

Τὴν σπουδαιότητα τῆς τάξεως ἐννοοῦμεν ἀναλογικῶς μὲν, ὅτι ἡ ἐπιτυχία πάσης ἐν γένει πράξεως συνίσταται 1) εἰς τὴν διαύγειαν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ καὶ εἰς πράγματα ὀμιχλώδη, χαώδη καὶ ἀποκνήματα τῆς φαινομενικῆς τάσεως· 2) εἰς τὴν διαύγειαν τῶν μέσων, ἅτινα πρέπει νὰ διατεθῶσι πρὸς ἐπιτυχιάν τῆς πράξεως καὶ 3) εἰς τὴν διαύγειαν τῆς ἀλληλουχίας τῶν μέσων. Τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον εἰς πᾶσαν ἐπιχείρησιν, ἵνα ἐπιτύχη.

2 *Χρησιμότης τῆς τάξεως.* 1) Ἡ τάξις εἶνε δέον τοῦ ἀνθρώπου· ἡ τάξις συντελεῖ εἰς τὸ αἰσθητικὸν μέτρον ἥτοι εἰς τὸ ὥραϊον· 2) φεῖδεται τοῦ χρόνου ἥτοι συντομῶν αὐτόν, ὅστις εἶνε πολυτιμότετος· καὶ κατὰ μὲν τὸ Ἀριστοτελικὸν λόγιον «ὁ χρόνος εἶνε χρῆμα» κατὰ δὲ τὸν Πλάτωνα «πολυτιμότετον ἀνάλωμα χρόνος»· καὶ 3) ἀποσπαστικὴν ἀνίαν, στενοχωρίαν καὶ λύπην ἥτοι καθιστᾷ τὸν σκοπὸν εὐκολώτερον καὶ εὐχαριστότερον· π. χ. προκειμένου εὑρεθῆναι τὴν βιβλίον τι ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ του, ἐὰν μὲν αὐτὸς εἴη ἐν τάξει, ἀφ' ἑνὸς ἀποτελεῖ τι τὸ ὥραϊον, ἀφ' ἑτέρου συντομῶν τομεύει τὸν χρόνον καὶ τὸ ζητούμενον ἀμέσως εὑρίσκει· ἄλλως χωρὶς οὐδ' ὁ ἐλάχιστος νὰ παρέλθῃ χρόνος. Πρὸς δὲ εἰς τὸν σκοπὸν καὶ πᾶσαν στενοχωρίαν, ἥτις θὰ ἐπήρχετο, ἐὰν τὰ βιβλία ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ ἦσαν φύρδην-μίγδην. Ὅλα τὰ ἀντίθετα συμβαίνουσιν, ἐὰν ἡ θέσις τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ βιβλίων εἶναι ἄνευ οὐδεμιᾶς τάξεως.

Ἡ τάξις εἶναι ἀπαύγασμα καὶ προῖον ὑπερφηφανείας, προνοίας, καλαισθησίας καὶ πολιτισμοῦ.

Ἡ τάξις κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην θεωρεῖται μῦθον τοῦ καλοῦ· «ἐπεὶ τὸ καλὸν καὶ ζῆλον καὶ ἅπαν πρᾶγμα, ὃ συνέστηκε ἐκ τινῶν οὐ μόνον ταῦτα τεταγμένα δεῖ ἔχειν ἀλλὰ καὶ μέγεθος ὑπάρχειν μὴ τὸ τυχόν· τὸ γὰρ καλὸν ἐν μεγέθει καὶ τάξει ἐστίν».

Κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ τάξις εἶνε μῦθον τῆς ἀρετῆς· «Σωκράτης: Ἄλλὰ μὴν ἀγαθοὶ γέ ἐσμεν καὶ ἡμεῖς καὶ τὰλλα πάντα, ὅσα ἀγαθὰ ἐστίν, ἀρετῆς τινος παραγενομένης; Ἐμοίγε δοκεῖ ἀναγκαῖον εἶνε ὃ Καλλίπικεις. Ἄλλὰ μὲν δὴ ἡ γὰρ ἀρετὴ ἐκάστου, καὶ σκεύους καὶ σώματος καὶ ψυχῆς αὐτοῦ καὶ ζῆλου παντός, οὐ τῷ εἰκῆ κάλλιστα παραγίγνεται, ἀλλὰ τάξει καὶ ὀρθότητι καὶ τέχνῃ, ἥτις ἐκάστῳ ἀποδέδοται αὐτῶν: ἄρα ἐστὶ ταῦτα; Ἐγὼ μὲν γὰρ φημι. Τάξει ἄρα τεταγμένον καὶ κεκοσμημένον ἐστίν ἡ ἀρετὴ ἐκάστου». Πλάτ. Γοργίας LXII.

3. *Μέσα δι' ὧν ἐπιτυγχάνεται ἡ τάξις.* Τὰ μέσα ταῦτα εἶνε τὰ ἑξῆς: 1) Αὐτὸς ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ εἶνε τακτικὸς καθ' ὅλα, ἵνα οἱ μαθηταὶ βλέποντες αὐτὸν τακτικῶν συμμορφῶνται κατὰ τὸ παράδειγμά του, ἅτε φύσει μιμούμενοι πᾶν ὅ,τι βλέπουσιν. Ἡ τάξις τοῦ διδασκάλου ἐκφαίνεται πολλαχῶς καὶ δὴ· α') εἰς τὴν τακτικὴν αὐτοῦ φοίτησιν εἰς τὸ σχολεῖον· τότε οἱ μαθηταὶ συνηθίζουσιν εἰς τὴν τάξιν λεληθότως διὰ τῆς μιμήσεως. β') εἰς τὴν τακτικὴν ἐφαρμογὴν τοῦ προγράμματος, χωρὶς νὰ μεταβάλλῃ τοῦτο κατὰ τὸ δοκοῦν, διδασκῶν ἄλλο μάθημα ἀντὶ τοῦ ἀναγεγραμμένου. γ') εἰς τὴν τάξιν τῶν πραγμάτων του· τουτέστι νὰ ἔχη ἐν τάξει τοποθετημένα τὰ βιβλία, ἔγγραφα, χάρτας, σημειώσεις κ.λ.π. Ἡ τάξις αὕτη ἔχει μεγίστην ἐπί τῶν μαθητῶν ἐπίδρασιν, οἵτινες φύσει μιμούμενοι καὶ πρὸς πᾶν ὑψηλὸν καὶ εὐγενὲς ῥέποντες συμμετασχηματίζονται πρὸς τὴν τάξιν ταύτην τοῦ διδασκάλου. Τοῦναντίον δὲ ἂν ὁ διδά-

σκαλος εἶνε ἄτακτος καὶ ἐλεεινὸς καὶ ἐκ φυγοπονίας εὐρίσκη ἀείποτε προφάσεις καὶ οὐδέποτε ἐκτελεῖ τὸ καθήκον του, τότε οἱ μαθηταὶ του μὴ ἔχοντες εἰκόνα τῆς τάξεως τοῦ διδασκάλου πρὸς ἣν νὰ συμμορφωθῶσιν εἶνε ἀδύνατον νὰ σχηματίσωσιν ἐν τῇ φαντασίᾳ εἰκόνα τακτικοῦ βίου. Γενικῶς ἡ τάξις τοῦ διδασκάλου εἶνε τὸ πᾶν καὶ σχολεῖόν τι διακρίνεται ἄλλου σχολείου ἐκ τῆς τάξεως. 2ον) Οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ ἔχωσιν ἐν τῇ σχολείῳ ὠρισμένας τὰς θέσεις των ἐν τοῖς θρανίοις, ἔτι δὲ καὶ τὰ πράγματά των π.χ. ἐπανωφόρια, πῖλους, εἰς ὠρισμένην θέσιν τοῦ σχολείου, ὡς καὶ τὰ πράγματα τοῦ σχολείου π.χ. χάρτας, πῖνακας, δείκτας, ἔχοντες ὑπ' ὄψει ὅτι «ἐκαστον πρᾶγμα ἔχει τὴν θέσιν του καὶ ἐκάστη θέσις εἶνε διὰ τὸ πρᾶγμά της».

Οὕτως οἱ μαθηταὶ ἐθίζονται εἰς τὴν τάξιν καὶ ἀποστρέφονται τὴν ἀταξίαν.

3ον) Νὰ καταπολεμῶνται αἱ πηγαὶ τῆς ἀταξίας εἶνε δὲ αὐταὶ αἱ ἐξῆς: α') ἡ μὴ τακτικὴ φοίτησις τῶν μαθητῶν εἰς τὸ σχολεῖον. Πολλοὶ τῶν μαθητῶν εἶνε ἄτακτοι κατὰ τὴν εἰς τὸ σχολεῖον φοίτησίν των καὶ τὸ τοιοῦτον εἶνε ὀλέθριον, ὄχι μόνον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς μαθήσεως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀγωγῆς, διότι ὁ ἀπουσιάζων ἐθίζεται εἰς τὴν ἀταξίαν. Εἰς τοῦτον γεννᾶται ἡ πεποίθησις, ὅτι τὸ καθήκον του, νὰ φοιτᾷ τακτικῶς εἰς τὸ σχολεῖον, εἶνε προῖόν τῆς προαιρέσεώς του καὶ δύναται ἐπομένως νὰ τὸ ἀποφεύγῃ ὁσάκις θέλει, διὸ κατ' ἀρέσκειαν ἐκτελεῖ τοῦτο. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ διδάσκαλος ὀφείλει, μεταχειριζόμενος πάντα τὰ μέσα τῆς ἀγωγῆς, νὰ καταστήσῃ τὸ σχολεῖον τόπον εὐαρέστου διαμονῆς τοῦ μαθητοῦ, ὥστε οὗτος νὰ προτιμᾷ τὴν εἰς τὸ σχολεῖον τακτικὴν φοίτησίν του ἀντὶ πάσης ἄλλης ἀπασχολήσεώς του ἢ ἀργίας. β') Ἐτέρα ἀταξίας πηγὴ ἐν τῇ σχολείῳ εἶνε ἡ ἐκπλήρωσις τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν, ἥτις ἐκφαίνεται ἰδίᾳ κατὰ δύο τρόπους: ἢ εἶνε δηλαδὴ ἡ πόσις ὕδατος ἢ εἶνε τὸ ἀποπατεῖν. Καὶ διὰ μὲν τὴν πόσιν ὕδατος

πρέπει νὰ ἀπαγορευθῇ πᾶσα αἴτησις τῶν μαθητῶν πρὸς ἔξοδον διαρκοῦντος τοῦ μαθήματος, ἵνα πίνωσιν ὕδωρ, διότι οὐδεμία βλάβη δύναται νὰ συμβῇ, ἐὰν οἱ μαθηταὶ ἐπὶ μίαν ἢ δύο ὥρας δὲν πίνωσι. Διὰ δὲ τὴν ἔξοδον πρὸς μετάβασιν εἰς τὰ ἀποχωρητήρια, εἰς σπανίας περιστάσεις θὰ ἐπιτρέπη ὁ διδάσκαλος, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν του τὸ ἦθος τοῦ αἰτούντος μαθητοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Περὶ κοσμιότητος.

1. Ὀνομασίαι καὶ οὐσία τῆς κοσμιότητος. Ἡ κοσμιότης λέγεται καὶ εὐκοσμία, εὐσχημοσύνη, εὐπρέπεια, εὐπαιδευσία, ἀξιοπρέπεια, σεμνότης, αἵτινες λέξεις εἶνε συγγενεῖς καὶ σχεδὸν ταυτόσημοι.

Κοσμιότης εἶνε «ὑπείξις ἐκουσία πρὸς τὸ φανὲν βέλτιστον», κατὰ Πλάτωνα, ἢ «εὐταξία περὶ κίνησιν τοῦ σώματος». Ἐν τῇ ὀρισμῶ τούτῳ πρέπει νὰ εὐρεθῇ, ποῖον εἶνε τὸ φανὲν βέλτιστον, ποία ἢ ἔκτασις αὐτοῦ καὶ ποῦ ἐφαρμόζεται. Ὁ ἄνθρωπος λογικῶς σκεπτόμενος δύναται νὰ εὕρῃ ποῖον εἶνε τὸ φανὲν βέλτιστον· ὅτι δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος νομίζει ἱερόν, σεμνὸν καὶ ἅγιον, τοῦτο εἶνε τὸ βέλτιστον καὶ εἰς τοῦτο πρέπει νὰ ὑπέλκῃ ἐκουσίως. Εἶνε δὲ ἱερόν, σεμνὸν καὶ ἅγιον, ὅταν τηρῇ τις τοὺς τύπους τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς καὶ δῇ ἐνώπιον τῶν μεγαλυτέρων καὶ τῶν ἀρχόντων τῆς πολιτείας ἢ θρησκείας, ὡς πρὸς τε τὴν στάσιν, τὸ βᾶδισμα, τὰς κινήσεις, τὴν περιβολήν, τοὺς λόγους κλπ. ὅπερ ἡ κοινή συνείδησις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διὰ μακρῶν αἰώνων εὗρεν ἐν τῇ συμπεριφορᾷ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀρμόζον καὶ προσήκον.

Πᾶσαι αἱ λέξεις αἱ δηλοῦσαι τὴν κοσμιότητα ἀναφέρονται εἰς τὸ φανὲν βέλτιστον· ἢ μόνη διαφορὰ αὐτῶν εἶνε, ὅτι ἐκ τῶν πολλῶν χρωματισμῶν, οἵτινες δηλοῦσι τοῦτο εἰς

ἐκάστην ἐξ αὐτῶν, εἰς εἶνε ὁ μᾶλλον ζωηρότερος. Καὶ διὰ μὲν τῆς λέξεως *εὐσχημοσύνη* δηλοῦται μᾶλλον ἢ ἐσωτερικῆ τοῦ ἀνθρώπου ὑπόστασις ἢ ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνεια αὐτοῦ. Διὰ τῆς λέξεως *εὐπρέπεια* δηλοῦται μὲν καὶ ἡ ἐσωτερικὴ τῆς ψυχῆς ὑπόστασις, ἀλλὰ περισσότερον καὶ ζωηρότερον δηλοῦται ἡ ἐξωτερικὴ τάξις καὶ καλλονή, ἣτοι ἡ ἄκρα καθαριότης μετὰ τῆς ἄκρας λιτότητος καὶ φιλοκαλίας, ὡς εὐπρέπεια ἀμφιέσεως, εὐπρέπεια γυναικός, εὐπρέπεια λόγου (π. χ. «οὐχὶ σεμνός» λέγομεν ἀντὶ νὰ εἴπωμεν «μασκαρᾶς»).

Εὐκοσμία σημαίνει τὴν τε ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν ἐμφάνειαν ἐν ἴσῃ μοίρᾳ. Ταύτην τὴν λέξιν μεταχειρίζεται ὁ Πλάτων ἐν Πρωταγόρᾳ λέγων «εἰς διδασκάλου οἱ γονεῖς τοὺς παῖδας πέμποντες πολὺ μᾶλλον ἐντέλλονται ἐπιμελεῖσθαι εὐκοσμίας τῶν παιδῶν ἢ γραμμάτων καὶ καθαρίσεως». Ἐκ τούτου δὲ βλέπομεν ὅτι ἐκ τῶν δύο μορίων, ὧν τὴν ἀνάπτυξιν ἐπιδιδῶκει τὸ σχολεῖον ἣτοι τῆς διανοίας καὶ τοῦ ἥθους προτιμότερον καὶ σπουδαιότερον πρέπει οἱ διδάσκαλοι νὰ θεωρῶσι τὴν κατακόσμησιν τοῦ ἥθους· εἰς τοῦτο δ' ἀκριβῶς τείνει καὶ ὄλη ἡ Παιδαγωγία. Ἐπομένως ἡ εὐκοσμία δύναται νὰ ὀρισθῇ ὡς ἐξῆς· «ἡ μεθαρμογὴ παντὸς ὅ,τι ἀπορρέει καὶ ἐξέρχεται ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐμφαίνεται καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους πρὸς τὸ φανερὸν βέλτιστον». Εἶνε δὲ τὸ βέλτιστον ἡ ἐμφάνεια τοῦ ἀνθρώπου, ἢ περιβολή, ἢ στάσις, ἢ κίνησις, ὁ λόγος καὶ αἱ πράξεις, ἅτινα πάντα εἶνε ἀποτύπωμα τῆς ἐσωτερικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἢ αὐτῆς ταύτης τῆς ψυχῆς, ἣτις εἶνε ἡ ἔδρα τῆς εὐκοσμίας.

Ἀντίθετον τῆς κοσμιότητος ἢ εὐκοσμίας εἶνε ἡ *ἀκοσμία*, ἣτις ἐκδηλοῦται εἰς ὅλα ἐν γένει καὶ εἰς τὴν ἐμφάνειαν τὴν ἐξωτερικὴν καὶ εἰς τὴν στάσιν καὶ εἰς τὴν κίνησιν καὶ εἰς τὸν λόγον καὶ εἰς τὴν περιβολήν, ἐξ οὗ καὶ «στολὴ καθυδρισμένη» κατὰ Ξενοφῶντα, ἣτις δηλαδὴ εἶνε ὕβρις τοὔτεστι αὐθάδεια, καταφρόνησις πρὸς τὸ κεκοσμημένον μέρος τοῦ ἀνθρώ-

που. Ἐπίσης ἀντίθετον τῆς εὐκοσμίας εἶνε ἡ *ἀγροικία*, ἣτις ἐκδηλοῦται ἐν τῇ ἀγροικῇ καὶ φλυάρῃ στάσει, ὀμιλίᾳ, βαδίσματι, περιβολῇ κλπ. Ἐπίσης καὶ ἡ κίβδηλος κοσμιότης, ἣτις εἶνε προσποιητὴ εὐκοσμος ἐξωτερικὴ ἐμφάνεια τοῦ ἀνθρώπου, ἐν ᾧ ὅλως τὸναντίον εἶνε ἡ ψυχὴ.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες οὐδέλως ἠγείνοντο τὰ ἀκοσμία, ἀγροικία καὶ κίβδηλα ἣθη· τελειότατα διέκρινον τοὺς ταῦτα ἔχοντας καὶ ἀπέδιδον πιστότατα εἰς ἕκαστον τὴν κατάλληλον λέξιν, ὀνομάζοντες αὐτοὺς π. χ. ἀλούτους (=μὴ λουομένους), τραγομασχάλους (ὧν αἱ μασχάλοι ὄζουσι ὡς αἱ τοῦ τράγου), γυναικοφώνους, ἀβρυνομένους, σεμνοπροσωποῦντας, χελιδονομούσους, ἀγαλλομένους χαίταισι, πυγαστόλους (ἐπὶ γυναικῶν), ἀβροσύνας ἀνωφελεῖς μαθόντας κ.λ.π.

2. Εἶδη κοσμιότητος καὶ σημασία αὐτῆς διὰ τὴν ἀγωγήν. Διακρίνομεν δύο εἶδη κοσμιότητος ἢ εὐσχημοσύνης α') τὴν ἐξωτερικὴν καὶ β') τὴν ἐσωτερικὴν. Διὰ νὰ ἴδωμεν δὲ πῶς οἱ μαθηταὶ θὰ ἀσκηθῶσιν εἰς τὴν διπλὴν ταύτην εὐσχημοσύνην πρέπει νὰ ἀναλογισθῶμεν ἐκ τῆς ψυχολογίας τὴν ἀμοιβαίαν ἀλληλεπίδρασιν σώματος καὶ ψυχῆς καὶ ψυχῆς καὶ σώματος· κατὰ τὸν ψυχολογικὸν νόμον «ἡ τοιάδε ἢ τοιάδε σωματικὴ κατάστασις γίνεται παραίτια τῆς τοιάδε ἢ τοιάδε ψυχικῆς καταστάσεως» ἣτοι ὑφίσταται ἡ αὐτὴ σχέσις, ἣτις μεταξὺ κοιλότητος καὶ κυριότητος ἐν τῇ καμπύλῃ. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐξωτερικὴ εὐσχημοσύνη συντελεῖ τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐσωτερικὴν εὐσχημοσύνην. Καὶ ἐν ᾧ ἡ ἐξωτερικὴ εὐσχημοσύνη δηλοῦται διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμφανείας, τῆς στάσεως, τῆς κινήσεως, τῆς περιβολῆς, τοῦ λόγου κ.λ.π. ἢ ἐσωτερικῆ, ἣς ἡ ἔδρα εἶνε ἡ ψυχὴ, διακρίνεται διὰ τὴν εὐγένειαν, πραότητα, μελιχιότητα, ὑψηλοφροσύνην κ.λ.π. Ὁ παιδαγωγὸς λοιπὸν ἐθέλων τὸν παῖδα εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους καὶ ἐπιμένων ὀλίγον, θὰ ἐπιτύχη καὶ τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ εὐσχημοσύνην, διότι ἡ κατάστασις

ἐκεῖνη τῆς ψυχῆς καταλείπει ἔχνος, ὅπερ ἐπαναλαμβανόμενον καθίσταται ἔμμονος τῆς ψυχῆς κατάστασις.

Οἱ ἀρχαῖοι διδάσκαλοι ἐμάνθανον τοὺς παῖδας, ὅχι μόνον νὰ μὴ ἔρχονται εἰς τὸ σχολεῖον ρυπαροί, ἀκτένιστοι, νὰ μὴ ἴστανται κατὰ βούλησιν καὶ νὰ μὴ κινοῦνται ὡς οἱ ἀγοραῖοι καὶ ἀπαίδευτοι, ἀλλὰ καὶ πῶς νὰ ἐνδύονται, πῶς νὰ βαδίζωσι, πῶς νὰ ἀτενίζωσι τοὺς ἄλλους, πῶς νὰ τρώγωσι τὸν ἰχθὺν κ.λ.π.

Καὶ ἡ Ἁγία Γραφή συμφώνως τούτοις λέγει «καὶ στάσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ κίνησις καὶ γέλωσ ὀδόντων δηλοῖ τὰ κατ' αὐτόν».

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἔργον τοῦ παιδαγωγοῦ εἶνε α') ἡ ἐπιμέλεια τῆς ἐν σεμνότητι καὶ κοσμιότητι ἐξωτερικῆς ἐμφανείας τοῦ τροφίμου καὶ β') ἡ ἐπιμέλεια αὐτῆς ταύτης τῆς ἔδρας τῆς ἐσωτερικῆς εὐσχημοσύνης ἣτοι τῆς ψυχῆς, ὅπερ κατορθοῦται ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς ἐξωτερικῆς εὐσχημοσύνης, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ διὰ τῆς ἐν παιδείᾳ ἀναπτύξεως τῆς πνευματικῆς τοῦ παιδὸς ὑποστάσεως.

3ον Μέσα πρὸς τὴν κοσμιότητα. Μέσα πρὸς κτησίαν τῆς ἀρετῆς ταύτης εἶνε τὰ ἑξῆς. 1) Ὁ διδάσκαλος αὐτὸς πρέπει νὰ εἶνε κόσμιος καὶ εὐσχήμων, σεμνός, μελίχιος, προσηνής, καὶ καθόλου παράδειγμα μιμήσεως εἰς τοὺς μαθητάς, τηρῶν ὅλους τοὺς τύπους τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς.

Ἐν τῇ σχολείῳ ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ εἶνε κόσμιος καὶ ὡς πρὸς τὴν περιβολὴν καὶ ὡς πρὸς τοὺς τρόπους καὶ ὡς πρὸς τὸ λεκτικόν, χωρὶς νὰ μιᾶνῃ τὴν γλῶσσάν του μὲ ἀπρεπεῖς καὶ ἀναρμόστους εἰς τὸ ἀξίωμα του λέξεις καὶ φράσεις, καθότι «πᾶν τὸ ἐξερχόμενον ἐκ τοῦ στόματος τοῦ διδασκάλου καὶ διαπαινώμενον διὰ τῆς χειρὸς αὐτοῦ πρέπει νὰ εἶνε τέλειον καὶ ἀμώμητον».

Ἐπίσης καὶ κατὰ τὴν ἐκτὸς τοῦ σχολείου συμπεριφορὰν του πρέπει νὰ εἶνε πρότυπον μιμήσεως.

2) Πρὸς τὴν εὐσχημοσύνην τῶν μαθητῶν πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ ὑποδείξῃ εἰς αὐτοὺς ὅλους τοὺς τρόπους τῆς εὐσχημοσύνης, ἔτι δὲ καὶ νὰ ἐπιμένῃ εἰς αὐτοὺς καὶ νὰ μὴ θεωρῇ ἐν οὐδεμιᾷ περιστάσει ὡς μικροῦ λόγου ἀξίαν τὴν παράδασιν ἔστω καὶ τῆς ἐλαχίστης ἐκφάνσεως τῆς εὐκοσμίας. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν θὰ ὑποδείξῃ εἰς τοὺς μαθητάς καὶ ζηλοτύπως θὰ ἐπιμένῃ εἰς τὸ πῶς πρέπει νὰ κἀθηνται, πῶς νὰ ἀνίστανται, πῶς νὰ δηλώσῃ τὰς ἐπιθυμίας των, πῶς νὰ ἀποκαλύπτωνται καὶ νὰ χαιρετῶσι τὸν διδάσκαλον καὶ τοὺς πρεσβυτέρους· πρὸς δέ, ὅτι πρέπει νὰ ἔρχονται εἰς τὸ σχολεῖον μὲ καθαρὰ ἐνδύματα καὶ ὑποδήματα, ἅτινα ἂν δὲν εἶνε καινουργῆ νὰ εἶνε ἐπιδιωρθωμένα καλῶς καὶ πλυμένα.

3) Ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ προλαμβάνῃ τὰς κατὰ τὰ διαλείμματα γινομένας ἀκοσμίας καὶ ἀσχημοσύνας τῶν μαθητῶν, ὅτε δηλαδὴ οὗτοι μετὰ τὴν κρούσιν τοῦ κώδωνος ἐξερχόμενοι εἰς τὴν αὐλὴν ἐπὶ 5' ἢ 10' λεπτὰ τῆς ὥρας ἐκχέονται εἰς πᾶν εἶδος ἀκοσμίας.

Τὰ διαλείμματα γίνονται κατὰ ποικίλους τρόπους εἰς τὰ σχολεῖα τῶν διαφόρων κρατῶν, ἀναλόγως τῶν ποικίλων βλέψεων αὐτῶν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδῶν.

Καὶ πρῶτον ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ παῖδες κατὰ τὰ διαλείμματα ἀφίνονται ἐλεύθεροι πλήρως, ἵνα παίζωσι, νὰ διαπληκτίζωνται, νὰ περιέρχωνται εἰς ρῆξιν ἐχθρικὴν, μεταχειριζόμενοι τὴν ἀγαπητὴν εἰς αὐτοὺς πυγμὴν. Οἱ δὲ διδάσκαλοι παρατηροῦσιν αὐτοὺς οὕτω διαπληκτιζομένους καὶ ἀγάλλονται. Ἐν Γερμανίᾳ ὅλως τοῦναντίον συμβαίνει· ἐκεῖ οἱ μαθηταὶ μετὰ τὴν κρούσιν τοῦ κώδωνος ἐξέρχονται τῆς παραδόσεως κρατούμενοι διὰ τῆς χειρὸς, ἀνὰ δύο καὶ κατὰ τὸν χρόνον τοῦ διαλείματος περιφέρονται ἐν κύκλῳ καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εἰσέρχονται πάλιν εἰς τὸ μάθημα.

Ἄλλαχοῦ οἱ διδάσκαλοι διατάσσουσι τοὺς παῖδας, κατὰ τὸ διάλειμμα, νὰ κάμνωσι γυμναστικὴν.

Ἄλλοι δὲ ἀφήνουσι τοὺς παῖδας ἐλευθέρους νὰ κάμνω-

σιν ὅ,τι δήποτε ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν ὁμως τοῦ διδασκάλου, ἵνα μὴ ὑδρίζωσιν ἀλλήλους καὶ ἵνα μὴ προξενώσι βλάβας εἰς ἄλλους.

Ἐκαστος τῶν τρόπων τούτων τῶν διαλειμμάτων ἔχει καὶ τὸν λόγον τῆς ὑποστηρίξεώς του. Οἱ Ἕλληνες π.χ. δυσχυρίζονται, ὅτι ὁ παῖς πρέπει ἐν αὐτῷ ἀκόμῃ τῇ σχολείῳ νὰ λάβῃ συνείδησιν τῶν δυνάμεών του διὰ διαφόρων κωλυμάτων καὶ νὰ διακριθῇ, τίς ὁ ἀνδρεῖος καὶ τίς ὁ ἀνάνδρος· προσέτι δὲ πρέπει νὰ σχηματίσῃ ἕκαστος τὴν ἰδέαν, ὅτι ἀναλόγως τῶν δυνάμεών του θὰ εἶνε καὶ ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ θέσις του.

Οἱ Γερμανοὶ λέγουσιν, ὅτι ὁ νοῦς τῶν μαθητῶν διὰ τοῦ ἀνά δύο καὶ κύκλῳ βηματισμοῦ δὲν διασκορπίζεται τῆδε κακίῃ, ὥστε κατόπιν εἰς τὴν παράδοσιν νὰ θέλῃ ἀρκετὰ λεπτὰ τῆς ὥρας ἕως οὗ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἡρεμίαν. Ἄλλοι παρέχουσιν εἰς τοὺς παῖδας ἐλευθερίαν μεγίστην ἔχοντες ὑπ' ὄψιν των, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε μηχανὴ καὶ ὠρολόγιον μὴ παρεκκλίνον τοῦ κανονικοῦ.

Ἡμεῖς φρονοῦμεν ὅτι καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο πρέπει νὰ τηρῶμεν τὴν μέσην ὁδὸν κατὰ τὸ ρητόν· «πᾶν μέτρον ἄριστον». Διότι ὁ παῖς κατὰ τὸ διάλειμμα πρέπει νὰ ἀναπτύξῃ ὅλας τὰς δυνάμεις του, αἵτινες κατὰ τὴν παράδοσιν μένουσιν ἐν ἀργίᾳ· ὅθεν πρέπει νὰ παίξῃ καὶ νὰ γελάσῃ καὶ νὰ τραυματισθῇ ἀκόμῃ δοκιμάζων τὰς δυνάμεις του καὶ ἀποκτῶν πεποιθήσιν εἰς αὐτάς. Ἀλλὰ ταῦτα θὰ γίνωνται ὑπὸ τὴν διαρκῆ ἐπίβλεψιν τοῦ διδασκάλου, ὅστις οὐδὲ ἐπὶ στιγμῇ θὰ αἴρῃ τὸ βλέμμα του ἀπὸ τῶν μαθητῶν προφυλάττων αὐτούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Περὶ καθαριότητος

1. Οὐσία καὶ σπουδαιότης τῆς καθαριότητος.

Ἡ καθαριότης εἶνε ἀρετὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ἕκαστος ὀφείλει νὰ διατηρῇ ἐν καθαρᾷ κατastάσει ἑαυτὸν καὶ τὰ περὶ ἑαυτὸν.

Ἡ καθαριότης εἶνε δειγμα πολιτισμοῦ καὶ ἀπαραίτητος εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος, διὸ καὶ ἐπιβάλλεται εἰς πάντα ἄνθρωπον. Ὅθεν ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ ἐθίσῃ τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν σπουδαίαν ταύτην ἀρετὴν.

Τὴν ἀξίαν τῆς καθαριότητος δεικνύουσι καὶ τὰ ἐξῆς ἔμμετρα ρητά.

«Ἡ καθαριότης εἶνε ἡ καλλίστη τῶν στολῶν καὶ κατὰ τῆς ἀσθενείας εἶνε μέγας προμαχὼν, ὁ δὲ ρυπαρὸς τὸ σῶμα ἔχει ρυπαρὰν ψυχὴν, καὶ ἀνήκει εἰς τῶν χοίρων τὴν ἀκάθαρτον φυλὴν». (Γερροστάθη—Μελᾶ). — «Ἡ καθαριότης τέρπει καὶ συγχρόνως ὠφελεῖ, εἶνε φύλαξ τῆς υγείας καὶ τοῦ σώματος στολῆ».

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν δὲ τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς καθαριότητος ἀρκεῖ νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ ἀντίθετον ταύτης, ἴητοι τὴν ἀκαθαρσίαν· νὰ φαντασθῶμεν δηλαδὴ σχολεῖον ἀκάθαρτον, μαθητὰς ἀκαθάρτους καὶ ἄνθρωπόν τινα ἐν καλῇ συναναστροφῇ ἀπόζοντα ἐκ τῆς ἀκαθαρσίας.

Ἡ καθαριότης καὶ ἡ ἀκαθαρσία οὐδόλως συμπίπτουσι μὲ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πενίαν, διότι δύναται τις ὢν πλούσιος καὶ πολυτελέστατα ἐνδεδυμένος νὰ εἶνε ρυπαρὸς καὶ ἀκάθαρτος, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὢν τις πέννης καὶ πενιχρώτατα ἐνδεδυμένος νὰ εἶνε καθαρῶτατος· διότι φιλοσοφικῶς ἐξετάζοντες τὴν καθαριότητα, εὐρίσκομεν ὅτι αὕτη ἔχει πηγὴν τὰ αἰσθητικὰ συναισθήματα, ἐπομένως ἡ καθαριότης καὶ ἡ ἀκαθαρσία εἶνε ἀπότοκα τῆς αἰσθητικῆς εὐπαθείας ἢ τῆς αἰσθητικῆς ἀπαθείας τοῦ ἀτόμου, διότι ἄλλως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῇ πῶς εἰς πλούσιος εἶνε καθαρὸς καὶ ὁ ἕτερος ἀκάθαρτος ἢ ὁ εἰς πέννης καθαρὸς καὶ ὁ ἕτερος ρυπαρὸς. Ἐπειδὴ δὲ τὰ αἰσθητικὰ συναισθήματα ἔχουσι σχέσιν μὲ τὰ ἠθικὰ συναισθήματα, ἐπεταὶ ὅτι καὶ ἡ καθαριότης καὶ ἡ ἀκαθαρσία εἶνε δηλωτικὰ τῆς ἠθικῆς εὐαισθησίας ἢ τῆς ἀνηθίκου ρυπαρότητος.

Προσέτι ἡ καθαριότης ἡ ἐξωτερικὴ εἶνε δειγμα τῆς

έσωτερικῆς τοιαύτης, διότι ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς ψυχολογίας τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Ὅτι δὲ ἡ καθαριότης συντελεῖ εἰς τὴν ὑγείαν ἢ ἀκαθαρσία εἰς τὴν νόσον εἶνε γνωστότατον.

Ὁ καθαρὸς εἶνε προσφιλεῖς ὁ δὲ ἀκάθαρτος βδελυρὸς εἶνε δὲ ἡ ρυπαρία ἀντικοινωνικόν, καθότι οὐδεὶς ἔχει τὸ δαικάλωμα νὰ ἐνοχλῆ τὸν ἄλλον διὰ τῆς ἀκαθαρσίας του· ἄρα ἡ καθαριότης εἶνε δεῖγμα πολιτισμοῦ ἢ δὲ ἀκαθαρσία βαρβαρότητος.

Ἡ καθαριότης εἶνε ἀποτέλεσμα φύσεως, ἔξεως καὶ ἀναπτύξεως.

Τὴν πρώτην βαθμίδα ἐν τῇ καθαριότητι ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν κατέχει τὸ Ὁλλανδικὸν ἔθνος, εἶτα ἔρχεται τὸ Ἀγγλικὸν καὶ τὸ Γερμανικόν, τὴν δὲ κατωτάτην βαθμίδα κατέχει τὸ Ἰταλικόν, οὗτινος τὰ πρωτεῖα διεκδικεῖ τὸ Ἑλληνικόν καὶ τὸ Ἑβραϊκόν. Πᾶν τὸ περιβάλλον τὸ Ὁλλανδικὸν λάμπει ἐν καθαριότητος καὶ παροιμιωδῶς λέγεται ὅτι ὁ ὑπενδύτης τοῦ Ὁλλανδοῦ εἶνε καθαρώτερος τοῦ ἐπενδύτου, τὸ ὑποκάμισον αὐτοῦ καθαρώτερον τοῦ ὑπενδύτου, ἡ φανέλλα καθαρώτερον τοῦ ὑποκαμίσου, τὸ δέρμα καθαρώτερον τῆς φανέλλας καὶ ἡ ψυχὴ του ἐπομένως καθαρώτερα τοῦ δέρματος. Τὴν πρώτην βαθμίδα ἐν τῇ διαιτητικῇ ὑγιεινῇ τῶν πεπολιτισμένων λαῶν Ἀμερικανῶν κ.λ.π. κατέχει τὸ λουτρόν.

Ὅθεν διὰ λόγους κοινωνικούς, αἰσθητικούς, ὑγιεινοὺς καὶ πολιτισμοῦ ἡ καθαριότης εἶνε μία τῶν σπουδαίων ἀρετῶν καὶ ἕνεκα τούτου πρέπει ἐκ μικρᾶς ἡλικίας νὰ ἐθίσωμε τοὺς παῖδας εἰς ταύτην.

2ον. Μέσα πρὸς καθαριότητα. Τὰ μέσα δι' ἃ ἐθίζονται οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν καθαριότητα εἶνε τὰ ἑξῆς:

1) Αὐτὸς ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ εἶνε πρότυπον τῆς καθαριότητος, ὑφ' ἧς τὰς ἐπόψεις καὶ ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον τὴν κόμην, τοὺς ὀδόντας, τὰς χεῖρας, τοὺς πόδας, τὰ ἐνδύ-

ματα κ.λ.π. ἅπερ εἶνε σπουδαῖον γνώρισμα πολιτισμοῦ. Πρέπει δὴλα δὴ ὁ διδάσκαλος νὰ εἶνε φιλόκαλος καὶ οὐχὶ καλλωπιστής.

2) Τὸ διδακτήριον, τὰ διδακτικὰ ὄργανα, τὰ θρανία, τὸ πίναξ, οἱ χάρται κλπ. νὰ ᾧσι πάντα καθαρὰ, διότι ὅταν τὸ καθ' ἑκάστην περιβάλλον τὸν παιδα εἶνε καθαρὸν, τότε οὗτος ἐθίζεται εἰς τὴν καθαριότητα μᾶλλον ἢ διὰ τῶν λόγων περὶ τῆς ἀρετῆς ταύτης.

3) Οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ ἔρχωνται καθαροὶ εἰς τὸ σχολεῖον, ὁ δὲ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ ἐπιβλέπη τοὺς μαθητὰς ὡς πρὸς τὴν καθαριότητα, καὶ νὰ ἀποστέλλῃ εἰς τὸν κλόν του τὸν ἀκάθαρτον μαθητὴν, ἵνα συμπληρώσῃ τὴν καθαριότητά του.

4) Κατὰ τὰς παιδιάς των οἱ μαθηταὶ συνήθως κυλιούνται εἰς τὰ χώματα καὶ γίνονται ἀκάθαρτοι· δι' ὃ πρέπει νὰ ἐπιβλέπωνται καταλλήλως, χωρὶς βεβαίως νὰ χάνωσι τὴν ἐλευθερίαν των.

5) Ὁ διδάσκαλος διὰ τὴν καθαριότητα ὀφείλει πρὸς τοὺς μαθητὰς νὰ παρατηρῆ καὶ τοὺς σάνκους τῶν μαθητῶν, διότι φέρουσιν οὗτοι συνήθως ἄρτον, γλυκίσματα, ὀπώρας κ.λ.π., διὰ τὰ ἅτινα ρυπαίνουσι τὰ βιβλία καὶ τὰ τετράδιά των.

6) Ὁ διδάσκαλος κατὰ τὴν διόρθωσιν τῶν τετραδίων τῶν μαθητῶν ὀφείλει νὰ διαγραμμίζῃ τὰ λάθη καὶ νὰ καλλωπιῇ τὰς διορθωθείσας λέξεις καὶ ὄχι νὰ σχίζῃ τὰ τετράδια μετ' ὀργῆς. Πρὸς δὲ τὰ τετράδια νὰ φέρωσιν ἐξώφυλλον καὶ ἀπομακτικὸν χάρτην, τὰ δὲ βιβλία νὰ ἔχωσιν ἐπιγάλυμμα.

7) Ἡ καθαριότης καλλιεργεῖται δι' ὄλων τῶν μέσων τῆς ἀγωγῆς, περὶ ὧν διελάβομεν εἰς τὴν Γενικὴν Παιδευτικὴν, ἤτοι διὰ τοῦ ἐθισμοῦ καὶ ἀσκήσεως, διὰ τῆς ἐπικαιροῦ διδασχῆς, διὰ συμβουλῶν καὶ νοουθεσιῶν, διὰ προσταγῆς καὶ ποινῶν ἐν ἀνάγκῃ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

Περὶ ἐπιμελείας.

1. Οὐσία τῆς ἐπιμελείας. Ἐπιμέλεια ψυχολογικῶς εἶνε τάσις τις τῆς ψυχῆς, ἣτις ἀπτεται τῆς βουλήσεως ἐπιμένως εἶνε ἐπιγέννημα τῆς βουλήσεως.

Προκειμένου δὲ περὶ μαθητοῦ ἢ ἐπιμέλεια δύναται ὀρισθῆ ὡς μία διαρκῆς αὐτοῦ προσπάθεια πρὸς ἐπιτέλεσιν τῶν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου διατασσομένου ἤτοι πρὸς ἐπιτέλεσιν τῶν καθήκοντός του. Διότι ἡ προσταγὴ τοῦ διδασκάλου συμπίπτει μὲ τὸ καθήκον τοῦ μαθητοῦ.

Σκοπὸς τῆς ἐπιμελείας εἶνε ἡ ἀπόκτησις γνώσεως πλειόνων καὶ ἀκριβεστέρων.

Ἄν ἡ βούλησις δὲν ἐξοτρύνῃ τὸν μαθητὴν εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ καθήκοντος, τότε ἔχομεν διάφορα φαινόμενα ἀντίθετα τῆς ἐπιμελείας, οἷον ἀμέλειαν, ραθυμίαν, νωπύλαιαν καὶ ὀκνηρίαν. Πάντα ταῦτα εἶνε σχεδὸν ταυτόσημα καὶ σημαίνουν ἐν γένει χαλαρότητα βουλήσεως τοῦ μαθητοῦ εἰς τὸ νὰ συμμορφωθῆ πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ διδασκάλου, ἣτις εἶνε τὸ καθήκον του.

Τὰ ἐλατήρια καὶ ἡ ρίζα τῆς ἀμελείας εἶνε τὰ ἑξῆς: α) σωματικὰ αἷτια β) ψυχικὰ αἷτια ἢτοι χαλάρωσις τῆς βουλήσεως καὶ γ) σωματικὰ τε καὶ ψυχικὰ.

Α'. Τὰ σωματικὰ αἷτια εἶνε ἀτονία τοῦ μυϊκοῦ συστήματος, ἀτονία τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ μοχθηρὰ καὶ πονηρὰ λειτουργία τῶν πεπτικῶν ὀργάνων. Τὰ σωματικὰ ταῦτα αἷτια ἔχουσιν ἀνάγκην ἰατρικῆς θεραπείας. Θεραπεία δὲ τῆς σωματικῆς ἀμελείας εἶνε 1) καθαρὸς ἀήρ 2) ἐπιβασίαι 3) καθαρισμὸς σώματος διὰ λουτρῶν, διότι ἡ καθαριὰ τοῦ δέρματος λίαν συντελεῖ εἰς τὴν ὀκνηρίαν. Ἡ ἐπιμέλεια τοῦ στόμαχος ἐλεύθερος νὰ εἶνε, ἀποφευγομένης τῆς πονηρίας κατὰ τὸ ρητὸν «λήγε τῶν πόνων ἔτι πονεῖν δύναται».

ἤτοι παῦσε τοῦ τρώγειν ἔτι φαγεῖν δυνάμενος καὶ 5) Γυμναστική.

Β'. Κυρίως ὁμως ἡ ἀμέλεια τὴν ρίζαν τῆς ἔχει εἰς τὴν χαλάρωσιν τῆς βουλήσεως. Αὕτη εἶνε νόσος τῆς ψυχῆς καὶ ὅταν εἶνε εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν ὀνομάζεται κακοήθεια, ἣτις γεννᾶται ἐκ τῆς ἐξέως. Εἰς ταύτην τὴν ἐξιν πρέπει νὰ ἐπιστήσωμεν τὰ μέγιστα τὴν προσοχὴν ἡμῶν καὶ ταύτην πρέπει νὰ ἐκριζώσωμεν πρὶν ἐπαναλαμβανομένη γίνῃ ἀθεράπευτος ἤτοι δευτέρα φύσις, κατὰ τὸ γενικὸν ἀξίωμα «πᾶν τὸ γιγνόμενον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐφίνει ἔχρος, ὅπερ πολυλάκις ἐπαναλαμβανόμενον καθίσταται ἔμμονος τῆς ψυχῆς κατὰστασις». Τότε δὲ ὁ ἔχων τὴν ἐξιν ταύτην καθίσταται ἀμελής, ὀκνηρὸς, ἀποφεύγων τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντός του, ἔνεκα τῆς παραλελυμένης βουλήσεώς του.

Γ'. Ἡ ἀμέλεια δύνατὸν νὰ προέρχεται ἐξ αἰτίων σωματικῶν ἅμα καὶ ψυχικῶν. Ἡ φυσιολογικὴ ψυχολογία διδάσκει, ὅτι ἡ βούλησις ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν νεύρων καὶ τὰ νεῦρα ἐπὶ τῆς βουλήσεως. Τὸ τοιοῦτον πολλαχῶς δύναται νὰ παρατηρηθῆ· π.χ. λωποδύτης ὑπεισδύσας ἐν οἰκίᾳ καὶ κρυβείς ὑπ' αὐτὴν τὴν κλίνην, αἰφνης καταλαμβάνεται ὑπὸ ἰσχυροῦ βηχός· ἔχων ὁμως ἰσχυροτάτην θέλησιν δύναται νὰ καταστείλῃ τὸν βήχα, καίτοι οὗτος εἶνε ἀνεξάρτητος τῆς βουλήσεως, ἔνθα βλέπομεν, ὅτι ἡ βούλησις ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν νεύρων. Ἐπίσης ρήτωρ καταληφθεὶς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ λόγου τοῦ ὑπὸ ἰσχυρᾶς φυσικῆς ἀνάγκης δύναται, διὰ τῆς ἰσχυρᾶς αὐτοῦ βουλήσεως, νὰ περιστείλῃ ταύτην. Ἐπίσης γνωρίζομεν ὅτι ὁ Ἀθανάσιος Διακὸς σουβλιζόμενος οὐδαμῶς ἀντέστη καὶ μάλιστα ἔφαλλε· τοῦτο δεικνύει ἰσχυροτάτην βούλησιν. Ὁμοίως ὁ Κατσαντώνης ὡς καὶ πάντες οἱ μάρτυρες τῆς πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος, εἰσαγόμενοι εἰς τὰς καμίνους ἢ προβάλλοντες τὴν χεῖρα εἰς τὴν πυρὰν ἢ καὶ ἀποτεμνόμενοι ταύτην, ἀντὶ πάσης ἀντιστάσεως ἔφαλλον· τοσαύτην ἐπίδρα-

σιν εἶχεν ἢ βούλησις αὐτῶν ἐπὶ τῶν νεύρων. Καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Εὐαγγελίῳ τὸ «ἢ πίστις σου σέσωκέ σε» δηλοῖ ἰσχυρὰν βούλησιν, ἐξ ἧς πλεῖστα νοσήματα θεραπεύονται.

Ἀλλὰ καὶ τοῦναντίον τὰ νεῦρα ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς βουλήσεως, ὅσον ἰσχυρὰ καὶ ἂν εἴνε αὕτη. Ὅταν π. χ. εἴνε τις παράλυτος, τὰ νεῦρά του ἐπιδρῶσι μεγάλως ἐπὶ τῆς βουλήσεώς του καὶ ἀπαμβλύνουσι ταύτην. Ἐπίσης εἰς ἐξωργισμένον, οὗτινος τὸ ἀναπνευστικὸν σύστημα τίθεται εἰς νευρικὴν δόνησιν ἐπιτεινομένην ἐφ' ὅσον οὗτος βαδίζει, ἂν τις δώσῃ κάθισμα νὰ καθίσῃ, ἀμέσως καταπραῦνεται ἢ ὀργῇ αὐτοῦ.

Τοσαύτη δὲ εἶνε ἡ ἰσχύς τῆς βουλήσεως, ὥστε καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔτι τοῦ γαγγλιακοῦ συστήματος τῶν νεύρων δύναται νὰ ἐπιδράσῃ, ὅπερ εἶνε ὄλως ἄσχετον καὶ μεμονωμένον τοῦ λοιποῦ νευρικοῦ συστήματος· ἐνταῦθα ὅμως ἐπενεργεῖ κυρίως ἡ φαντασία· π.χ. ἐπὶ τῆς κινήσεως τοῦ αἵματος, ἐπὶ τῶν πεπτικῶν ὀργάνων· ὅταν δηλαδὴ φαντασθῇ τις, ὅτι ἡ λειτουργία τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος δὲν γίνεται καλῶς, τοῦτο ἀρκεῖ νὰ ἐπιδράσῃ ἐπιβλαβῶς ἐπὶ τῆς κινήσεως τῆς καρδίας. Ἐπίσης καὶ ὅταν τις φαντασθῇ, ὅτι ἡ λειτουργία τῆς πέψεως αὐτοῦ δὲν λειτουργεῖ καλῶς, τοῦτο εἶνε ἀρκετὸν νὰ ἐπιδράσῃ λίαν ἐπιβλαβῶς ἐπὶ τῆς ἐνεργείας τῆς πέψεως. Ἐκ τούτων λοιπὸν βλέπομεν, ὅτι ἡ ἀμέλεια εἶνε προῖον καὶ ἀμοιβαίως ἐπιδράσεως σώματος καὶ ψυχῆς.

2ον Χρησιμότης τῆς ἐπιμελείας. Τὴν χρησιμότητα τῆς ἀρετῆς ταύτης μᾶς λέγει καὶ τὸ ρητὸν τοῦ Γεροστάθου τοῦ Μελαῖ· «ἢ ἐπιμέλεια νικᾷ ὅλας τὰς δυσκολίας καὶ ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς δρόμον εὐτυχίας».

Ἡ ἐπιμέλεια εἶνε χρήσιμος, ὄχι μόνον διὰ τὴν ἐν τῷ σχολείῳ πρόοδον τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν εἰς τὸν πρακτικὸν βίον εὐδοκίμησιν, διότι ἐθίζει εἰς τὴν φιλομάθειαν καὶ φιλοπονίαν. Ἄνευ τῆς ἐπιμελείας ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ, οὔτε δηλαδὴ ἀναπτύσσεται ψυχικῶς καὶ σωματικῶς, οὔτε ἐν τῷ βίῳ του εὐτυχεῖ.

3ον Μέσα πρὸς ἐπιμέλειαν. Τὰ μέσα ἅτινα ἡ παιδαγωγικὴ ἀναγράφει πρὸς ἄσκησιν τῶν παιδῶν εἰς τὴν ἀρετὴν ταύτην εἶνε τὰ ἑξῆς:

α') Ὁ διδάσκαλος αὐτὸς πρέπει νὰ εἴνε ἐπιμελής.

Εὐκόλως κατανοεῖται ὅποιαν ἐπίδρασιν δύναται νὰ ἔχῃ εἰς ἐπιμελῆς διδάσκαλος ἐπὶ τῶν μαθητῶν, οἵτινες εἰς πᾶν μιμοῦνται τὸν διδάσκαλον, κατὰ τὸ ἄξιωμα «τὸ παράδειγμα ἔχει μεγίστην παιδευτικὴν δύναμιν» καὶ κατὰ τὸ ρητὸν «ὅπου γέροντες ἀναισχυνοῦσιν ἐκεῖ καὶ τοὺς νέους εἰκὸς ἀναιδεστάτους γενέσθαι» καὶ συμφώνως τῇ παροιμίᾳ «μὲ ὅποιο δάσκαλο καθίσης τέτοια γράμματα θὰ μάθῃς».

Ἡ ἐπιμέλεια ἢ ἡ ἀμέλεια τοῦ διδασκάλου οὐδέποτε δύναται νὰ διαλάβῃ τὴν προσοχὴν τῶν παιδῶν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν μικρῶν. Ὅλας τὰς προφάσεις τοῦ διδασκάλου ἐννοοῦσιν οἱ μαθηταί, ἂν καὶ δὲν ὀμιλῶσι, καὶ ἡ ψυχὴ αὐτῶν πληροῦται καταφρονήσεως πρὸς τὸν διδάσκαλον, ὅταν μάλιστα οὗτος ὑπολαμβάνει αὐτοὺς ὡς ἄλακας, οὐδὲν ἐννοοῦντας.—Ἡ ἐπιμέλεια τοῦ διδασκάλου ἐκφαίνεται I) Ἐκ τῆς τακτικῆς φοιτήσεως αὐτοῦ εἰς τὸ σχολεῖον. II) Ἐκ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ ἀκριβῶς τὴν ὥρισμένην ὥραν εἰς τὸ μάθημα, ὡς ἐπίσης καὶ τῆς ἐξόδου αὐτοῦ ἀκριβῶς τὴν ὥρισμένην ὥραν καὶ III) ἐκ τῆς παιδαγωγούσης διδασκαλίας, ἣτις δέον νὰ γίνηται τελείως, ἐπιμελῶς καὶ ἀκριβῶς, οὕτως ὥστε νὰ σχηματισθῇ εἰς τοὺς μαθητὰς ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ διδάσκαλος εἰργάσθη, ὅτι εἶνε ἐπιμελέστατος καὶ ὅτι πράγματι κατέχει τὸ μάθημα. Γίνεται δὲ τοῦτο, ὅταν ὁ λόγος αὐτοῦ περιστρέφεται εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ θέμα καὶ δὲν ὀμιλεῖ περὶ ξένων εἰς τὸ μάθημα καὶ δεύτερον, ὅταν τὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὰ μέσα εἶνε διαυγέστατα· τότε βεβαίως καθίστανται καὶ οἱ μαθηταί ἐπιμελεῖς.

β') Ἡ παρεχομένη ἐργασία πρέπει νὰ προξενῇ εὐφροσύνην καὶ χαρὰν, ἕλλως δὲν καλλιεργεῖται ἡ ἐπιμέλεια. Τοῦτο γίνεταί· 1) Ὅταν οἱ μαθηταί εἶνε καταταταγμένοι κατὰ τάξεις, ἀναλόγως τῶν δυνάμεών των· ἐν ᾧ ἂν μαθητῆς

τις ἔχη κατωτέρας δυνάμεις ἐκείνων, αἵτινες ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν τάξιν εἰς ἣν εὐρίσκεται, ὁ τοιοῦτος μαθητὴς δὲν δύναται νὰ εἶνε ἐπιμελής· ἀγωνίζεται μὲν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ παρακολουθήσῃ, διότι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ εἶνε κατώτεραι τῶν ἀναγκαιουσῶν, ἐπομένως ἀπελπίζεται, γίνεται ἀμβλύρους καὶ ἀποθαρραῖται. Ὁμοίως συμβαίνει καὶ ἂν αἱ δυνάμεις τοῦ μαθητοῦ εἶνε ἀνώτεραι τῶν ἀπαιτουμένων. Τότε ὁ τοιοῦτος καθίσταται ἀμελής, διότι τὰ διδασκόμενα εἶνε κατώτερα τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, ἐπομένως δὲν προσέχει καὶ θεωρῶν ὡς γνωστά καὶ τετριμμένα, παραμελεῖ ταῦτα.

Ἐὰν ὅμως εἶνε εἰς τὴν ἀρμόζουσαν τάξιν, τότε τὰ διδασκόμενα μαθήματα προξενοῦσιν αὐτῷ εὐχαρίστησιν καὶ τῷ φαίνονται εὐκόλα, διότι προσαρμόζουσιν εἰς τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις· κἀκιστον λοιπὸν εἶνε ἐκεῖνο, ὅπερ γονεῖς τιτες πράττουσιν ἀπαιτοῦντες παρὰ τοῦ διδασκάλου, ἵνα παρ' ἀξίαν προβιβάσῃ τὸ τέκνον των· οἱ τοιοῦτοι γονεῖς γίνονται αὐτοὶ ὑπαίτιοι τῆς καταστροφῆς τοῦ ἑαυτῶν τέκνου.

2) Ὄταν ἡ ὕλη τῶν μαθημάτων εἶνε ταξινομημένη φυσικῶς μὲν κατὰ Κυμένιον, ψυχολογικῶς κατὰ Πισταλότσην καὶ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Παιδαγωγικῆς, τούτεστι νὰ βαίνει «ἐκ τῶν εὐκολωτέρων ἐπὶ τὰ δυσκολώτερα», «ἐκ τῶν μερικῶν ἐπὶ τὰ γενικά», «ἐκ τῶν ἐγγυτέρω ἐπὶ τὰ ἀπωτέρω» κ.λ.π. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον πᾶν τὸ διδασκόμενον, ὡς προσαρμοζόμενον εἰς τὰς πνευματικὰς τοῦ παιδὸς δυνάμεις, προξενεῖ αὐτῷ εὐχαρίστησιν καὶ μετὰ μεγάλης προθυμίας τὸ μαθάνει καὶ πολλάκις μάλιστα δὲν ἀρκεῖται εἰς τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μόνος περαιτέρω χωρεῖ, ἵνα ἴδῃ καὶ μάθῃ. Ἐνῷ τούτων τὸν συμβαίνει, ὅταν ὁ παῖς διδάσκηται ἀφηρημένας ἐννοίας καὶ εἰς λέξεις ἀκαταλήπτους δι' αὐτόν· τότε φυσικὰ ὁ παῖς δὲν δεικνύει ἐνδιαφέρον, διότι δὲν ἐννοεῖ καὶ τὸ διδασκόμενον δὲν προξενεῖ αὐτῷ εὐχαρίστησιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνίαν καὶ συν-επῶς δὲν μαθάνει αὐτό, διὸ καὶ καθίσταται ἀμελής.

3) Ὄταν καὶ αὐταὶ αἱ ἀσκήσεις εἶνε ταξινομημέναι ἀναλόγως τῶν δυνάμεων τῶν παιδων, ἀκριβῶς ὡς καὶ ἡ ὕλη τῶν μαθημάτων καὶ νὰ εἶνε σύμφωνοι πρὸς τὰ διδασκόμενα· ἴπταν π.χ. διδάσκῃ πολλαπλασιασμὸν μονοψηφίου ἐπὶ μονοψηφίου ἢ διψηφίου, αἱ ἀσκήσεις νὰ εἶναι ἀνάλογοι τῶν διδασκόμενων καὶ νὰ μὴ δίδῃ ἀμέσως ἀσκήσεις μονοψηφίου ἐπὶ τετραψηφίου π.χ. ἢ πολυψηφίου ἢ νὰ παρενεῖρη μεταξὺ τῶν ψηφίων καὶ μηδενικά· π.χ. 3005 ἢ 4017, ὅπερ ζαλίζει τὸν μαθητὴν.

4) Αἱ οἰκιακαὶ ἐργασίαι πρέπει νὰ εἶνε σύμφωνοι, ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὰς διανοητικὰς τοῦ μαθητοῦ δυνάμεις καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὰς ἀτομικὰς, οἰκογενειακὰς καὶ κοινωνικὰς περιστάσεις, καὶ ἐπομένως ὁ διδάσκαλος νὰ μὴ ἐπιβάλλῃ κατ' οἶκον ἐργασίαν ἐν ἡμέραις ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων, νὰ μὴ εἶνε σκληρὸς καὶ ἄτεγκτος, ἀλλὰ νὰ συμμετασχηματίζεται ἀναλόγως πρὸς τὴν περίστασιν ἀναλογιζόμενος, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ μικροὶ εἶνε ἄνθρωποι καὶ ἄλλοτε ἔχουσιν ὄρεξιν πρὸς ἐργασίαν καὶ ἄλλοτε δὲν ἔχουσιν· ἐν γένει, νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν ζωηρότητα τῶν μαθητῶν, ὅπερ ἐπιτυγχάνει, ἐὰν ἀφίρη αὐτοὺς τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς νὰ ἀναπαύωνται, λαμβάνων ἵπ' ὄψιν του, ὅτι ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων εἶνε διαδοχικὴ σειρά ἐργασίας ἅμα καὶ ἀναπαύσεως· μόνον τότε εἶνε δυνατὸν οἱ μαθηταὶ νὰ ἐργασθῶσι μετὰ ζήλου τὰς ὑπολοίπους ἐργασίας ἡμέρας, αἵτινες ἀρκοῦσι διὰ τὴν πρόβodon αὐτῶν· ἐν ᾧ τὸν ἀντίον διὰ τῆς συχνῆς καὶ ἀδικήπου ἐργασίας δηλητηριάζεται ἢ πανηγυρικὴ τῆς ψυχῆς τῶν μαθητῶν κατάστασις.

5) Πρέπει ὁ διδάσκαλος μετὰ τὸ τέλος τῶν ἀσκήσεων καὶ τῶν οἰκιακῶν ἐργασιῶν, νὰ ἐπιθεωρῇ ταύτας, ἀνευ οὐδεμιᾶς προφάσεως, ὅτι δηλαδή οἱ μαθηταὶ εἶνε πολλοὶ καὶ δὲν δύναται ὄλων τὰ γραπτὰ νὰ ἐπιθεωρήσῃ κ.λ.π. Πρὸς τοῦτο δέον νὰ κανονίξῃ τὴν ἐργασίαν του, οὕτως ὥστε νὰ δύναται ἐντὸς τῆς ὥρας νὰ ἐπιθεωρῇ ὄλων τὰς ἀσκήσεις, ἐπιβάλλων.

ὀλίγας μὲν, ἂν οἱ μαθηταὶ εἶνε πολλοί, περισσοτέρας δὲ ἂν οἱ μαθηταὶ εἶνε ὀλίγοι. Ἐντολὴ ὁμως ἀπαράβατος εἶνε, ὅπως ἐπιθεωρῇ τὰς ἀσκήσεις ὄλων· πᾶν δὲ τουναντίον δηλοῖ ἀσυνεσίαν καὶ κακοήθειαν· ἀσυνεσίαν μὲν, διότι ἐπιβάλλει ἀσυνέτως ὑπὲρ τὸ δέον, ἐργασίαν, ἣν δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιθεωρήσῃ, κακοήθειαν δὲ διότι τὸ νὰ μὴ ἐπιθεωρῇ τὰς ἀσκήσεις, δηλοῖ ὀκνηρίαν καὶ ραθυμίαν τοῦ διδασκάλου.

γ.) Τρίτον μέσον πρὸς ἐπιμέλειαν εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου δεικνυομένη χαρὰ διὰ τὴν πρόοδον τῶν μαθητῶν, καὶ τουναντίον ἡ λύπη καὶ στενοχωρία διὰ τὴν μὴ προκοπὴν αὐτῶν. Τὸ τοιοῦτον συντελεῖ πρῶτον μὲν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν μαθητῶν, οἵτινες βλέπουσιν, ὅτι ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἡ ἰκανότης αὐτῶν καὶ δεύτερον εἰς τὸ ὅτι οἱ δεσμοὶ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ καὶ ἐκτιμῆσεως μεταξὺ διδασκάλου καὶ μαθητῶν προάγονται καὶ γίνονται ἀδαμάντινοι.

δ.) Τέταρτον μέσον πρὸς ἐπιμέλειαν εἶνε ἡ πρὸς τοὺς ἀδυνατοὺς μαθητὰς ἠπία συμπεριφορὰ τοῦ διδασκάλου· ὅτι δηλαδή οὗτος γνωρίζῃ, ὅτι ἡ ἀμέλεια τῶν μαθητῶν τούτων δὲν προέρχεται ἐκ κακῆς προαιρέσεως, ἀλλ' ἐκ διανοητικῆς ἀδυναμίας, τότε πρέπει νὰ φέρηται ἠπίως πρὸς αὐτοὺς καὶ οὐδέποτε εἰρωνικῶς.

ε.) Πέμπτον μέσον πρὸς ἐπιμέλειαν εἶνε, τὸ νὰ μὴ δίδηται ποτὲ ἡ κατ' οἶκον καὶ ἡ ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασία ὡς τιμωρία. Διότι ἡ ἐργασία εἶνε καθήκον καὶ τὸ μόνον μέσον δι' οὗ ἐπιτελεῖται ἡ πρόοδος· ἐπομένως ἡ εἰς τὴν ἐργασίαν ἀσχολία τοῦ ἀνθρώπου εἶνε εὐχάριστος, ἐν ᾧ ἡ τιμωρία εἶνε δυσάρεστος καὶ ἐπώδυνος. Ὅταν λοιπὸν ἡ ἐργασία δίδηται ὡς τιμωρία, ἐπέρχεται σύγκρουσις μεταξὺ αὐτῶν, καθ' ἣν εἶνε ἀδύνατον νὰ ἀγαπηθῇ ἡ ἐργασία, ἀφ' οὗ δίδεται ὡς τιμωρία, ἥτις προφανῶς εἶνε δυσάρεστος. Ἐπομένως οἱ μαθητὰς ἀποφεύγωσι τὴν ἐργασίαν ὡς τιμωρίαν καὶ θὰ παραμεινῶσι τὸ καθήκον των.

Ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνος τούτου εἶνε ἡ περίπτωσις καθ' ἣν ἡ ἐργασία ἐπιτρέπεται νὰ δίδηται ἐν τῷ σχολείῳ ὡς παράλειψις καθήκοντος. Ὅταν δηλαδὴ ἐργασία τις δὲν ἐξετελεσθῇ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, τότε πρέπει νὰ ἐκτελεσθῇ ἐν καιρῷ τῷ μὴ δέοντι ἤτοι μετὰ τὸ τέλος τῶν μαθημάτων, ὁπότε ἀπέρχονται οἱ ἄλλοι μαθηταί. Τὸ τοιοῦτον, γιγνόμενον πάντοτε ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ διδασκάλου, εἶνε ἐπανόρθωσις παρακουσθείσης προσταγῆς του καὶ ἐπανάληψις τοῦ παραλειφθέντος καθήκοντος, ἐξ οὗ καὶ ἐθίζεται ὁ μαθητὴς νὰ ἐκτελεῖ μετ' ἐπιμελείας τὰ καθήκοντά του καὶ οὐδέποτε νὰ παραλείπῃ ἢ παραβαίῃ ταῦτα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Περὶ προσοχῆς.

1. Ἡ οὐσία τῆς προσοχῆς. Ἡ προσοχὴ συνήθως ὀρίζεται ὡς προσήλωσις τῶν πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων εἰς τι ἀντικείμενον ἢ εἰς τινα παράστασιν, ἐν ᾧ κατὰ τὴν προσοχὴν πᾶν τουναντίον συμβαίνει.

Κατὰ τὴν προσοχὴν δηλαδὴ γίνεται διηνεκῆς καὶ ἀμετάπτωτος κίνησις ἀπασῶν τῶν πνευματικῶν μας δυνάμεων πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ περὶ οὗ ἐκάστοτε πρόκειται ἀντικειμένου, καθ' ἣν κίνησιν λαμβάνομεν διαυγεστάτην συνειδησιν τῶν καθ' ἕκαστα μερῶν τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἔτι δὲ καὶ τῶν σχέσεων τῶν διαφόρων τούτων μερῶν πρὸς ἄλληλα. Ἐπομένως ἡ προσοχὴ δύναται νὰ ὀρισθῇ ὡς ἐξῆς:

Προσοχὴ εἶνε ἡ διηνεκῆς καὶ ἀμετάπτωτος κίνησις τῶν πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων ἀπὸ τῆς ἐπισκοπήσεως εἰς τὴν ἐπισκόπησιν τῶν καθ' ἕκαστα μερῶν τοῦ ἀντικειμένου, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὸν συσχετισμὸν αὐτῶν.

Κατὰ τὴν προσοχὴν λοιπὸν ἀπαιτεῖται νὰ πληροῖ τὸν οὖν ἡμῶν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον, περὶ οὗ πρόκειται

καὶ νὰ μὴ ὑπαισθῆ ἕτερόν τι ἢ διαίως ἢ καὶ λάθρα, ὁπότε δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ προσοχή.

2. Γνωρίσματα τῆς προσοχῆς. Γνωρίσματα τοῦ προσέχοντος εἶνε ἡ εὐθυτενής καὶ ὀρθία στάσις τοῦ σώματος καὶ ἡ λάμψις ἢ ἀπαστρέπτουσα τῶν ὀφθαλμῶν του, ἣτις ἐφ' ὅσον ἀποσβέννυται προδίδει ἀπροσεξίαν. Ἡ λάμψις αὕτη τῶν ὀφθαλμῶν, ἅτε φυσική, δὲν γίνεται ποτὲ καθ' ὑπόκρισιν, ὅπως δύναται νὰ συμβῆ διὰ τὰ ἄλλα γνωρίσματα.

Τοῦναντίον δέ, ὁ μὴ προσέχων ἔχει σῶμα χαλαρόν, πνεῦμα πεπλανημένον καὶ ἀσταθές, ἄτονον καὶ ἐσθεσμένον, ὡς τὸ τῶν φρενοβλαβῶν.

3. Χρησιμότης τῆς προσοχῆς. Ἡ προσοχή εἶνε χρησιμωτάτη καὶ ἀπαραίτητος κατὰ τε τὸν μαθητικὸν καὶ τὸν πρακτικὸν βίον τοῦ τροφίμου.

Ἡ προσοχή εἶνε τὸ σπουδαιότατον μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς· ἄνευ προσοχῆς ἡ διδασκαλία εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν τῆς καὶ ὁ διδάσκων ἀντλεῖ εἰς πῖθον Δανοῖδων, ἡ δὲ φωνή του ἀποβαίνει φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. Διὸ καὶ ὀρθῶς ἐλέχθη, ὅτι πᾶσα ἡ τέχνη τῆς διδασκαλίας ἔγκειται εἰς τὸ νὰ δύναται ὁ διδάσκων νὰ διεγείρῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν του.

Ἄνευ δὲ μόνον ἐν τῇ σχολείῳ οὐδὲν γίνεσθαι ἄνευ τῆς προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ πρακτικῇ βίῳ, οὐδὲν εἶνε δυνατὸν ἄνευ ταύτης νὰ γίνῃ. Ἡ προσοχή εἶνε μήτηρ τῆς ἐμπειρίας, ἄνευ τῆς ὁποίας οὐδὲν εἶνε δυνατὸν ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ἐργασίᾳ του νὰ κατορθώσῃ.

Ἡ ἐμπειρία δὲ εἶνε ἀποτέλεσμα δύο παραγόντων, α') θεωρητικῆς παιδείας καὶ β') προσοχῆς εἰς τὰ ἐκάστοτε πρὸς τῶν ὀφθαλμῶν ἐξελισσόμενα. Ταυτέστι ἵνα ἀποβῆ τις ἔμπειρος πρέπει νὰ γνωρίζῃ ἐκεῖνο, ὅπερ ζητεῖ καὶ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ καὶ προσέτι νὰ προσέχῃ κατὰ πόσον ἐφαρμόζῃται τοῦτο εἰς τὸν βίον ἢ προσκόπτει. Ἀπαιτεῖται δὴλα δῆ, ἵνα

ἀποκτήσῃ τις πεῖραν τινος, νὰ ἔχῃ ἀφ' ἐνόςμην ἐπιστημονικὰς γνώσεις περὶ τούτου καὶ ἀφ' ἑτέρου προσοχήν.

Κατὰ ταῦτα, ὁ διδάσκαλος π. χ., ὅστις δὲν γνωρίζει τὸν λόγον ἐκείνου, ὅπερ ζητεῖ παρὰ τῶν μαθητῶν του, ἀλλὰ πράττει τοῦτο μηχανικῶς, διότι οὕτω τὸ εἶδε γινόμενον ἢ μόνον τὸ ἤκουσεν, ὅτι οὕτω πρέπει νὰ γίνῃται, οὗτος δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ, ὅτι ἔχει πεῖραν, ἔστω καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἂν διετέλεσε διδάσκων, διότι ἡ πολυχρονιότης δὲν εἶνε ταυτόσημος μὲ τὴν ἐμπειρίαν. Διὰ νὰ ἀποκτήσῃ πεῖραν ὁ διδάσκων πρέπει πρῶτον νὰ γνωρίζῃ τὰ καθ' ἕκαστα τοῦ ἔργου του, ἔτι δὲ καὶ τὸν λόγον αὐτῶν καὶ ἐκ τούτων νὰ προσέχῃ εἰς τὰ καθ' ἑκάστην πρὸς τῶν ὀφθαλμῶν του ἐξελισσόμενα καὶ βλέπει κατὰ πόσον ἐφαρμόζονται ἢ προσκόπτουσιν. Πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ ἔχῃ μεγάλην ὑπομονὴν καὶ μακροθυμίαν, ἵνα διὰ συνεχῶν καὶ μετὰ προσοχῆς γινομένων παρατηρήσεων ἐξαγάγῃ κανόνας καὶ γίνῃ ἔμπειρος.

4. Μέσα πρὸς προσοχήν. — Τὰ μέσα δι' ὧν ἐθίζονται οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν προσοχήν εἶνε τὰ ἑξῆς:

Α') Αὐτὸς ὁ διδάσκων νὰ εἶναι προσεκτικὸς καὶ οὐχὶ ἀφηρημένος, ἔχων τὸν νοῦν του διεσκορπισμένον εἰς ἄλλας σκέψεις ἐκτὸς τοῦ προκειμένου.

Ὁ διδάσκαλος εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ σχολείου καὶ ὁ κυριώτερος παράγων τῆς παιδείας, καὶ ἂν ὅλα τὰ στοιχεῖα τὰ ἀπαρτίζοντα τὸ σχολεῖον ἐλλείπωσιν, ἢ βλάβῃ δὲν εἶναι τόσον ἐπισημητῆ, ὅσον ἢ ἐκ τῆς ἐλλείψεως καλοῦ καὶ δὴ προσεκτικοῦ διδασκάλου. Οὗτος εἰς δύο τινὰ πρέπει νὰ προσέχῃ· α') εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ. Ἄν ὁ διδάσκαλος δὲν προσέχῃ εἰς ταῦτα, εἶνε πολὺ φυσικὸν νὰ μὴ προσέχῃ καὶ οἱ μαθηταί, συμφῶνως πρὸς τὸ ρητὸν « ἡ ζωὴ γεννᾷ ζωὴν καὶ ἡ νέκρωσις νέκρωσιν ». Οἱ δὲ μαθηταί, καὶ αὐτοὶ οἱ πολὺ μικροί, ἀμέσως δύναται νὰ ἐννοήσωσι, πότε προσέχει ὁ διδάσκαλος καὶ πότε

δὲν προσέχει εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ μαθήματος· β') ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ προσέχη ἐπὶ τοῦ ἤθους τῶν μαθητῶν, τουτέστι εἰς τὴν εὐταξίαν, τὴν κοσμιότητα καὶ προσοχὴν αὐτῶν καὶ νὰ ψυχολογῇ ἐπ' αὐτῶν. Τὸ τοιοῦτον εἶνε δυσχερέστατον, διότι πρέπει νὰ προσέχη ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν διανοημάτων του, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ εἰς τὸ ἤθος τῶν μαθητῶν. Εἰς τοῦτο πολλοὶ διδάσκοντες ὑπολείπονται, διότι δὲν δύνανται συγχρόνως καὶ τὰς δύο ταύτας πνευματικὰς κινήσεις νὰ κάμωσιν. Ἀπαιτεῖται λοιπὸν φύσις καλὴ καὶ ὀρθότατον εἶνε τὸ λεγόμενον « ὁ διδάσκαλος γεννᾶται, δὲν γίγνεται ». Ἀφ' οὗ λοιπὸν ὁ διδάσκων δὲν δύναται νὰ προσέχη εἰς ἀμφοτέρα, κατ' ἀνάγκην θὰ προσέχη εἰς μόνην τὴν διδασκαλίαν. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ εἶνε δυνατὸν πλεῖσται ὄσαι ἀταξίαι ἐκ μέρους μαθητῶν νὰ γίνωνται ἐνώπιον αὐτοῦ, χωρὶς οὗτος νὰ λαμβάνῃ γνῶσιν αὐτῶν « νοῦς γὰρ ὄρα καὶ νοῦς ἀκούει ».

Β') Ἡ διδασκαλία νὰ εἶνε ἐνδιαφέρουσα καὶ εὐφρόσυνος. Πρὸς τοῦτο ὅλαι αἱ μέθοδοι τῆς τε διδακτικῆς καὶ παιδευτικῆς τείνουσιν. Διότι ἂν ἡ διδασκαλία δὲν εἶνε ἐνδιαφέρουσα, εἶνε ἀδιάφορος εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ ὡς ἀδιάφορος δὲν προξενεῖ εὐχαρίστησιν, καὶ ὡς πᾶν μὴ εὐχαριστοῦν προξενεῖ πλῆξιν καὶ ἀηδίαν.

Πολλοὶ ἀψυχολόγητοι διδάσκαλοι ἐνόμισαν, ὅτι μεταχειριζόμενοι μέσα ἀρεστὰ καὶ ἡδύνοντα τοὺς παιδας θὰ ἡδύναντο νὰ καταστήσωσι τὴν διδασκαλίαν των ἐνδιαφέρουσαν ὥστε νὰ προσέχωσιν εἰς αὐτὴν οἱ μαθηταὶ των. Οὕτω διηγούντο εἰς αὐτοὺς διαφόρους μύθους, ἱστορίας ἢ κατὰ τὴν ἐκμάθησιν τῶν γραμμάτων μετεχειρίζοντο ζακχαρωτὰ γράμματα κλπ. Εἶνε πασίδηλον, ὅτι τὰ μέσα ταῦτα δὲν ἐξήγειρον τὸ ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ μᾶλλον προυξένουν ἀηδίαν καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὸν διδάσκαλον.

Ἡ διδασκαλία καθίσταται ἐνδιαφέρουσα, ὅταν ὁ μαθητῆς ἀποκτήσῃ εὐάρεστον διανοητικὸν συναίσθημα καὶ σχη-

ματίσῃ τὴν πεποιθήσιν, ὅτι αἱ πνευματικαὶ του δυνάμεις προήχθησαν καὶ ὅτι ἤδη ἐξερχόμενος τῆς αἰθούσης τῆς διδασκαλίας εἶνε κρείσσων ἑαυτοῦ ἢ ὅτε εἰσῆλθεν. Ἡ πεποιθήσις αὕτη εἰς τὰς αὐξηθείσας πνευματικὰς του δυνάμεις γεννᾷ ἐν ἑαυτῷ φρόνημα καὶ πόθον πρὸς ἀνωτέραν μάθησιν, διότι ὁ ἄνθρωπος φύσει δὲν ἀρέσκειται εἰς τὰ εὐτελεῖ καὶ ποταπά, ἀλλὰ εἰς τὰ σοβαρὰ καὶ ὑψηλά, καθότι « ὁ ἄνθρωπος φυτὸν οὐκ ἔγγειον ἀλλ' οὐράνιον ». Ὁ εὐγενὴς καὶ θεῖος οὗτος πόθος τοῦ μεγαλείου ἀνήκει εἰς πάντα ἄνθρωπον καὶ φαίνεται ἀπ' αὐτοῦ τοῦ μικροῦ παιδίου, διὰ τῶν παιδαριωδῶν του ἀπομιμήσεων, μέχρι τοῦ ἐξερευνητοῦ τῶν πόλων πρὸς ἀπαθανάτισιν τοῦ ὀνόματός του. Ἄν δὲ ὁ θεῖος καὶ εὐγενὴς οὗτος πόθος ἔλειπεν ἀπὸ τὴν ἀνθρωπότητα, τότε οὐδὲν ἄλλο θὰ ἦτο ὁ ἄνθρωπος παρὰ μία χυδαιστάτη κοπρομηχανή.

Γ') Ὁ διδάσκαλος νὰ μὴ ἐπιμένῃ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, διότι τὰ αὐτὰ πάντοτε πράγματα φέρουσι κόρον καὶ ἀπροσεξίαν, ἐν ᾧ ἡ πικικιλία εὐχαριστεῖ.

Δ') Ὁ διδάσκαλος νὰ φροντίσῃ, ὅπως μὴ ἐπικρατῇ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ του τὸ μονότονον, τουτέστι μία καὶ ἡ αὐτὴ τῆς διδασκαλίας μορφή, ἀλλὰ νὰ συναλλάσσωνται αἱ μορφαὶ τῆς διδασκαλίας π.χ. ἀπὸ τοῦ μονολόγου νὰ μεταπίπτῃ εἰς τὸν διάλογον, ἐκ τούτου εἰς τὴν δεικτικὴν μορφήν κλπ. Διότι κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον τῆς πικικιλίας τῶν μορφῶν δὲν ἐπέρχεται κόπωσης* εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ προσέχουσιν, ἐν ᾧ τουναντίον ἡ μονοτονία ἐπιφέρει τὸν κόρον καὶ τὴν ἀπροσεξίαν ἀφ' οὗ τὸ δὴ λεγόμενον « καὶ τοῦ μέλιτος καὶ τῶν ἀνθέων κόρος ἐστίν ».

* Πρὸβλ. Max Offner. Ἡ πνευματικὴ τῶν μαθητῶν κόπωσης κατὰ τὰς ἐρεῦνας καὶ τὰ πορίσματα τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας, ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Γεωργακάκη, Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

Ε') Ἡ ἐξετάσις τῶν μαθητῶν δὲν πρέπει νὰ γίνηται κατὰ σειρὰν ἢ κατὰ θρανία ἢ κατὰ τὸν κατάλογον, ἀλλ' ἀναμιξ. Ἐτι δὲ καὶ πάντες οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ ἐξετάζονται καὶ οὐχὶ μόνον οἱ ἄριστοι, ὡς τινες τῶν διδασκάλων πράττουσι. Καὶ τὸ μὲν νὰ ἐξετάζονται οἱ ἄριστοι εἶνε ἀντιπαιδαγωγικόν, διότι τὸ πλεῖστον τῶν μαθητῶν εἶνε μετρία φύσεως καὶ αὐτοὶ κυρίως περισσότερον τῶν ἄλλων ἔχουσι ἀνάγκην συχνῆς ἐξετάσεως· ἐξ ἄλλου δὲ τὸ τοιοῦτον μαρτυρεῖ ὀκνηρίαν τοῦ διδασκάλου, ὅστις βαρύνεται νὰ ἐξετάζη ἄλλους καὶ ἐπομένως νὰ προσέχη, δι' ὃ καὶ ἐξετάζει ἐκείνους μόνον περὶ ὧν εἶνε βέβαιος, ὅτι θὰ ἀπαντήσωσιν ἀπροσκόπτως, ὅθεν καὶ οὐδόλως προσέχει. Τὸ δὲ νὰ ἐξετάζονται ἀναμιξ ἐφαρμόζεται ἰδίᾳ εἰς τοὺς μικρὰς ἡλικίας παῖδας, διότι παρ' αὐτοῖς δὲν εἶνε ἀνεπτυγμένη ἡ κρίσις, ὥστε νὰ ἐννοήσωσιν ὅποιον εἶνε τὸ πρέπον καὶ καθήκον αὐτῶν, ἀλλ' ἐπικρατεῖ παρ' αὐτοῖς ἡ κακοήθεια, ἣτις ἔχει ὡς ἐλατήρια τὴν ὀκνηρίαν καὶ ραθυμίαν· διὸ ὅταν δὲν ἐξετάζονται ἀναμιξ, ἀλλὰ κατὰ σειρὰν, δὲν μανθάνουσι πάντες, ἀλλὰ μόνον οἱ ἐξόχου φύσεως, οἱ δὲ ἄλλοι ἀπροσεκτοῦσι καὶ δὲν μανθάνουσιν· ὅθεν διὰ τοὺς μικροὺς καταλληλότερον μέσον πρὸς μάθησιν εἶνε ἡ ἀναμιξ ἐξετάσις ὅλων ἐν γένει. Διὰ δὲ τοὺς μεγάλους τὰ μέσα ταῦτα εἶνε ὅλως περιττά, διότι παρ' αὐτοῖς ὑπάρχει ἤδη ἡ κρίσις καὶ ἡ συναίσθησις τοῦ πρέποντος καὶ τοῦ καθήκοντος, δι' ὃ καὶ ἐξεγείρεται παρ' αὐτοῖς ἡ φιλοτιμία καὶ ἡ ἀμιλλα πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἀνάπτυξιν. Ὅταν ὅμως μαθηταὶ τινες εἶνε ἀφιλότιμοι, τότε οὐδὲν μέσον ὠφελεῖ, οὔτε οἱ κληροί, οὔτε ὁ κατάλογος, οὔτε ἄλλο τι δύναται νὰ ἐξεγείρη τὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν.

Ἐν γένει δὲ ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ ἐμβάλλῃ εἰς τοὺς μαθητάς του τὴν πεποίθησιν, ὅτι πᾶν ὅ,τι μανθάνουσι, τὸ μανθάνουσιν, οὐχὶ διὰ τὸ σχολεῖον, ἀλλὰ διὰ τὸν βίον των.

ΣΤ'.) Ὁ διδάσκων παρατηρήσας ἐξασθένειν τῆς προ-

σοχῆς τῶν μαθητῶν δύναται διὰ πολὺ μικρῶν διακοπῶν τῆς διδασκαλίας νὰ ἀναζωογονήσῃ ταύτην ὡς καὶ διὰ ἐμιλιῶν ἐν χορῷ καὶ ρυθμικῶν ἀσκήσεων ἐπὶ τῶν μικρῶν μαθητῶν.

Τμήμα II. Ἄρεταὶ ἄμεσοι

Ἄμεσοι ἄρεταὶ καλοῦνται αἱ ὑπὸ τῆς Κυρίως ἀγωγῆς ἐπιδιωκόμεναι, αἵτινες εἶνε καλαὶ καθ' ἑαυτὰς π. χ. ἡ θεοσέβεια, ἡ εὐμένεια, ἡ ἀγάπη, ἡ φιλαλήθεια, ἡ δικαιοσύνη, ἡ πραότης, ἡ φιλοπατρία κλπ. Αὗται διακρίνονται τῶν ἐμμέσων ἄρετῶν, τῶν ὑπὸ τῆς Παιδονομίας ἐπιδιωκομένων π. χ. τῆς προσοχῆς, ἐπιμελείας, τάξεως, ἀκριβείας κλπ, αἵτινες οὐδεμίαν ἔχουσι καθ' ἑαυτὰς ἀξίαν, ἄτε δυνάμεναι νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἐξ ἴσου πρὸς ἐπιτυχίαν καὶ καλοῦ καὶ κακοῦ τινος σκοποῦ.

Ὁ παιδαγωγὸς λοιπὸν ὀφείλει νὰ ἐθίξῃ τοὺς τροφίμους καὶ εἰς τὰς ἀμέσους ἀρετάς, ἵνα μορφώσῃ τούτους εἰς ἠθικοὺς χαρακτῆρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Περὶ θεοσεβείας

1. Οὐσία τῆς θεοσεβείας. Θεοσέβεια καλεῖται τὸ πρὸς τὸν Θεὸν σέβας.

Κατ' οὐσίαν ἐξεταζόμενον τὸ σέβας εἶνε ἡ ἐσωτερικὴ ἐκείνη κατάστασις, εἰς ἣν διατίθεται ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τοῦ συγκλονισμοῦ, ὃν αἰσθάνεται, ὅταν εὐρίσκηται πρὸ ὑψηλῆς τινος προσωπικότητος, ἧς αἱ πρὸς ἡμᾶς διαθέσεις εἶναι εὐμενεῖς. Διαφέρει ὅμως ὁ ψυχικὸς οὗτος συγκλονισμὸς ἐκείνου, ὃν αἰσθανόμεθα, ὅταν εὐρίσκώμεθα πρὸ ἀγρίου τινὸς θηρίου, λέοντος ἢ τίγρεως, ὧν αἱ πρὸς ἡμᾶς διαθέσεις εἶνε ἐχθρिकाί. Τοῦτο καλεῖται ὄχι σέβας, ἀλλὰ φόβος ἢ τρόμος.

Ὁμοία πρὸς τὸ σέβας, ὅπερ αἰσθανόμεθα, ὅταν εὐρισκόμεθα πρὸ ὑψηλῆς προσωπικότητος, εἶνε καὶ ἡ Θεοσέβεια, ἀλλὰ τὸ πρόσωπον τὸ ἀπέναντι ἡμῶν εἶνε αὐτὸς ὁ Θεός, καὶ ἐπομένως ζωηρότερον καὶ ἰσχυρότερον εἰς αὐτήν. «Τὸν Θεὸν φοβοῦ καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φύλασσε, ὅτι τοῦτο πᾶς ἄνθρωπος (Ἐκκλησιαστῆς 12, 13) Θεοσεβῆς εἶνέ τις, ὅταν ἔχη ἀκράδαντον πεποιθήσιν ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε πάντοτε καὶ πανταχοῦ παρῶν ἢ ὅτι αὐτὸς οὗτος εὐρίσκεται πάντοτε πρὸ τοῦ Θεοῦ.

Αἱ κυριώτεραι δὲ πεποιθήσεις, ἃς πρέπει νὰ ἔχη ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ εἶνε θεοσεβῆς εἶνε αἱ ἐξῆς τρεῖς· α'.) Ὅτι ὑπάρχει μία ἀρχὴ κοσμογονικὴ καὶ κοσμοδιοικητικὴ, ἣτις καλεῖται Θεός. Διότι εἶνε ἀδύνατον καὶ ἀντικρυς παραφροσύνη, τὸ νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι ὁ κόσμος οὗτος ἐγένετο τυχαίως καὶ ὅτι πᾶν προῖον καὶ δημιουργήμα δὲν ἔχει καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἢ τὸν δημιουργόν του. Ὁρθότατα δὲ Ῥωμαῖός τις φιλόσοφος ἔλεγεν, ὅτι ὅσῳ πιθανὸν εἶνε τὰ 24 τοῦ ἀλφαβήτου γράμματα ἐκχυθέντα, νὰ δυνηθῶσι καὶ ἀποτελέσωσι συμπλεκόμενα μίαν Ὀμήρου Ἰλιάδα, τόσῳ πιθανώτερον εἶνε νὰ ὑποθέσωμεν κόσμον ἄνευ δημιουργοῦ. β'.) Ὅτι ὁ ἠθικὸς νόμος εἶνε αὐτὴ ἡ θέλησις τῆς θεότητος. Διότι τί ὑψηλότερον τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὅστις διατάσσει νὰ μὴ φονεύῃ τις ἢ νὰ μὴ κλέπτῃ κλπ. ἄτινα ἂν ἦσαν ἄνθρωπινῆ θέλησις καὶ γέννημα τῶν ἀνθρώπων καὶ οὐχὶ θεία θέλησις καὶ ἔμφυτος εἰς πάντα ἄνθρωπον δὲν θὰ ἐτηροῦντο ὑπὸ τῶν ἀπανταχοῦ τῆς γῆς ἀνθρώπων ἢ θὰ ἦσαν διάφορα παρὰ τοῖς διαφόροις ἀνθρώποις, ἐν ᾧ τούναντίον βλέπομεν, ὅτι εἶναι τὰ αὐτὰ ἀπανταχοῦ, καὶ γ'.) Ὅτι τὸ βασιλείον τῆς θεότητος εἶναι αὐτὸς ὁ κόσμος ἢ ἡ φύσις· τοῦτέστι ἡ οὐσία, ἡ τάξις καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ θεοῦ καταφαίνεται ἐν αὐτῇ τῇ φύσει, ἣτις εἶναι πλήρης μεγαλείου, τάξεως καὶ ἁρμονίας. Ὅταν ὁ διδάσκαλος τὰς

τρεις ταύτας πεποιθήσεις ἢ τὸ φρόνημα τοῦτο περὶ Θεοῦ κατορθώσῃ νὰ ἐμβάλλῃ, ὥστε νὰ γίνωσι κτήμα ἀναφαίρετον τῶν μαθητῶν, τότε καθίστανται οὗτοι εὐσεβεῖς.

Ἡ ἐργασία αὕτη ἀνήκει εἰς τοὺς γονεῖς, εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸν διδάσκαλον.— «Ἡ δὲ εὐσέβεια πρὸς πάντα ἐστὶν ὠφέλιμος» (Τιμ. Α').

Ἐν τῇ θρησκείᾳ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ὅπως καὶ ἐν παντὶ καλῷ πρωταγωνίστει, εἶχε τὰ πρωτεῖα, διότι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἦσαν θεοσεβέστατοι. Δυστυχῶς ὁμως νῦν ἡ πατρογονικὴ ἡμῶν αὕτη ἀρετὴ κατέπεσε καὶ καθ' ὅλοκληρίαν παρημελήθη ὑπὸ τε τῆς Οἰκογενείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο εἶναι σφόδρα λυπηρὸν καὶ δυσάρεστον διὰ τοὺς ἐξῆς δύο λόγους. α'.) Διότι, ἐν ᾧ ὁ χριστιανισμὸς εἶναι τὸ ὑψηλότερον καὶ τὸ ἐξαισίαν δύναμιν ἔχον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν ψυχῶν καὶ εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ἠθῶν, ἀφ' οὗ ἐξημεροῖ καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ἀγρίους τῆς Ἀφρικῆς, ἐν τούτοις ὁμως εἰς ἡμᾶς τοὺς ὀνόματι χριστιανούς, οὐδόλως χρησιμοποιοεῖται ὡς τοιοῦτον καὶ β'.) Διότι ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες κινδυνεύομεν νὰ εἴμεθα τὸ ὀλιγώτερον χριστιανικὸν ἔθνος καὶ ὅχι οἱ μᾶλλον θεοσεβεῖς.

Ἡ διόρθωσις αὐτῶν καὶ ἡ ἀνόρθωσις τοῦ καταπεσόντος θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἐπαφίεται κατὰ τὸ πλεῖστον σχεδὸν εἰς τὸν διδάσκαλον, διότι οὗτος φέρει εὐθύνην εἰς τὸν κύκλον εἰς ὃν ἡ Πολιτεία ἔταξεν αὐτὸν νὰ φανῇ ὠφέλιμος ἐνισχύων κατ' ὀλίγον τὸ διαρρέον θρησκευτικὸν αἶσθημα, ὁπότε σὺν τῷ χρόνῳ δύναται τὸ ἔθνος ἡμῶν θρησκευτικῶς νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ φθάσῃ εἰς ἣν ἄλλοτε ἦτο περιωπήν.

2ον Μέσα πρὸς θεοσέβειαν. Τὰ μέσα δι' ὧν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ θεοσέβεια εἶνε τὰ ἐξῆς:

1) Αὐτὸς ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ εἶναι θρησκευτικὸς καὶ θεοσεβῆς, δεικνύων τὴν εὐσέβειάν του, οὐχὶ διὰ λόγων μόνον καὶ ὑποκριτικῶς, ὡσπερ οἱ Φαρισαῖοι, ἀλλὰ δι' ἔργων,

κατὰ τὸ θεῖον ῥῆμα «οὐχ ὁ λέγων με Κύριε, Κύριε, ἀλλ'ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.»

Δι' ἔργων λοιπὸν ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ δεικνύῃ τὴν εὐσέθειάν του, διότι ἐν τοῖς ἔργοις ἀντικατοπτρίζεται ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος ἤτοι καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ ὁ νοῦς καὶ τὸ συναίσθημα καὶ ἡ βούλησις.

Πρέπει λοιπὸν ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ διδασκάλου νὰ ἐπιλάμπῃ ἡ εὐσέθεια, ὁ δὲ βίος του νὰ εἶναι τέλειον καὶ ἀμώμητον παράδειγμα εὐσεβείας καὶ ἐπιεικειᾶς, ἔχων ὡς πρότυπον καὶ μιμούμενος τὸν βίον αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν πᾶσι, κατὰ τὰς παραγγελίας αὐτῶν τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, οἵτινες λέγουσι «καθῆκον παντὸς χριστιανοῦ καὶ προορισμὸς τῆς χριστιανικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀνατροφῆς αὐτοῦ εἶναι «ἡ ἐν πᾶσιν ἀπομίμησις τοῦ βίου τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ θρησκείματος ἡμῶν». Πρὸς τούτοις ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ἔχῃ ἀκραδάντους καὶ ἀμεταπτώτους τὰς τρεῖς περὶ Θεοῦ πεποιθήσεις, ἐμφυσῶν τὸ τοιοῦτον πνεῦμα καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ.

2) Ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τῷ προσήκοντι τόπῳ νὰ ἐξαίρῃ ὁ διδάσκαλος τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ δὴ εἰς τὰ διάφορα μαθήματα Θρησκευτικά, Φυσικά, Ἱστορικά κ.λπ. εἰς ἃ καταφαίνεται ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ, ἀπόδειξις τοῦ ὁποίου εἶνε αὐτοὶ οἱ φυσιοδίφαι, ὧν οἱ μέγιστοι εἶνε βαθύτατα θεοσεβεῖς.— Ἐν γένει δὲ ὁ διδάσκαλος εἰς τὰ διάφορα μαθήματα δύναται ἄλλοτε μὲν ταύτην τὴν ἀρχὴν νὰ ἐξεύρῃ, ἄλλοτε δὲ ἐκείνην, ὧν βέβαιος, ὅτι οὕτως ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ του.

3) Αἱ διάφοροι βιοτικαὶ περιπέτειαί συντελοῦσι τὰ μέγιστα εἰς τὴν θεοσέθειαν, π.χ. ἀτύχημά τι ἢ θάνατος ἢ ἄλλη τις συμφορὰ ἐξαίρει τὴν θεῖαν παντοδυναμίαν. Ἰδίᾳ εἰς τὰς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ περιπετείας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διαδίδεται συμμετοχὴ τις τοῦ θεοῦ, ἣν καλοῦσι θεῖαν πρόνοιαν. Καίτοι εἰς τὰς πλείστας τύχας αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι εἶνε

αἴτιοι, πολλάκις ὅμως τὰ πράγματα συμβαίνει νὰ γίνωνται παρὰ τοὺς ἀνθρωπίνους ὑπολογισμούς. Παραδέχονται κατ' ἀνάγκην, ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλη δύναμις ἀνωτέρα, ἣν θεῖαν πρόνοιαν καλοῦσι. Ταύτην τὴν δύναμιν παραδέχονται πάντες οἱ ἱστορικοὶ ἐπὶ τῶν διαφόρων ἐκβάσεων τῆς ἀνθρωπίνης Ἱστορίας. Ἐκ θείας προνοίας π.χ. ἐπῆλθεν ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Περσῶν, ἣτις συνετέλεσε νὰ φρονηματισθῶσιν οἱ Ἕλληνες καὶ νὰ ἀναπτυχθῶσιν αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστήμαι, ἄλλως θὰ ἔζων ἀλληλομαχοῦντες καὶ ἀλληλοκτονοῦντες.

Ἐπίσης ἐκ θείας προνοίας ἦτο, νὰ ὑποταχθῇ ἡ Ἑλλὰς εἰς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον καὶ νὰ ἀποτελέσῃ ἐν βασιλείῳ συμπαγές, ἀντὶ τῶν πολλῶν Δημοκρατιῶν καὶ ἀνεξαρτήτων πόλεων.

4) Τὸ συντελεστικώτερον μέσον πρὸς τὴν θεοσέθειαν εἶνε ἡ θεὰ ψυχορραγούντος. Ἐν τοιαύταις δεινοτάταις στιγμαῖς καὶ αὐτοὶ οἱ μᾶλλον ἄθεοι καὶ ἀσεβέστατοι, βλέποντες ἀποθνήσκοντα τὸν φίλον των ἢ τὰ τέκνα των καὶ αἰσθανόμενοι τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν, γίνονται θεοσεβεῖς.

Ὁ Πεσταλότζης ἐν τινι συγγράμματί του, ὃ ἐπιγράφει Λεονάρδος-Γερτρούδη, ἀποδεικνύει τὴν μεγίστην ἐπίδρασιν, ἣν ἐξασκεῖ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παιδῶν ἰδίᾳ, ἡ θεὰ ψυχορραγούντων. Ὁ Λεονάρδος καὶ ἡ Γερτρούδη ἦσαν πτωχότατοι, κατοικοῦντες ἐν τινι χωρίῳ. Ἡ Γερτρούδη εἶνε τὸ κυριώτατον πρόσωπον ἐν τῷ συγγράμματι καὶ ἡ μήτηρ ἢ κατ' ἐξοχὴν ἀναθρέψασα τὰ τέκνα τῆς ἐν θεοσεβείᾳ. Ὁ Πεσταλότζης μᾶς περιγράφει μίαν σκηνήν, καθ' ἣν ἀποθνήσκει ἐν τῷ χωρίῳ ἐκεῖνῳ μία πτωχὴ γυνή, γείτων τῆς Γερτρούδης· τὴν ὥραν δὲ τῆς ψυχορραγίας αὐτῆς ἡ Γερτρούδη ἔφερον εἰς τὴν κλίνην τῆς ψυχορραγούσης τὰ τέκνα τῆς, ὅπως ἴδωσι τὴν ψυχορραγούσαν καὶ ἀκούσωσι τοὺς ἐπιθανατίους ῥόγγους αὐτῆς.

5) Ἄλλο μέσον σπουδαῖον συντελοῦν εἰς τὴν θεοσέθειαν εἶνε τὸ τηλεσκοπίον καὶ τὸ μικροσκοπίον. Ὅταν τις ἴδῃ διὰ τοῦ τηλεσκοπίου τὰ μέγιστον ἀφ' ἡμῶν ἀπέχοντα σώματα,

π.χ. τὴν Σελήνην, εἰς ἐλαχίστην σχετικῶς ἀπόστασιν καὶ ἴδη τὰ ἐν αὐτῇ ὄρη, κοιλάδας κ.λ.π. ἢ ὅταν διὰ τοῦ μικροσκοπίου ἴδη τὰ διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀόρατα λαμβάνοντα μεγίστας καὶ καταπληκτικὰς διαστάσεις, τότε πάντως γεννᾶται ἐν αὐτῷ ἔκπληξις πρὸς τοῦ θεοῦ, σέβας καὶ ἐκτίμησις πρὸς αὐτό, οὕτω δὲ ὁ ἄνθρωπος καθίσταται θεοσεβής.

καὶ β) Ἄλλο μέσον πρὸς τὴν θεοσέβειαν εἶνε νὰ πορεύωνται οἱ παῖδες ὁμοῦ μετὰ τοῦ διδασκάλου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἰδίᾳ περὶ λύχνων ἀφάς, ὁπότε τὸ καταπληκτικὸν περιβάλλον ἐξασκεῖ μεγάλην ἐπίδρασιν θρησκευτικὴν ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν. Ἐπίσης τὸ ὁμοῦ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ χρόνῳ προσεύχεσθαι εἶνε συντελεστικώτατον μέσον πρὸς τὴν θεοσέβειαν.

Πρὸς δὲ ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ἐθίξῃ τοὺς μαθητὰς νὰ φάλλωσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ διάφορα ἐκκλησιαστικὰ τροπάρια, καὶ νὰ ἀναγινώσκωσι τὰ διάφορα ἀναγνώσματα, κανόνας, προφητείας, τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, τὴν Κυριακὴν προσευχὴν, τὰς περικοπὰς τοῦ Ἀποστόλου κλπ.

Τέλος ἡ ἑναρξίς καὶ λήξις τῶν μαθημάτων νὰ γίνηται διὰ προσευχῆς καὶ ἐνίοτε δι' ἐκκλησιαστικῶν ἀσμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Περὶ πραότητος.

1. Οὐσία καὶ σπουδαιότης αὐτῆς. Πραότης εἶνε διάθεσις τις τῆς ψυχῆς ἡμέρος, ἀπαλὴ καὶ γλυκεία, δι' ἧς οἱ ἄνθρωποι προσφέρονται πρὸς ἀλλήλους.

Ἡ ἀρετὴ αὕτη φέρεται ὑπὸ πολλὰ ὀνόματα συνώνυμα, οἷον πραότης, γλυκυθυμία, εἰρηνικότης, εὐμένεια, προσήνεια κ.λ.π. Τὴν ἀρετὴν ταύτην αὐτὸς ὁ ἰδρυτὴς τῆς θρησκείας ἡμῶν Χριστὸς ἀνύψωσεν ἐν τῇ ὁμιλίᾳ ἐπὶ τοῦ ὄρους εἰπὼν «μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται» καὶ «μακάριοι οἱ πραεῖς κλπ.».

Ἀντίθετοι ταύτῃ καίαι εἶνε ἡ ἀκροχολία (= ὀργιλότης) ἢ πικροχολία, τὸ φιλόνηκον, τὸ δύσερι κλπ.

Ἡ πραότης εἶνε ἀρετὴ σπουδαιότατη εἰς τὸν ἄνθρωπον καθ' ὅλον τὸν βίον του, τὸν τε σχολικὸν καὶ τὸν οἰκογενειακὸν καὶ τὸν κοινωνικόν. Ἡ ἀρετὴ αὕτη εἶνε ἡ οὐσία καὶ ἡ ρίζα τοῦ χριστιανισμοῦ· εἶνε δὲ κλάδος καὶ ἔκφανσις αὐτῆς τῆς ἀγάπης, τῆς ὁποίας δὲν ὑπάρχει ὠραιότερος καὶ φιλοσοφικώτερος ὕμνος τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου γενομένου ἐν τῇ πρὸς τοὺς Κορινθίους Α' ἐπιστολῇ κεφ. ΙΓ'. «Ἐάν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἢ χυλὸν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον· καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι· καὶ ἐὰν ψωμίξω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται· ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ· ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει».

Ὁ πεπολιτισμένος ἄνθρωπος καὶ ἐν γένει πᾶς χριστιανὸς πρέπει νὰ εἶνε πρὸς πάντας πρᾶος, προσηγνός, συγγνωμονικός καὶ εὐκοινωνήτος, νὰ ἀποφεύγῃ δὲ τὸ δύσκολον, τὸ δύσερι, τὸ φιλόνηκον, τὸ τραχύ, ἅτινα καθιστᾶσι τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου ὀδυνηρὸν καὶ ὀχληρότατον, τὴν δὲ κοινωνίαν χαλαροῦσι καὶ ἀποσυνθέτουσιν.

Ἡ ἀξία καὶ ἡ χρησιμότης τῆς ἀρετῆς ταύτης γίνεται ἔτι καταφανέστερα, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἀντίθετα αὐτῆς, δύσερι κλπ., ἅτινα πάντα ἔχουσι τὴν ρίζαν των εἰς τὸν ἐγωϊσμὸν καὶ τὴν φιλαυτίαν, δι' ὧν οὐδὲλως εἶνε δυνατὸν νὰ ὀρθοποδήσῃ ἡ κοινωνία.

Τὸ δύσερι (ἢ γκρίνια) καὶ τραχὺ εἶνε νόσος σωματικὴ ἅμα καὶ ψυχικὴ, ἔχουσα δηλονότι τὴν ρίζαν τῆς ἢ εἰς βλάβην τοῦ στομάχου, τῶν νεύρων καὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, ἅτινα ἔχουσιν ἀνάγκην ἰατρικῆς θεραπείας ἢ εἶνε νόσος τῆς ψυχῆς· ἅπαξ δηλαδὴ εἶνε τις φιλόνεικος καὶ δύσερις καταλείπει ἐν τῇ ψυχῇ του ἴχνος τι, ὅπερ ἐπαναλαμβάνόμενον καθίσταται ἔμμοнос τῆς ψυχῆς κατάστασις.

Πολλάκις ὅμως τὸ δύσερι, τὸ φιλόνεικον κλπ. ἔχει τὴν ρίζαν του εἰς τὴν βούλησιν, ἐξ οὗ καὶ πλεῖστοι δυστυχῶς μεμφίμοροι καὶ ἀπαισιόδοξοι εἶνε αἷτιοι αὐτοὶ ἑαυτοῖς τῆς καταστάσεώς των.

Ἐν τῷ βίῳ του ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ τὸ δύσκολον ἦθος καὶ τὸ εὐόργητον, καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ τὸ πρᾶον καὶ σεμνόν, μὴ ὦν δῆλα δὴ μήτε λίαν σοβαρὸς καὶ ἀγέλαστος, μήτε πάλιν γελοῖος, ἀλλὰ νὰ ἀκολουθῇ μέσῃν ὁδόν, ὦν πρᾶος, προσηνής, συγγνωμονικός. Τοιαύτας κοινωνικὰς ἀρετὰς ἔχουσιν ἀναμεταξύ των εἰς ὕψιστον βαθμὸν ἀνεπτυγμένας πλεῖστα καὶ αὐτῶν τῶν ζώων, οἷον λέοντες, δελφίνες κ.λ.π. συναγελαζόμενα καὶ οὐδόλως εἰς τὸ εἶδός των βλάπτοντα ἀλλήλα.

2. Μέσα πρὸς πραότητα. — Τὰ μέσα δι' ὧν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐμφυσήσωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν ἀρετὴν ταύτην εἶνε τὰ ἐξῆς:

1) Αὐτὸς ὁ διδάσκαλος νὰ εἶναι πρᾶος, προσηνής, εἰρηνικός, συγγνωμονικός, παιδεύων τοὺς μαθητὰς, οὐχὶ διὰ λόγων, ἀλλὰ διὰ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ, διότι τὸ παράδειγμα ἔχει μεγίστην παιδευτικὴν δύναμιν, ἐνῶ μόνον οἱ λόγοι δὲν δύνανται νὰ πλάσωσι τὸ ἦθος τοῦ μαθητοῦ, διὸ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης λέγει: «ἐὰν οἱ λόγοι εἶχον δύναμιν ὅσην καὶ τὸ παράδειγμα ἢ τὰ ἔργα, ἀντὶ πολλοῦ ἂν τις ἐπρίετο τοὺς λόγους».

2ον) Ὁ διδάσκαλος νὰ ἀποκόπτῃ τὰς ρίζας ἐξ ὧν εἶνε

δυνατὸν νὰ ἀναφυῶσι μεταξύ τῶν μαθητῶν αἱ ἀντίθετοι τῆς ἀρετῆς ταύτης ιδιότητες, ἦτοι αἱ ἐριδες, αἱ τραχύτητες, αἱ δυσκολίαι κ.λ.π. Μία δὲ πηγὴ ἐξ ἧς ἀναβλύζουσιν αἱ ιδιότητες αὗται εἶνε τὸ νὰ φέρωσι μεθ' ἑαυτῶν οἱ μαθηταὶ πράγματα ἀλλότρια τῶν τοῦ σχολείου καὶ ἐξασκῶσιν ἐπ' αὐτῶν ἐμπόριον καὶ ἀνταλλαγὰς, οἷον βόλους, γραμματόσημα, κάρυα κλπ. ἐξ ὧν εὐκόλως μεταξύ τῶν μαθητῶν γεννῶνται ἐριδες καὶ τραχύτητες. Ὅθεν πρέπει νὰ διατάσσωνται οἱ μαθηταὶ οὐδὲν ἄλλο νὰ φέρωσι μεθ' ἑαυτῶν ἐκτὸς τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων.

3) Ὁ διδάσκαλος νὰ εἶνε ὡς πατὴρ ἐπιδαφιλεύων τὴν ἀγάπην εἰς πάντας τοὺς μαθητὰς ἐξ ἴσου καὶ νὰ μὴ εἶνε προσωπολήπτης, δεικνύων ἰδιαιτέραν εὐνοίαν εἰς τινὰς τῶν μαθητῶν π.χ. τοὺς συγγενεῖς του ἢ τοὺς υἱοὺς πλουσίων ἢ πολιτικῶν κ.λ.π., διότι οὕτω γεννῶνται ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐριδες καὶ ἐχθρότητες μεταξύ τῶν μαθητῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ περιφρόνησις καὶ ἀποστροφή πρὸς τὸν διδάσκαλον. Ἄλλως τε ἡ προσωπολήψια εἶνε αὐτόχρημα ἀδικία καὶ ἔκγονον ταύτης, διότι ἐν τῷ σχολείῳ μόνον τὸ ἦθος, ἡ ἱκανότης καὶ ἡ ἐπιμέλεια πρέπει νὰ ἐκτιμῶνται ἐν πλήρει δικαιοσύνῃ, ἐν ἣ συλλήβδην πᾶσα ἀρετὴ κατὰ Πλάτωνα.

4) Ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ μὴ ὑποθάλλῃ μεταξύ τῶν μαθητῶν τὴν προδοσίαν καὶ εὐνοῆν τοὺς προδότας. Διότι διὰ τῶν προδοσιῶν γεννῶνται μεταξύ τῶν μαθητῶν μίση καὶ ἐριδες καὶ ἐνίοτε καὶ ξυλοκοπήματα. Ταῦτα δὲ πάντα εἶνε ὄλως ἐναντία τῆς συμπνοίας καὶ τῆς συναδελφότητος, ἥτις πρέπει νὰ ἐπικρατῇ ἐν τῷ σχολείῳ καὶ

5) Ὁ διδάσκαλος ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ ἐπιτρέπῃ νὰ γίνωνται φατρίαι μεταξύ τῶν μαθητῶν, ὅποτε θὰ ἔρχωνται οὗτοι εἰς σύρραξιν καὶ τὸ σχολεῖον θὰ μεταβάλλῃται εἰς κωνίαν ἐχιδνῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Περὶ δικαιοσύνης.

1. Οὐσία καὶ σπουδαιότης αὐτῆς. Δικαιοσύνη εἶνε ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ πράξις τοῦ δικαίου· **δικαίον** δὲ τὸ σύνολον τῶν κανόνων, οἵτινες διέπουν τὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ συζώντων ἀνθρώπων.

Τὸ δίκαιον ἐγένετο ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὡς ἐξῆς: Ὁ ἄνθρωπος φύσει κοινωνικὸς καὶ διὰ τοῦ λόγου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προικισθεὶς, ἐκδηλοῖ τὴν βούλησίν του, ἥτις εἶνε διάφορος παρὰ τοῖς διαφόροις ἀνθρώποις. Πολλάκις δ' ὅμως ἡ ἐκδήλωσις τῆς βουλήσεως τοῦ ἑνὸς ἀτόμου περιορίζει τὴν ἐκδήλωσιν τῆς βουλήσεως τοῦ ἄλλου, ἢν ζητεῖ νὰ υποδουλώσῃ καὶ υποτάξῃ· τούτου δ' ἕνεκα γεννᾶται ἡ **κακομήχανος ἔρις**, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ τάξις καταστρέφονται καὶ ἡ ὑπόστασις καθόλου τῆς κοινωνίας κινδυνεύει νὰ καταλυθῇ. Ἄλλ' ἵνα μὴ ταῦτα συμβαίνωσι, οἱ τὴν κοινωνίαν ἀποτελέσαντες ὤρισαν διατάξεις τινὰς, καθ' ἃς ἐπιτρέπεται μὲν ἡ ἐκδήλωσις τῆς βουλήσεως ἀτόμου τινὸς, παρακωλύεται δὲ ἐν τισιν περιστάσεσιν, ἵνα μὴ ἐπέρχῃται υποδουλώσις τῆς ἀλλοτρίας βουλήσεως, ἢτοι ἡ ἐλευθέρᾳ ἐξάσκησις τῆς βουλήσεως ἀνθρώπου τινὸς μὴ παραβλάπτῃ τὴν τοῦ ἄλλου. Οὕτω δ' ἐτέθησαν φραγαμοί, δι' ὧν ἐξασφαλίζονται ἐκάστῳ τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας ζωή, τιμὴ, ἰδιοκτησία, ἡ ἔρις ἀποσκορακίζεται καὶ ἐπικρατεῖ ἡ ἀναγκαία πρὸς διατήρησιν τῆς κοινωνίας ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ἡ εἰρήνη καὶ ἡ τάξις. Οἱ περιορισμοὶ οὗτοι στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν ἐξῆς δύο χωρίων τοῦ Εὐαγγελίου « καὶ καθὼς θέλετε, ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως » καὶ « ὃ σὺ μισεῖς ἐτέρῳ μὴ ποιήσης », ἐπιβάλλουσιν εἰς ἕνα τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, χάριν τῶν καθόλου τῆς κοινωνίας συμφερόντων, νὰ ποιῇ τι ἢ μὴ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον καὶ ἐποτελοῦσι τὸ δίκαιον.

Τὸ δίκαιον λοιπὸν θεμελιοῖ τὴν κοινωνίαν καὶ ἀπονέμει τὴν δικαιοσύνην εἰς ἕκαστον τῶν μελῶν αὐτῆς. Ἄνευ τοῦ δικαίου ὅθεν ἀδύνατος ἀποβαίνει ἡ ὑπαρξις τῆς κοινωνίας, διότι θὰ ἐπεκράτει πόλεμος πάντων κατὰ πάντων.

Διὰ ταῦτα λοιπὸν ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ πράξις τοῦ δικαίου ἢτοι ἡ δικαιοσύνη ἔχει μεγίστην σημασίαν διὰ τὸν κοινωνικὸν βίον καὶ πρέπει νὰ καλλιεργῆται καὶ προάγῃται ἐν τῷ σχολείῳ, ὅσον τὸ δυνατόν, καθ' ὅλας τὰς σχέσεις τῶν μαθητῶν. Θὰ ἀσκῶνται οἱ μαθηταὶ λοιπὸν νὰ εἶναι δίκαιοι πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ διδασκάλους των, πρὸς τοὺς συμμαθητάς καὶ πάντας ἐν γένει τοὺς ἀνθρώπους, πρὸς τὸ σχολεῖον καὶ γενικῶς πρὸς πᾶν ἄψυχον ἢ ἔμψυχον πλάσμα τοῦ Δημιουργοῦ.

Ὁ μέγας συγγραφεὺς καὶ φιλόσοφος Κάντιος λέγει περὶ δικαιοσύνης τὰ ἐξῆς «ἐὰν ἡ δικαιοσύνη ἀρθῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, δὲν ἀξίζει τὸν κόπον, οὐδὲ εἶνε δυνατόν, νὰ ζῇ ἐν τῷ πλανήτῃ τὸ ζῶον τοῦτο, ὅπερ καλεῖται ἄνθρωπος, διότι τότε ὁ κόσμος θὰ μετεβάλλετο εἰς ἀγέλην ἐχιδνῶν, αἵτινες διάγουσι τὸν βίον δάκνουσαι καὶ δακνόμεναι».

2. Μέσα πρὸς δικαιοσύνην. Τὰ μέσα δι' ὧν ἐθίζονται οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν δικαιοσύνην εἶνε τὰ ἐξῆς:

1) Αὐτὸς ὁ διδάσκαλος νὰ εἶνε πάντοτε δίκαιος, ἀπονέμων εἰς τοὺς μαθητάς του τὰ δικαιώματα αὐτῶν ἅπαντα καὶ ἀποφεύγων πᾶσαν ἀδικίαν διὰ τῆς ἀπροσωποληψίας του. Νὰ ἀποφεύγῃ π. χ. πάντα ἄδικον ἔπαινον, μομφήν, βράβευσιν, τιμωρίαν κ.λ.π. 2) Διὰ τῆς παιδαγωγούσης διδασκαλίας τῶν φρονηματιστικῶν ἰδίᾳ μαθημάτων πρέπει νὰ ἐγγυᾶται τοῖς μαθηταῖς ἡ ἀρετὴ αὕτη, περὶ ἧς ὁ Ἀριστοτέλης λέγει: «ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσα ἀρετὴ». Πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ καταδεικνύηται, ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι, ὡς τέκνα τοῦ Οὐρανοῦ Πατρὸς, ἔχουσιν ἴσα πρὸς ἀλλήλους δικαιώματα. Πρὸς τούτοις νὰ ἐξαίρωνται οἱ ἀγῶνες τῶν λαῶν ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης, ἰσότητος καὶ ἀδελφότητος καὶ 3) Δι' ὅλων

τῶν μέσων τῆς ἀγωγῆς, περὶ ὧν ἐν τῇ Παντοδυναμίᾳ διελέ-
θομεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Περὶ φιλαληθείας.

1. Οὐσία τῆς φιλαληθείας. Φιλαλήθεια καλεῖται ἡ ἀγάπη πρὸς πᾶν ὅ,τι εἶνε ἀληθές.

Ἡ φιλαλήθεια εἶναι τὸ μόνον μέσον, δι' οὗ ὁ παιδα-
γωγὸς δύναται νὰ διδάξῃ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ψυχῆς τοῦ παι-
δός, διὸ καὶ κατὰ πάντα τρόπον πρέπει νὰ ἐθίσῃ τοὺς τρο-
φίμους εἰς τὴν ἀρετὴν ταύτην.

«Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὁ ἰσχυρότατος στύλος ὁ ὑποβαστά-
ζων τὸ οἰκοδόμημα τοῦ ναοῦ τῆς ἠθικῆς» ὡς λέγει παιδα-
γωγός τις.

Ἐπὶ τῆς φιλαληθείας στηρίζεται ὅλη ἡ Παιδευτικὴ,
διότι ἐὰν ὁ τρόφιμος δὲν εἶναι φιλαλήθης ἦτοι ἂν ψεύδῃται,
τότε εἶνε ἀδύνατον εἰς τὸν παιδαγωγόν, νὰ βυθισθῇ μέχρι
τοῦ ἀδύτου τῆς προσωπικότητος τοῦ τροφίμου καὶ ἴδῃ τὰ
ψυχικὰ αὐτοῦ ἐλαττώματα καὶ οὕτω δώσῃ χεῖρα βοηθείας
πρὸς βελτίωσιν. Ἡ φιλαλήθεια ὁμοιάζει ἀπαράλλακτα πρὸς
ρωγμὴν τινα ὑψηλοῦ τοίχου, ὅστις περικλείει ὠραιότατον
κῆπον· καθὼς εἰς τὸν κῆπον τοῦτον εἶνε ἀδύνατον νὰ ἴδῃ τις
ἄλλοθεν ἢ μὴ μόνον διὰ τῆς ρωγμῆς, οὕτω καὶ ἐν τῇ ψυχῇ εἶνε
ἀδύνατον νὰ ἴδῃ τις ἐν αὐτῇ ὁμοιοζούσῃ πρὸς κῆπον καὶ
περιβαλλομένην ὑπὸ διπλοῦ καὶ τριπλοῦ τοίχου, μέχρι τοῦ
πυρῆνος αὐτῆς, ὑπὸ τῶν διαφόρων ἐκφάνσεων τῆς προσωπι-
κότητος τοῦ τροφίμου, παρὰ μόνον διὰ τῆς φιλαληθείας,
παραβαλλομένης πρὸς τὴν ρωγμὴν τοῦ τοίχου.

Ἄν λοιπὸν ὁ παῖς ψεύδῃται εἶνε ἀδύνατον ὁ παιδα-
γωγὸς νὰ διεισδύσῃ μέχρι τῶν μυχιῶν καὶ νὰ ἐπιρρώσῃ
αὐτὸν ἐπὶ τὰ καλά, ὅπερ εὐκολώτατα ἐπιτυγχάνεται εἰς τὸν
φιλαλήθην.

Κατὰ ταῦτα παρατηροῦμεν : α'.) Ὅτι ἡ φιλαλήθεια
εἶνε τὸ μόνον μέσον, δι' οὗ ἐπιφέρεται θεραπεία εἰς τὰ ἐλατ-
τώματα τῆς ψυχῆς τοῦ τροφίμου, καὶ ὅτι ἄνευ αὐτῆς εἶνε
ἀδύνατον νὰ προχωρήσῃ τὸ ἔργον τῆς παιδείας. β'.) Ὅτι
ἡ φιλαλήθεια κατ' οὐσίαν εἶνε ἀνδρώδης τι καὶ γενναῖον εἰς
τὸν ἔχοντα αὐτὴν καὶ λέγοντα κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τὸ «ναί,
καὶ καὶ οὐ, οὐ», ἐν ᾧ τὸ ψεῦδος εἶναι ἀνανδρεία.

Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ ἡ φιλαλήθεια εἶνε
χρησιμωτάτη, διότι ὁ ψευδόμενος μέχρι τινὸς ὧν πιστευτός,
εἶτα δὲν πιστεύεται καὶ γίνεται δυστυχής, διὰ τοῦτο ὁ τρό-
φιμος πρέπει νὰ ἐθισθῇ εἰς τὴν φιλαλήθειαν, ὅπως μετὰ
γενναιότητος φέρῃ τὰς συνεπειὰς τῶν πράξεων καὶ σκέψεῶν
του, καὶ μὴ ψεύδῃται ἀνάνδρως.

γ'.) Ἡ ψευδολογία εἶναι ρίζα καὶ καρπὸς ἅμα πάσης
κακοηθείας καὶ ἐξαχρειώσεως· ἐπειδὴ δὲ ὁ προορισμὸς τοῦ
ἀνθρώπου εἶνε ἡ ἐξομοίωσις τῷ Θεῷ, παρ' ᾧ ἡ τελεία
ἀγαθότης, ἔπεται ὅτι κατὰ πάντα τρόπον ὁ διδάσκαλος
πρέπει νὰ ἐκρίζωσῃ τὸ ψεῦδος ἀπὸ τοῦ μαθητοῦ.

Τὴν σημασίαν τῆς ἀρετῆς ταύτης βλέπομεν καὶ εἰς τὰ
διάφορα ρητὰ τῆς Ἀγίας Γραφῆς· «Ἐλεον καὶ ἀλήθειαν
ἀγαπᾷ Κύριος ὁ Θεός· χάριν καὶ δόξαν δώσει (Δαβὶδ ψαλμ.
Π. Γ.) «Ἐγὼ εἰμὶ ἡ ὁδός, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή»: ὡς καὶ
εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς π.χ. Πλούταρχον
γράφαντα «πάντων τῶν θείων δώρων ἡ ἀλήθεια εἶνε τὸ μέ-
γιστον», Πλάτωνα ἀποκαλοῦντα τὴν ἀλήθειαν τὸ ὑπέρτατον
τῶν ἀγαθῶν κλπ.

2) Μέσα πρὸς τὴν φιλαλήθειαν. Αὐτὸς ὁ διδά-
σκαλος πρέπει νὰ εἶνε τέλειον καὶ ἀμίμητον παράδειγμα
φιλαληθείας καὶ δῆ.

α') Εἰς τὰς ὑποσχέσεις, τὰς ὁποίας δίδει εἰς τοὺς μα-
θητὰς ὀφείλει νὰ εἶνε συνεπής καὶ νὰ ἐκτελῇ ταύτας, π.χ.
ὕπεσχέθη εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ὑπάγῃσι περίπατον τὴν δεῖνα
ἡμέραν, πρέπει νὰ ὑπάγῃσι κλπ. β') Οὐδέποτε νὰ ψεύδῃται

ὕπὸ τύπον ἀστειότητος ἢ ψευδῶν φιλοφρονήσεων. γ') Εἰς ζητούμενας παρ' αὐτοῦ ἐξηγήσεις νὰ λέγη πάντοτε τὴν ἀλήθειαν· ἐὰν δὲ τυχὸν δὲν γνωρίζῃ τι, νὰ λέγη ὅτι δὲν τὸ γνωρίζει καὶ ὅτι θὰ παρατηρήσῃ καὶ τότε θὰ τοῖς εἴπῃ. Οὐδαμῶς δὲ εἶνε προσβλητικὸν ἂν εἴπῃ, ὅτι δὲν γνωρίζει τι, διότι οὐδέποτε πρέπει ὁ μαθητὴς νὰ φαντάζεται, ὅτι ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ εἶνε σοφὸς εἰς πάντα. δ') Εἰς ἐρωτήσεις εἰς ἃς πρέπει νὰ μὴ δίδῃται ἀπάντησις ἕνεκα αἰδοῦς, πρέπει νὰ ἀποκρίνηται, ὅτι δὲν εἶνε καιρὸς ἀκόμη νὰ μάθῃ ταῦτα ὁ μικρὸς, ἀλλὰ ὅταν μεγαλώσῃ θὰ τὰ μάθῃ. ε') Εἰς τιμωρίας ἐξαγγελλομένας δὲν πρέπει νὰ δεικνύηται ἀσυνεπής, ἀλλ' ἀπαξ ὤρισε ταύτας ὀφείλει καὶ νὰ τὰς ἐκτελέῃ. Διὰ νὰ εἶνε δὲ ἐκτελέσιμος ἡ τιμωρία, πρέπει ὁ διδάσκαλος πρότερον νὰ σκεφθῇ καὶ εἶτα νὰ ὀνομάσῃ τὴν τιμωρίαν, ἣτις δὲν πρέπει νὰ εἶνε ἀνόητος καὶ μωρὰ [Πρὸβλ. Γενικῆς Παιδευτικῆς Κεφ. βον περὶ ποινῶν].

2) Ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ ἐκτιμᾷ ἐξόχως τὴν ἀλήθειαν. Ἐπομένως, ὅταν μαθητὴς τις ὑποπέσῃ εἰς σφάλμα τι καὶ ὁμολογήσῃ τοῦτο, τότε ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ τὸν συγχωρήσῃ καὶ ἐπαινήσῃ ἅμα αὐτὸν διὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸν ἀνδρικὸν χαρακτήρα του καὶ τὸν συμβουλεύσῃ, ὅπως μὴ ἐπαναλάβῃ ἄλλοτε τὸ σφάλμα.

Οὐδέποτε δὲ πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ προσπαθῇ διὰ πλαγίων μέσων νὰ ἀποδείξῃ τὸν μαθητὴν ψευδόμενον καὶ νὰ ἐκδηλοῖ ἀμφιβολίαν περὶ τῆς φιλαληθείας του, διότι ταῦτα ἐνισχύουσι τὴν πρὸς τὸ ψεῦδεσθαι βροπὴν τοῦ μαθητοῦ καὶ ἐκφραυλίζουσι αὐτόν.

3) Ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ ἀποστρέφῃται λίαν τὸ ψεῦδος : μετὰ μεγάλης βδελυγμίας νὰ ἐμιλήῃ περὶ αὐτοῦ, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι εἶνε ῥίζα καὶ καρπὸς πάσης κακοηθείας, δειλίας καὶ ἀνανδρίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι τὸ ψεῦδος εἶνε βδελυρὸν καὶ μισαρὸν καὶ ὡς κοινῶς λέγεται « τοῦ διαβόλου ».

Οἱ Ἄγγλοι θεωροῦσι τὸ ψεῦδος μέγιστον κακούργημα, μεγαλύτερον ἔτι καὶ αὐτῆς τῆς κλοπῆς.

4) Ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ τιμωρῇ τὸν ψευδόμενον μαθητὴν ἀναλόγως τῆς πηγῆς ἐξ ἧς τὸ ψεῦδος, προήλθε χωρὶς ὅμως οὐδέποτε νὰ λησμονῇ τὸν σκοπὸν τῆς τιμωρίας, ὅστις εἶνε ἡ παιδαγωγία τοῦ ἁμαρτήσαντος καὶ οὐχὶ ἡ ἐπανάρθωσις τοῦ καταπατηθέντος δικαίου. Ὅθεν ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ τιμωρῇ συμφώνως πρὸς τὰ ἐλατήρια, ἅτινα προέρχονται ἐκ πολλῶν καὶ ποικίλων αἰτίων καὶ δὴ· α'.) ἐκ κακοηθείας προελθούσης ἐκ συνηθείας, β'.) ἐκ μοχθηρίας εἰς τὸ νὰ τιμωρηθῇ ὁ συμμαθητὴς του, γ'.) ἐκ φόβου μὴ τιμωρηθῇ, δ'.) ἀπὸ κατάπληξιν διὰ τὸ αἰφνίδιον, ὅτι ψεύδεται χωρὶς νὰ συλλογισθῇ, ὅπως ἀπαλλαγῇ, ε'.) ἐξ ἐπιπολαιότητος, λέγων τι ἀπερισκέπτως, στ'.) ἀπὸ ἐντροπὴν, ἵνα μὴ ἐκτεθῇ εἰς τοὺς συμμαθητάς του, ζ'.) ἐκ φιλαληθείας, λέγει δηλαδὴ ἀπαξ ψεῦδος καὶ ἵνα μὴ ἀνακαλυφθῇ ψευδόμενος ἐπαναλαμβάνει πάλιν ἐκ δευτέρου τὸ ψεῦδος κ.τ.λ.

5) Κατὰ τὰς ἀνακρίσεις ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ μὴ ψεύδῃται, ζητῶν δηλαδὴ νὰ ἀνιχνεύσῃ τὴν ἀλήθειαν οὐδέποτε νὰ μεταχειρίζεται ψεύδη, λέγων π.χ. ὁ δεῖνα μαθητὴς εἶπεν, ὅτι σὺ εἶσαι αἷτιος κ.τ.τ. Τότε ἐὰν εἶνε ἀληθὲς τοῦτο, θὰ προκαλέσῃ ἔριδας μεταξὺ τῶν μαθητῶν, ἂν δὲ εἶνε ψεῦδος, τότε γεννᾶται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μαθητοῦ ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ διδάσκαλος ψεύδεται καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ πρὸς αὐτὸν περιφρόνησις διὰ τὸ ψεῦδος. Διὰ πάντα ταῦτα ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ τὸ ψεῦδος πρὸς ἀνίχνευσιν τῆς ἀληθείας, ἀφ' οὗ πρὸς τοῦτο ὑπάρχουσι πλεῖστα μέσα.

6) Ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ προσπαθῇ νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν ἀλήθειαν δι' ἡπίου τρόπου κατ' ἰδίαν, παρὰ ἐνώπιον ὄλων τῶν μαθητῶν.

7) Ὁ διδάσκαλος νὰ ἀναπαριστᾷ ζωηρῶς εἰς τὴν ψυχὴν τῶν μαθητῶν του τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ Θεὸς ὡς πανταχοῦ παρὼν καὶ παντογνώστης τιμωρεῖ τὸ ψεῦδος καὶ ἀμείβει τὴν

φιλαλήθειαν. «Ἀπολεῖ πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος». Πρὸς τούτοις θὰ κάμνη συχνὴν χρήσιν τῶν ῥητῶν τῆς Ἀγίας Γραφῆς π. χ. «Βδέλυγμα Κυρίῳ χεῖλη ψευδῆ» (παροιμ. Σολομ.) τὸν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου «Ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα φανερωθῇ αὐτοῦ τὰ ἔργα, ὅτι ἐν Θεῷ εἰσιν εἰργασμένα», ἢ «Ὅτι ἐστὶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ἀλήθεια· ἡ καρδία αὐτῶν ματαία, τάφος ἀνεψυγμένος δ' ἄλκυξ αὐτῶν, ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολοῦσαν. Κρίνον αὐτοὺς ὁ Θεὸς» (Ψαλμ. Ε'). «Ὁς ἐρείδεται ἐπὶ ψεύδεσιν, οὗτος ποιμαίνει ἀνέμους» (Παροιμ. Σολομ.) «Ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος λαλεῖτε ἕκαστος ἀλήθειαν μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ» (Ἐφεσ. 4).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ φιλοπατρίας.

1. Οὐσία τῆς φιλοπατρίας. Φιλοπατρία εἶνε ἡ ἀρετὴ τοῦ ἀληθῶς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα ἀγαπῶντος.

Ἡ φιλοπατρία, ἣτις παρατηρεῖται ὡς ἐνστικτον καὶ παρὰ τοῖς ἀλόγοις ζῴοις, παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ μάλιστα ὑπῆρξεν ἔκπαλαι τὸ ἥδιστον καὶ ἰσχυρότατον τῶν αἰσθημάτων πάσης εὐγενοῦς καρδίας, τὸ πρῶτιστον καθῆκον παντὸς πολίτου καὶ τὸ ἀσφαλέςτατον ἐχέγγυον τῆς ἐθνικῆς τῶν λαῶν ὑποστάσεως.

Εἶνε ἄρα ἡ φιλοπατρία διὰ τοὺς λαοὺς, ὅ,τι ἡ ἀγάπη τῆς ζωῆς διὰ τὰ ἄτομα.

Ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν ἐξεταζομένη ἡ φιλοπατρία φέρεται ὑπὸ δύο ἐκδοχάς· α') τὴν στενήν καὶ β') τὴν εὐρείαν· Φιλοπατρία εἶνε π.χ. τὸ νὰ ἀγαπᾷ τις τὴν γενέθλιον αὐτοῦ χώραν (=στενὴ φιλοπατρία). Φιλοπατρία εἶνε τὸ νὰ ἀγαπᾷ τις πᾶν ὅ,τι εἶνε μέρος ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους του, τὸ νὰ ἐξέρχεται δηλονότι ἐκ τῶν στενῶν ὁρίων τῆς χώρας

του καὶ ἡ ἀγάπη του εὐρυνομένη νὰ ἐπεκτείνηται εἰς ὀλόκληρον τὸ ἔθνος του ἀπροφασίστως καὶ μετ' αὐταπαρνησίας (=εὐρεία φιλοπατρία). Ἡ πρὸς τὸ πάτριον ἔδαφος μόνον ἀγάπη εἶνε σύμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ ἀπὸ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας, καθ' ἣν εἶδε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ οὐδεμίαν ἠθικὴν ἀξίαν ἔχει, διότι ἡ ἀγάπη αὐτῆ ἢ τὸ αἶσθημα τοῦτο εἶνε κοινὸν εἰς ὅλην τὴν ζωικὴν φύσιν· ἡ χελιδὼν π.χ. ἀγαπᾷ λίαν τὴν φωλεάν της καὶ τὴν ἀνοιξιν ἐπανακάμπτουσα εἰς αὐτὴν πάλιν τεκνογονεῖ· ὁ λέων ἐπίσης ἀγαπᾷ τὴν φωλεάν του· ἡ ἔλαφος ἐπίσης καὶ μάλιστα καίπερ δειλὴ εἰς ἕκρον συνάπτει ὁμως περὶ τὴν φωλεάν της κραταιότατον πόλεμον, γενναίως ἀμυνομένη τὸν ἐχθρόν, ὅστις ζητεῖ νὰ βλάβῃ τὴν φωλεάν καὶ τὰ τέκνα της.

Ἄλλα δὲ ζῴα, ὅταν ἐκπατρισθῶσι, μαραίνονται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐκ τῆς λύπης των, δὲν τρώγουσι καὶ τέλος ἀποθνήσκουσι. Τοσαύτη εἶνε ἡ πρὸς τὸν γενέθλιον τόπον ἀγάπη καὶ αὐτῶν τῶν ἀλόγων ζῴων.

ὑπὸ τὴν στενήν λοιπὸν ἐκδοχὴν ἡ φιλοπατρία εἶνε φυσικὴ. Ἔχει δὲ τὸν λόγον της ψυχολογικῶς εἰς τὸν συνειρμὸν τῶν παραστάσεων καὶ τῶν συναισθημάτων, καθ' ὃν αἱ παραστάσεις συνείρουσι ἄλλας παραστάσεις καὶ αὐταὶ συνείρουσι συναισθήματα, ταῦτα παραστάσεις κ.λ.π. Ἡ παράστασις π.χ. τῆς οἰκίας ἡμῶν εἶνε στενώτατα μετ' ἡμῶν συνδεδεμένη, διότι ἐκεῖ ἐγεννήθημεν καὶ εἶδομεν τὸ πρῶτον τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ἐκεῖ ἀνετράφημεν καὶ ἀνεπτύχθημεν κλπ. ἡ παράστασις λοιπὸν αὕτη φέρει ἐπίσης καὶ τὰς μετ' αὐτῆς συνδεομένας παραστάσεις, ὅσον τὴν παράστασιν τῆς γειτονικῆς οἰκίας, τὴν παράστασιν τῆς μητρὸς μας, τῶν οἰκείων μας, τοῦ ἐκεῖ πλησίον ρέοντος ρυακίου ἢ τοῦ πλησίον δάσους καὶ τῶν ἐν αὐτῷ γλυκυτάτων τῶν ὄδικῶν πτηνῶν φωνῶν κ.λ.π. ταῦτα πάντα φέρουσι γλυκύτατα συναισθήματα καὶ τὰνάπαλιν. Εἰς τοῦτο ἀκριβῶς στηρίζεται καὶ ἡ νοσταλγία, ἣτις εἶνε διακαῆς πόθος πρὸς ἐπιστρο-

φήν εἰς τὴν γενέθλιον πατρίδα, μὴ ἐκπληρούμενος ἕνεκα διαφορῶν κωλυμάτων· παύει δ' ὁ πόθος οὗτος, ὅταν ἐπιστρέψῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν πατρίδα του, διότι συνενεῖται τρόπον τινὰ τὸ σῶμά του μετὰ τῆς γενεθλίου πατρίδος, μεθ' ἧς στενώτατα ἦτο ἄλλοτε συνδεδεμένος ἀπο τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Ὑπὸ τὴν στενὴν λοιπὸν ἐκδοχὴν αὐτῆς ἢ φιλοπατρία εἶνε κοινὴ εἰς ὅλην τὴν ζωικὴν φύσιν.

β') Ἐξεταζομένη ὁμως ἡ φιλοπατρία ὑπὸ τὴν εὐρείαν αὐτῆς ἐκδοχὴν ψυχολογικῶς, δὲν εἶνε οὔτε γνώσις, οὔτε συναίσθημα, οὔτε βούλησις, οὔτε πόθος, ἀλλ' εἶνε φρόνημα. Εἶνε δὲ τὸ **φρόνημα** 1) ὄρμαθὸς γνώσεων ὁμοειδῶν ἀνηκουσῶν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν 2) σέβας, ἀγάπη καὶ ἐκτίμησις πρὸς τὰς γνώσεις ταύτας καὶ 3) μεθαρμογὴ τοῦ βίου ἡμῶν πρὸς τὰς γνώσεις ταύτας. Ὅθεν πρέπει νὰ σχηματισθῇ πρῶτον ὁ ὄρμαθὸς τῶν γνώσεων καὶ τῶν ἰδεῶν περὶ τῆς Πατρίδος, τοῦ ἔθνους, δεύτερον νὰ γεννηθῇ ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ ἐκτίμησις πρὸς τὰς ἰδέας ταύτας, ὡς ἐχούσας βαρυτάτην σημασίαν καὶ τρίτον ὡς συνέπεια τούτων ἔρχεται ἡ μεθαρμογὴ τοῦ βίου ἡμῶν πρὸς τὰς ἰδέας ταύτας.

Αἱ ἰδέαι ὁμως περὶ τῆς πατρίδος δὲν ἐγγενώνονται φύσει, ἀλλὰ διδάσκονται καὶ μεταδίδονται· διότι πῶς εἶνε δυνατὸν ὁ ἄνθρωπος ἀφ' ἑαυτοῦ νὰ σχηματίσῃ τὸν κύκλον καὶ ὄρμαθὸν τοῦτον τῶν γνώσεων καὶ ἰδεῶν περὶ τοῦ ἔθνους, πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ λαξέσῃ ἐν τῇ συνειδήσει τὸ ἄγαλμα τοῦ ἔθνους καὶ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, ἂν δὲν διδαχθῇ, τί ἔπραξαν οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι, πάσας ἐκδουλεύσεις προσέφερον εἰς τὸν πολιτισμόν, ποῖοι ἦσαν οἱ πόθοι των, ποῖοι οἱ ἐνδοξοὶ ἀγῶνες των κ.λ.π.;

Πρὸς ἀπόκτησιν ὁμως τῶν ἰδεῶν τούτων ἀπαιτεῖται προσέτι ἐκτὸς τῆς διδασκαλίας καὶ φύσις δεξιὰ καὶ εὐφάνταστος καὶ εὐεπίφορος πρὸς ἐνθουσιασμόν, διότι δὲν πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ γνωρίζῃ μόνον τί εἶνε ἔθνος, ἀλλὰ πρέπει ἔτι καὶ νὰ συγκινῆται μὲν καὶ νὰ ἐνθουσιάζεται διὰ πᾶν καλὸν

καὶ γενναῖον, νὰ λυπῆται δὲ διὰ πᾶν κακόν. Ἴνα λοιπὸν ἐπιτευχθῶσι πάντα ταῦτα πρέπει ἀπ' αὐτῆς ἔτι τῆς μικρᾶς ἡλικίας νὰ ἐγγεννηθῶσιν αἱ ἰδέαι αὗται εἰς τὴν ἀπαλὴν συνείδησιν τῶν παιδῶν καὶ νὰ ἐνιδρυθῇ ἐν αὐτοῖς τὸ περικαλῆς ἄγαλμα τοῦ ἔθνους τοῦ Ἑλληνικοῦ, οὕτως ὥστε τὸ μὲν σῶμα αὐτῶν νὰ εἶνε τρόπον τινὰ ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ἐντὸς δ' αὐτοῦ νὰ εἶνε τὸ ἄγαλμα τοῦ Φειδίου ἦτοι ἡ Ἑλλάς.

Πρέπει δὲ γὰρ νὰ διδαχθῶσιν οἱ τρόφιμοι ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον τοῦτον τίτλος κόμητος, εἴτε βαρῶνου κλπ. εὐγενέστερος, τιμητικώτερος ἀπὸ τὸν τίτλον τοῦ Ἑλληνος καὶ ὅτι οὐδὲν κράτος καὶ οὐδεὶς αὐτοκράτωρ ἔπραξεν οὔτε τὸ χιλιεστὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὑπὸ τοῦ ὁποῖου προήχθησαν πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι καὶ μετεδόθησαν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην ὁ πολιτισμὸς καὶ ὁ χριστιανισμὸς.

Πρὸς τούτοις πρέπει νὰ μάθωσιν οἱ μαθηταί, ὅτι δι' εὐγενοῦς φιλοπατρίας συσφιγθὲν καὶ ἐξαρθὲν ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους λαοὺς τὸ μεγασθενὲς ἑλληνικὸν ἔθνος διεκήρυττε ἐν πλήρει συναισθήσει τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ καὶ ἀνευ ὑπεροφίας «πᾶς μὴ Ἑλλήν βάρβαρος». Καὶ ὅτι οἱ μύριοι τοῦ Ξενοφῶντος ἐβροντοῶνον· «Ἑλληνες ὄντες βαρβάροις δουλεύσομεν;» Καὶ ὅτι ὁ μέγιστος τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων Ἀλέξανδρος παρέβαλλε τοὺς ὁμοφύλους Ἑλληνας πρὸς ἡμιθέους ἐν μεσσηθίων.

Ἀπαύγασμα δὲ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης τοῦ Ἑλληνος εἶνε καὶ τὰ ἐξῆς πολυθρόλητα ρητὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων: «οὐδὲν γλύκιον Πατρίδος».

«Εἰς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης».

«Ἡ Πατρίς φίλτατον βροτοῖς».

«Καὶ μείζον' ὅστις ἀντὶ τῆς αὐτοῦ Πάτρας φίλον νομίζει, τοῦτον οὐδαμοῦ λέγω».

«Ἀναγκάλως ἔχει πατρίδος ἑρᾶν ἅπαντας».

«Μητρὸς τε καὶ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἅπαντων τιμιώτερόν ἐστὶν ἡ πατρίς καὶ σεμνότερον καὶ ἀγιώτερον

καὶ ἐν μείζονι μοίρᾳ καὶ παρὰ θεοῖς καὶ παρ' ἀνθρώποις τοῖς νοῦν ἔχουσιν».

«Τῇ πατρίδι ἐγεννήθημεν πρῶτον». — κλπ.

2ον) **Μέσα πρὸς φιλοπατρίαν.** Τὰ μέσα δι' ὧν ἐθίζονται οἱ παῖδες εἰς τὴν φιλοπατρίαν εἶνε τὰ ἑξῆς: 1) Αὐτὸς ὁ διδάσκαλος, ὅστις πρέπει νὰ εἶνε φιλόπατρις. 2) Ἡ παιδαγωγοῦσα διδασκαλία τῶν μαθημάτων, δι' ἧς πρέπει νὰ ἐξαιρηται ἡ φιλοπατρία. 3) Αἱ θρησκευτικαὶ καὶ ἐθνικαὶ πανηγύρεις. 4) Οἱ κατὰ τὰς ἐθνικὰς πανηγύρεις πανηγυρικοὶ λόγοι καὶ 5) Ἡ ἔξαρσις τῶν πατρῶων ἡθῶν καὶ ἐθίμων.

α') **Ὁ διδάσκαλος φιλόπατρις.** Ὁ διδάσκαλος διὰ νὰ εἶνε φιλόπατρις πρέπει νὰ ἔχη πρῶτον τὸν ὄραματὸν τῶν ὁμοειδῶν γνώσεων περὶ τοῦ ἔθνους ἧτοι πρέπει νὰ γνωρίζῃ τὸν βίον τοῦ ἔθνους του τουτέστι τὴν ἱστορίαν καὶ ἐξέλιξιν αὐτοῦ καὶ τὰς διαφόρους ἐκδουλεύσεις, ἃς προσήνεγκεν εἰς τὸν κόσμον. Ἀλλὰ δὲν ἀρκοῦσι μόνον ταῦτα, διότι ἂν ἤρκουν ἔπρεπε πᾶς ἱστορικὸς ἢ λόγιος νὰ εἶνε καὶ φιλόπατρις, ἐν' ᾧ ὑπάρχουσι πολλοὶ καὶ ἱστορικοὶ καὶ πεπαιδευμένοι ἀφιλοπατρίδες, κακοὶ καὶ ἀχρεϊέστατοι, λατρεύοντες μόνον τὸ ἄτομόν των: ὥστε ἡ γνώσις τοῦ βίου τοῦ ἔθνους δὲν ταυτίζεται μετὰ τὴν φιλοπατρίαν. Ἀπαιτεῖται λοιπὸν δεῦτερον καὶ ἀπόλυτος σεβασμὸς καὶ ἐκτίμησις πρὸς τὰς ὁμοειδεῖς ταύτας περὶ τοῦ ἔθνους γνώσεις, ὡς πολυτιμοτάτας.

Τοῦτο κατορθοῦται, ἐὰν ὁ διδάσκαλος κατανοήσῃ, ὅτι ἡ ρίζα παντὸς κακοῦ εἶνε ὁ ἐγωϊσμὸς καὶ ἡ φιλαυτία. Διότι ἡ φιλοπατρία, ὡς ἀντίθετος τοῦ ἐγωϊσμοῦ, ἀπαιτεῖ τὴν κατάρθραυσιν αὐτοῦ. Ἄρα διὰ νὰ ἔχη τις φιλοπατρίαν πρέπει νὰ ἔχη αὐταπάρνησιν, ἧτις εἶνε ἡ ὑψίστη τῶν ἀρετῶν καὶ πρὸς ἣν δὲν δύναται τις νὰ φθάσῃ, ἂν δὲν ἔχη πάσαστὰς ἄλλας ἀρετάς, ἐφ' ὧν τρόπον τινὰ ὡς βάσεων νὰ στηρίζηται αὕτη.

Κατὰ ταῦτα τὴν φιλοπατρίαν πρέπει νὰ φανταζώμεθα ὡς τὴν κορυφὴν τῆς πυραμίδος, ἧτις βάσιν ἔχει πάσας τὰς ἄλλας ἀρετάς.

Εἶναι ἀδύνατον λοιπὸν νὰ εἶναι φιλόπατρις ὁ ἐγωϊστής, ὁ κλέπτης, ὁ φεύστης, ὁ ἀχρεῖος καὶ διεφθαρμένος, ὁ φιλοχρήματος, κ. λ. π. Διὸ καὶ παρατηρήθη ὅτι πᾶν κακόν, τὸ ὁποῖον ἐγένετο εἰς τὴν πατρίδα, ἐγένετο ἀπὸ τούτους τοὺς ἐγωϊστάς, τοὺς ἔχοντας εἰς τὸ στόμα των τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπίσης ἀπὸ τοὺς ὀχλοκόπους καὶ δημοκόπους τοὺς ἔχοντας πάντοτε εἰς τὰ χεῖλη των τὸ ἱερὸν τῆς πατρίδος ὄνομα. Εἰς τὴν ὑπουλον καὶ διαθεβρωμένην ὑπὸ τῶν παθῶν ψυχὴν αὐτῶν εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ φιλοπατρία.

Τέλος ἵνα ὁ διδάσκαλος εἶνε φιλόπατρις, πρέπει νὰ διαρρυθμίσῃ τὸν βίον του πρὸς τὰς περὶ τοῦ ἔθνους ἰδέας καὶ γνώσεις του.

ὑπὸ τριούτων λοιπὸν περὶ φιλοπατρίας ἀρχῶν ἐμφορούμενος ὁ διδάσκαλος θέλει ἐπιδρᾶ τελεσφόρως διὰ τοῦ παραδείγματός του ἐπὶ τῶν μαθητῶν, ὥστε οὗτοι μιμούμενοι τὸ παράδειγμά του ὁμοίως νὰ μετασχηματίζωνται.

Ὁ διδάσκαλος ὡς καὶ πᾶς πολίτης οὐδέποτε πρέπει νὰ εἶνε μεμφίμοιρος καὶ ἀπαισιόδοξος οὔτε ξενόφιλος καὶ ξενομανῆς, ἀλλ' οὔτε καὶ σωβινιστής. Δὲν πρέπει δηλαδὴ ὁ διδάσκαλος ἐπὶ ἐπικειμένους δεινοῖς νὰ εἶναι μεμφίμοιρος, διότι δῆθεν κακοδαιμονεῖ ἢ μειονεκτεῖ ἄλλων κρατῶν ἢ ἡμετέρα πατρίς, οὔτε νὰ εἶναι ξενομανῆς ἧτοι τὰ μὲν τῆς πατρίδος ὑποτιμῶν ὡς μικρά, εὐτελῆ καὶ βάρβαρα, ἐξαίρων δὲ τὰ ξένα καὶ ὑπεραγαπῶν ταῦτα ἢ τὰ πάτρια. Διότι ταῦτα, ὡς εἰκός, ἐμβάλλουσιν εἰς τοὺς ἀκούοντας ἀπελπισμὸν καὶ ψυχρότητα καὶ εἶναι ὀλεθριώτατα, καθότι συντείνουν, ὥστε τὰ μὲν ἐθνικὰ ἡμῶν νὰ παραμελῶνται καὶ νὰ θεωρῶνται ὡς μηδαμινά, νὰ ἀγαπῶνται δὲ τὰ ξένα.

Ἡ μεμφιμοιρία καὶ ἡ ξενομανία εἶνε νόσοι τῆς ψυχῆς καὶ μέγιστα μειονεκτήματα, καὶ τρόπον τινὰ ὡς βροχὴ πίπτουσιν ἐπὶ τοῦ ἀνημμένου ψυχικοῦ πυρὸς καὶ κατασθενύουσι τοῦτο. λατρεύμενα δὲ ταῦτα συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ

ἀποσβεσθῆ ὁ ἐνθουσιασμός ὑπὲρ τοῦ ἔθνους καὶ τῆς φιλοπατρίας.

Ἡ μεμφιμορία ἀποδείκνυσι τὸν ἔχοντα αὐτὴν μωρόν, ἀφιλοσόφητον καὶ ἀνιστόρητον· μωρόν μὲν, διότι ὁ τοιοῦτος ἀγνοεῖ τὸ ρητὸν «οὐδὲν ἀγαθὸν ἀμικτον κακοῦ»: ἀφιλοσόφητον δὲ διότι καίτοι γνωρίζει τὸ ρητὸν τοῦτο, ὅμως ἀπαιτεῖ ὅπως πάντα εἶνε ἀποκυήματα πνεύματος σοφοῦ, καὶ τέλος ἀνιστόρητον, διότι ὁ τοιοῦτος ἀγνοεῖ, ὅτι οὐδὲν ἔθνος ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ ἱστορικῇ σταδιοδρομίᾳ του νὰ μὴ διήλθε διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου. Ἐπομένως καὶ ἡ Ἑλλάς, ἣτις τόσα ἀγαθὰ προσέφερε εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἥτοι σοφίαν, τέχνας, ἐπιστήμας κ.λ.π. ἐπέπρωτο νὰ ὑποφέρῃ θάσσανα: Ὅθεν οὐδαμῶς πρέπει νὰ εἴμεθα μεμφίμοιροι ἐν δεινοῖς ἐπικειμένους, καθότι ἡ πρὸς τὸν παράδεισον ὁδὸς γέμει ἀκανθῶν καὶ τριβῶν.

Ἐπίσης δὲν πρέπει ὁ διδάσκαλος καὶ πᾶς πολίτης, νὰ περιπίπτῃ εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον, τὸ τοῦ **σωβινισμοῦ**, τοῦτέστι νὰ νομίζῃ ὅλα τὰ τοῦ ἔθνους του ρόδινα καὶ ἀδαμάντινα καὶ ὅλα ἀξιομίμητα.

Δὲν πρέπει δηλαδὴ πάντα νὰ ὑπερτιμᾷ, ἀλλὰ τὰ μὲν ἀξία σπουδῆς νὰ ἐκτιμᾷ, ἥτοι τὸ προοδευτικὸν τῶν προγόνων ἡμῶν, τὸν πρὸς τὴν πατρίδα ζῆλον, τὴν αὐταπάρνησιν, τὴν φιλοπατρίαν, τὴν γενναϊότητα αὐτῶν κλπ., τὰ δὲ ἀνάξια καὶ τὰς κηλίδας τὰς ὑπὸ τῆς πολυχρονίου δουλείας ἐγκολαφθείσας π.χ. χυδαϊσμούς, βαρβαρισμούς κλπ. νὰ ἐκτριβῇ καὶ ἀποξέῃ.

Ἐν γένει δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ διδασκάλου καὶ παντὸς χρηστοῦ πολίτου πρέπει νὰ εἶνε ἐντελῶς ἀπηλλαγμένη μεμφιμορίας, ξενομανίας καὶ σωβινισμοῦ.

β') Ἡ παιδαγωγοῦσα διδασκαλία. Ὁ διδάσκαλος φιλόπατρις ὢν δράττεται πάσης περιστάσεως, ὅπως προαγάγῃ τὴν φιλοπατρίαν τῶν μαθητῶν, ἰδίᾳ δὲ τῆς διδασκαλίας τῶν διαφόρων μαθημάτων, ἐν οἷς εὐρίσκονται πλεῖστα ὅσα

παραδείγματα φιλοπατρίας, ἅτινα ἐξαίρει καταλλήλως. Τὰ κυριώτερα τῶν μαθημάτων τούτων εἶνε τὰ ἑξῆς:

1) Τὸ ἀναγνωστικὸν * ὅπερ εἶνε ἡ βᾶσις τῆς φιλοπατρίας. Πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ εἶνε τοῦτο συντεταγμένον κατὰ τοὺς κινῶνας τῆς παιδαγωγικῆς, ὥστε νὰ δίδονται ἀφορμαὶ πρὸς ἕξαρσιν τῆς φιλοπατρίας. Τοιαῦται εἶνε αἱ ἑξῆς: I) Οἱ διάφοροι χαρακτῆρες καὶ τὰ διάφορα παραδείγματα τῆς φιλαληθείας, τῆς προσηθείας, τῆς θεοσεθείας, τῆς ἐθελουσίας, τῆς αὐταπαρνήσεως, ἅτινα προλειαίνουσι τὴν ὁδὸν καὶ προειδοποιοῦσι πρὸς τὴν φιλοπατρίαν· ἀνευ δὲ τούτων εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ φιλοπατρία. Τέλος εἶνε καὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ παραδείγματα τῆς φιλοπατρίας. II) Ἡ δόξα τῆς πατρίδος καὶ ἡ ἔκθεσις τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς στυλβηδόνος αὐτῆς συντελοῦσι λίαν εἰς τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην.

Τὰ καλὰ λοιπὸν ἀναγνωστικὰ βιβλία καὶ προπαρασκευάζουσι καὶ συντελοῦσιν εἰς τὴν φιλοπατρίαν.

2) Τὰ θρησκευτικὰ μαθήματα, ἅτινα ἔχουσι πλεῖστα παραδείγματα φιλοπατρίας, ἰδίᾳ δὲ οἱ μικροὶ προφήται τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἡ Ἱστορία τῶν Μακκαβαίων, τῶν Πατριαρχῶν καὶ τῆς Ἰουδαίας.

3) Ἡ Ἑλληνικὴ Ἱστορία, ἣτις εἶνε πλήρης γεγονότων αὐταπαρνήσεως καὶ φιλοπατρίας. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἱστορίας κυρίως ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ παριστᾷ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὡς ἀδάμαντα λάμποντα, διότι εἶνε τὸ μόνον ἔθνος ἐν τῷ κόσμῳ, τὸ ὁποῖον κατ' ἐξοχὴν ἔδρασε καὶ ἔπαθεν ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ ἀληθὴς διδάσκαλος δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἀπολύσῃ τοὺς μαθητὰς του ἐκ τοῦ σχολείου εἰς τὴν κοινωνίαν, ἐὰν δὲν ἐμπλήσῃ τὴν ψυχὴν των

* Πρβλ. Τὰ ἀναγνωστικὰ τῶν μικρῶν Ἑλληνοπαίδων Τόμος Α' καὶ Β' ὑπὸ Χαρισίου Πασαμάρκου, τοῦ ἀοιδίμου ἑλληνομαθεστάτου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων παιδαγωγῶν, οὗτινος τὴν διδασκαλίαν ἠτύχησαμεν νὰ ἀκούσωμεν ἐπὶ τριετίαν ἐν τῷ Ἀθήνησι Διδασκαλείῳ.

μὲ τὰ ἐξῆς ὕψιστα φρονήματα, τὰ ὁποῖα νὰ μένωσιν ἀνεξι-
τήλως ἐγκεχαραγμένα εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν δι' ὄλου τοῦ
βίου των ἦτοι :

α') Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος εἶνε ἐκεῖνο, ὅπερ ἐδίδαξεν
εἰς τὴν ἀνθρωπότητα «τί ἐστὶν ἐλευθερία». Καὶ κατὰ πόσον
εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ ἐν Μαραθῶνι καὶ ἡ ἐν Πλαταιαῖς
μάχη ὡς καὶ ἡ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία, ἐνθα κατεθραύσθη-
σαν αἱ δυνάμεις τῶν βαρβάρων.

β'.) Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος εἶνε ἐκεῖνο, ὅπερ ἐγέννησεν
ὄλας τὰς ἐπιστήμας, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ῥητορικὴν.

γ'.) Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐδίδαξεν εἰς βαθμὸν ἀνέφικτον
τὴν ποίησιν καὶ ἀνέπτυξεν ὄλας τὰς καλὰς τέχνας, γλυπτι-
κὴν, ζωγραφικὴν, ἀρχιτεκτονικὴν κλπ. Ὅτι εἰς τὸν κόσμον
εἰς Ὅμηρος ὑπάρχει, εἰς Φειδίας, εἰς Ἀπελλῆς κλπ.

δ'.) Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος εἶνε ἐκεῖνο, ὅπερ συνετέλεσεν
εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης διὰ τοῦ
Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ.

ε'.) Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος εἶνε ἐκεῖνο εἰς τὸ ἐποιοῦν ὀφείλεται
ἡ ἐπικράτησις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ διάδοσις αὐτοῦ. Ὅλος
ὁ νοῦς, ὄλοι οἱ μάρτυρες καὶ τὸ χυθὲν αἷμα πρὸς ἐξάπλωσιν
τοῦ χριστιανισμοῦ ἦσαν Ἑλληνικά· ἰδίᾳ δὲ ἡ Ἑλληνικὴ
Αὐτοκρατορία τοῦ Βυζαντίου εἶνε ἐκεῖνη, ἣπερ ἐστάθη προ-
πύργιον κατὰ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἔσωσε τὴν
Εὐρώπην ἐκ τῆς δουλείας, ἣτις ἐπεκρέματο. Ἐὰν δὲν ἦτο
ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία τοῦ Βυζαντίου πρῶτον οἱ Τοῦρ-
κοὶ θὰ ἐκυρίευσαν ὅλην τὴν Εὐρώπην, δεῦτερον οὐδὲν τῶν ἀρ-
χαίων συγγραμμάτων θὰ ἐσώζετο καὶ οὕτως θὰ ἐξέλιπε πᾶν
ἔχνος Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐν γένει δὲ ὁ Χριστιανισμὸς, ὁ πολιτισμὸς καὶ τὰ
Ἑλληνικὰ γράμματα ὀφείλονται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτο-
κρατορίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. στ'.) Οἱ πρὸ τῆς ἀλώ-
σεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μετ' αὐτὴν μεταβάντες
εἰς τὴν Εὐρώπην λόγιοι διέδωκαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα

πρῶτον εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εἶτα ἐκ ταύτης εἰς ὅλην τὴν
Εὐρώπην. Οὕτω σήμερον ὄλοι οἱ Εὐρωπαῖοι ἔχουσιν Ἑλλη-
νικὰς τὰς ρίζας τῆς ἑαυτῶν παιδείας. Ταῦτα πάντα ὁ διδά-
σκαλος πρέπει νὰ ἐμβάλλῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν του
κατὰ τὴν ἐν τῇ σχολείῳ διαμονὴν των, ὡσάντις τῷ δίδεται
εὐκαιρία καὶ νὰ μὴ περιορίζηται μόνον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν
Ἱστορίαν τῆς Ἐπαναστάσεως, διότι ἡ Μεγάλῃ Ἑλλάδι δὲν
περιορίζεται μόνον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπαναστάσιν, ἀλλ'
ἄρχεται ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὀμήρου καὶ πρὸ αὐτοῦ ἀκόμη.

4ον) Ἡ Γυμναστικὴ δίδει ἐπίσης ἀφορμὰς πρὸς ἐξέγερ-
σιν τῆς φιλοπατρίας, διότι εἶνε προπαρασκευαστικὴ πρὸς
ταύτην, ἅτε συντελοῦσα πρὸς ἀπόκτησιν δυνάμεως καὶ εὐφυχίας
καὶ δὴ ὅταν συνοδεύηται μὲ ἐθνικὰ ἄσματα. Πρέπει δ' ὁ διδά-
σκαλος νὰ ὁμιλῇ περὶ τῶν ἐθνικῶν ἀγώνων καὶ περὶ τῶν ἀρ-
χαίων ἑλληνικῶν μνημείων, ἐξ ὧν γέμει πᾶσα γωνία τῆς
Ἑλλάδος

5ον) Καὶ διὰ τῶν ἁσμάτων εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξεγερθῇ ἡ
φιλοπατρία ἰδίᾳ τῶν πατριωτικῶν.

6ον) Ἡ Γεωγραφία ἐπίσης συντελεῖ τὰ μέγιστα εἰς τὴν
ἐξέγερσιν τῆς φιλοπατρίας, διότι ὅλη σχεδὸν ἡ Ἑλληνικὴ
γῆ εἶνε ποτισμένη μὲ ἑλληνικὸν αἷμα καὶ περιέχει ἱερὰ λείψα-
να ἡρώων διὸ οὐδεὶς τόπος ἀγιώτερος τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχει.

Ἡ Ἑλληνικὴ γῆ εἶνε διὰ τὸν διδάσκαλον τὸ κυριώτε-
ρον μέσον, δι' οὗ δύναται νὰ ἀντλή ἀδιακόπως δύναμιν καὶ
ἔλλην, ὡς ἀπὸ ἰσχυροτάτου μαγνήτου.

Γ'.) Αἱ ἐθνικαὶ ἐορταὶ καὶ πανηγύρεις πολὺ συντε-
λοῦσι πρὸς ἐξέγερσιν τῆς φιλοπατρίας. Ἡ κυριώτερα τῶν
ἐθνικῶν μας ἐορτῶν εἶνε ἡ τελομένη τὴν 25ην Μαρτίου,
τὴν ἐπέτειον δηλαδὴ τῆς μεγάλης ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ Θεὸς
εὐηγγελίσσατο πρὸς τὴν Θεοτόκον διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ
τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ καθ' ἣν ἡμέ-
ραν εἶχεν ὀρισθῆναι νὰ γίνῃ ἡ ἑναρξίς τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας γι-
γαντώδους ἀγώνος τοῦ 1821. Καὶ ἐπεταχύνθη μὲν ἐκ τινῶν
γεγονότων ἡ ἑναρξίς τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ 4 ἡμέρας,

ἀλλ' ὅμως ὁ φιλόπατρις βασιλεὺς Ὁθων τῷ 1838 διὰ διατάγματος τὴν ἡμέραν ταύτην καθώρισεν ὡς ἐπέτειον τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας.

Κατὰ τὴν ἱερωτάτην καὶ πανένδοξον ταύτην τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος ἡμέραν, ἐν ἣ ἄγομεν πανηγύριν διπλῆς ἀπελευθερώσεως, θρησκευτικῆς καὶ ἐθνικῆς οἱ ἀπανταχοῦ Ἕλληνες μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἀγαλλιάσεως ἀναπολούμεν τοὺς ἀπαραμίλλους κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἐθνικοὺς θριάμβους τῶν ἡρώων τοῦ 1821 πατέρων. Οὗτοι ὑπὸ τὴν ἱεράν σκέπην τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος ἀγωνιζόμενοι, ὡς ἀπὸ ἀκαταβλήτων προμαχόνων, ἀνεδείχθησαν μοναδικοὶ πρωταθληταὶ τῶν τιμαλφεστάτων τῆς ἀνθρωπότητος ἰδανικῶν καὶ ἐδάδιαν πρῶτοι ἀτρόμητοι τὴν ἐδδὸν τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου, ἐν ἣ τοσοῦτον θριαμβευτικῶς ἠκολουθήσαμεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ 1912 μέχρι τῆς 13 Αὐγούστου τοῦ 1922.

Ἡ ἐθνικὴ ἑορτὴ ὄχι μόνον πληροὶ ὑπερηφανείας καὶ χαρᾶς τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν διὰ τὰ ἀθάνατα μεγαλοουργήματα τὰ μέχρι σήμερον ἐπιτελεσθέντα, ἀλλὰ καὶ γιγαντώνει αὐτήν, ἵνα δι' ἀνενδότου ἐργασίας ἀποπλύνῃ τὸ ἐκ τῆς φοβερᾶς δοκιμασίας τοῦ στρατοῦ μας ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὄνειδος καὶ διαβαίνουσα τὸν Ἑβρον χωρήσῃ εἰς τὴν θρυλικὴν πόλιν τῶν Παλαιολόγων, ἐν ἣ ἐκυμάτισε μὲν κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη ἡ ἑλληνικὴ σημαία, ἀλλ' ἐπέπρωτο νὰ ἀφαιρεθῇ καὶ νὰ ἐπανέλθῃ ὀριστικῶς πλέον διὰ νέων ἐνδόξων ἀγώνων καὶ θυσῶν ὅπως συμπληρωθῇ ἡ ἀπολύτρωσις καὶ ἀποκατάστασις ὁλοκλήρου τοῦ γένους μας.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πολὺ ἠγάπων τὰς πανηγύρεις· δὲν ὑπάρχει λαὸς μᾶλλον φιλέροτος ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν λαόν· ἡ δυσθυμία καὶ ἡ λύπη ἦσαν μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ, ὅστις ἠγάπα πολὺ τὴν ζωὴν καὶ διήρχετο τὸν βίον μὲ πανηγύρεις οὐδέποτε δὲ ἐν λύπαις καὶ ἀνεορτάστως κατὰ τὸ παροιμιώδες, «βίος ἀνεόρταστος μακρὰ δόδος ἀπανδόκευτος» Καὶ πράγματι ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ὀλιγοχρόνιος καὶ πρέ-

πει νὰ διέλθῃ αὐτὸν ὅσον τὸ δυνατόν εὐχαρίστως καὶ οὐχὶ ἐν λύπαις· ὁ Πλούταρχος λέγει· «ἐὰν ὁ ἄνθρωπος σιεφθῇ ὄλα τὰ καλὰ, τὰ ὅποια ἐχάρισεν εἰς αὐτὸν ὁ Θεὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ὄλα ἐπίσης τὰ κακὰ, θὰ εὕρῃ ὅτι τὰ κακὰ εἶνε μῆδὲν ἀπέναντι τῶν καλῶν». Ὑπὸ τοιοῦτου ἀκριβοῦς πνεύματος διεπνέοντο καὶ τὰ συγγράμματα τῶν Στωϊκῶν.

Ἡ δυσθυμία εἶνε νόσος εἴτε σωματικὴ, ὁπότε ἔχει ἀνάγκην ἰατρικῆς θεραπείας, εἴτε πνευματικὴ, ὅτε ἔχει ἀνάγκην ὀρθῆς κρίσεως καὶ εὐλογίας τῆς συνειδήσεως.

Προκειμένου δὲ περὶ χριστιανικῶν ἑορτῶν, ἃς διατηροῦμεν εἰσέτι, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι αὐταὶ ἀπώλεσαν πᾶσαν σημασίαν καὶ ὄλην τὴν χρηστότητα αὐτῶν, καταντήσασαι μᾶλλον θέατρον. Εἶνε ἀμφίβολον ἂν καὶ τὸ $\frac{1}{9}$ τῶν μεταβαινόντων εἰς τὰς ἐκκλησίας κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς Μ. Πέμπτης ἢ Μ. Παρασκευῆς ἢ τοῦ Πάσχα μεταβαίνῃ ἀπὸ εὐλάβειαν. Οἱ παλαιότεροι χριστιανοὶ ἐώρταζον καὶ καλλίτερον καὶ εὐλαθέστερον ἡμῶν τῶν σημερινῶν.

Ἐν γένει αἱ ἑορταὶ εἶνε ἀναγκαιότατοι διὰ τὸν βίον τῶν ἐθνῶν, ἡ δὲ ἔλλειψις αὐτῶν ἐπιφέρει ζημίαν καὶ σωματικὴν καὶ πνευματικὴν, ἀφ' οὗ ἄλλως τε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ὠρίσθη ἡ ἐβδόμη ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος πρὸς δοξολογίαν Αὐτοῦ καὶ ἀνάπαυσιν.

Δ'.) Ἄλλο μέσον πρὸς τὴν φιλοπατρίαν εἶνε ὁ κατὰ τὰς ἐθνικὰς ἑορτάς πανηγυρικὸς λόγος, ἐκφωνούμενος ὑπὸ τοῦ διδασκαλοῦ ἰδίᾳ εἰς τὰ μέρη, ὅπου οὗτος κατέχει τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ κατὰ τὴν παιδείαν. Ὁ λόγος οὗτος πρέπει νὰ ἔχῃ τὰ ἐξῆς διακριτικὰ: πρῶτον ἡ διάρκεια αὐτοῦ νὰ εἶνε οὔτε μικροτέρα τοῦ ἐνὸς τετάρτου τῆς ὥρας, οὔτε μεγαλυτέρα τῶν εἴκοσι λεπτῶν, καθότι οἱ λόγοι ζυγίζονται καὶ δὲν μετροῦνται διὰ τοῦ μέτρου. Δεύτερον τὸ λεκτικὸν νὰ εἶνε γλαφυρὸν καὶ ἐξηρημένον ἀνάλογον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, διακρινομένου διὰ τὴν ὀρθοέπειαν καὶ καλλιέπειαν. Τρίτον τὸ περιεχόμενον τοῦ λόγου νὰ

περιλαμβάνη τὰ ἐξῆς κεφάλαια. α'.) Τί ἦτο ὁ τόπος μας πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος καὶ ὁποῖα δεινοπαθήματα ὑπέστημεν ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἤτοι ὁποῖας καταπιέσεις, βιάσανα, τυραννίας, σφαγὰς, ἀτιμώσεις, καὶ ἐν γένει νὰ ζωγραφίσῃ τὴν τοιαύτην κατάστασιν μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα.

β'.) Πῶς συνετελέσθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ ἀπελευθέρωσις καὶ ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐξ ἧς τόσα κκλὰ ἀπεκτιήσαμεν ἐν ὀλιγίστῳ χρονικῷ διαστήματι, ὥστε ἠδυνήθημεν κατόπιν νὰ ἐλευθερώσωμεν τοὺς ἀδελφούς μας τῆς Μακεδονίας, Ἡπείρου, Θράκης, τῶν νήσων καὶ νὰ φθάσωμεν μέχρις Ἀγκύρας, ὥστε νὰ κυματίζῃ εἰς τοὺς τρούλους τῆς Ἀγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ Γαλανόλευκος ἡμῶν σημαία κλπ. Θὰ ἀντιπαραβάλλωνται δὲ τὰ δεινοπαθήματα ἐκεῖνα τῆς δουλείας, πρὸς τὰ ἀγαθὰ τὰ νῦν, ἣτοι διοίκησιν, ἐκπαίδευσιν, αὔξησιν τῶν πόλεων, ἐξωραϊσμὸν αὐτῶν, συγκοινωνίαν, καλλιέργειαν, μουσεῖα καὶ ἐν γένει πᾶσαν πρόοδον. Πρὸς δέ, ὅτι ταῦτα ἐγένοντο διὰ τῆς φιλεργείας, τῆς οἰκονομίας καὶ νηφαλιότητος, ἣτις διακρίνει τὸν Ἕλληνα.

Τέλος θὰ ἀναφέρηται ὁ ἀπελευθερωτικὸς καὶ ἐμπολιτιστικὸς ἀγὼν ἡμῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπὶ τριετίαν, ὅστις ἐκίνησε τὸν φθόνον μικρῶν καὶ μεγάλων Κρατῶν τῆς Εὐρώπης διὰ τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα, ἣτις ἔβαινε εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἱστορικῆς της σταδιοδρομίας, ἀπελευθεροῦσα τὰ ἀλύτρωτα τέκνα της καὶ ἐμπολιτίζουσα τοὺς βαρβάρους Τσέτας καὶ λοιποὺς Τούρκους. Ὅτε ἐπέπρωτο φευ! ἐκ καιῆς διοικήσεως νὰ ἀποβῆ πρὸς στιγμήν ὁ στρατὸς τῆς Μ. Ἀσίας τὰς ἀρετάς, αἵτινες τὸν διέκριναν ἐπὶ μίαν νικηφόρον δεκαετίαν ἀπὸ τοῦ 1912-1922, καὶ νὰ ὑποστῇ καταστροφὴν μέγα μέρος αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ ἐπὶ τριετίαν ἀπολαύσας τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας ἀδελφὸς μικρασιατικὸς λαός. Ἐπειτα νὰ ζωγραφίσῃ τὴν ἀπάνθρω-

πον συμπεριφορὰν τῶν Τούρκων πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους Ἕλληνας ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν φιλόφθρον συμπεριφορὰν ἡμῶν πρὸς τοὺς Τούρκους αἰχμαλώτους μας. Καὶ τέλος ὡς ἐπισφράγισμα τοῦ λόγου τοῦ ὁ διδάσκαλος νὰ φέρῃ μίαν προτροπὴν λέγων· εἰς ἡμᾶς ἐναπόκειται νὰ συνεχίσωμεν τὸ ἔργον, δι' ἀνεπιδότου ἐργασίας, μεγάλης οἰκονομίας, ἀσυνήθους αὐταπαρνήσεως καὶ λοιπῶν ἀρετῶν καὶ συμπληρώσωμεν τὴν ἀπολύτρωσιν καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ γένους ἡμῶν, ὥστε νὰ φανῶμεν καὶ πάλιν ἀντάξιοι ἀπόγονοι τῶν ἐνδόξων ἡρώων τοῦ τε 1821 ὡς καὶ τῶν τοῦ 1912-1922.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ Α΄ ΤΕΥΧΟΥΣ

	Σελίς	
Πρόλογος	4	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ. 1. Έννοια καὶ προβλήματα τῆς παιδαγωγικῆς	9	
2. Διαίρεσις τῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης	11	
3. Θέσις καὶ σχέσις τῆς Παιδαγωγικῆς πρὸς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας.	12	
4. Βοηθητικά Ἐπιστήμαι τῆς Παιδαγωγικῆς.	16	
5. Περὶ πειραματικῆς ἐρεῦνης τοῦ παιδὸς καὶ Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς.	19	
<i>Θεμελιώδεις σχέσεις τῆς ἀγωγῆς.</i>		
1ον Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἐνδεὴς ἀγωγῆς.	23	
2ον Τὸ δυνατὸν τῆς ἀγωγῆς.	24	
3ον Ἡ ἀγωγή εἶνε δυσκολωτικῆ.	25	
4ον Τυφλοὶ παράγοντες τῆς ἀγωγῆς. (Φυσικαὶ προδιαθίσεις. Φύσις. Κοινωνία)	26	
5ον Ἄλλοι παράγοντες τῆς ἀγωγῆς. (Οἰκογένεια. Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία).	30	
6ον Ὁ παιδαγωγὸς ἀντιδρῶν εἰς τοὺς κακοὺς παράγοντας.	32	
7ον Σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς. (Ἡ Ἄγωγή ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἡ ἀγωγή κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Ἡ ἀγωγή κατὰ τοὺς νέους χρόνους).	33	
8ον Ποῖον τὸ ἄριστον μορφωτικὸν ιδεῶδες.	37	
<i>Γενικαὶ ἀρχαὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ παιδός.</i>	40	
<i>Περὶ τῶν μορφῶν τῆς ἀγωγῆς.</i>	41	
Ἡ Οἰκογενειακὴ ἀγωγή. Ἡ σχολικὴ ἀγωγή. »	42	
Ἡ ἐν οἰκοτροφείῳ ἀγωγή.	45	
ΤΕΥΧΟΣ Α΄		
Ἡ ΚΥΡΙΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ἢ ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ	48	
Ὄνομα καὶ ὁρισμὸς τῆς Παιδευτικῆς	48	
Διαίρεσις τῆς Παιδευτικῆς.	48	
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ. Ἡ ΓΕΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ.		
Τμήμα I. Ἡ Παιδονομία.	50	
Κεφάλαιον Α΄. Προληπτικὰ παιδονομικὰ μέτρα	52	
1ον Χορηγία καὶ ἄρνησις.	52	
Σημασία καὶ χρῆσις τῆς χορηγίας καὶ τῆς ἀρνήσεως	55	
2ον Ἡ Ἄσχολία.	56	
Κεφάλαιον Β΄ Κολυτικὰ μέτρα	58	

1ον Ἡ Ἐπιτήρησις	58
2ον Ἡ προσταγή.	60
3ον Ἡ Ἐντολή καὶ τὸ Θέμα.	63
4ον Συμβουλή καὶ Νουθεσία	64
5ον Ἡ ἀπειλή.	64
6ον Ποινάι. α΄.) Ὅρισμὸς β΄.) Ἀναγκαιότητα γ΄.) σκοπὸς τῶν ποινῶν δ΄.) Ποσὸν τῶν ποινῶν. ε΄.) Ποιὸν τῆς ποινῆς. στ΄.) Εἶδη ποινῶν ζ΄.) Χρόνος ἐπιβολῆς ποινῆς. η΄.) Τρόπος ἐπιβολῆς ποινῆς. θ΄.) Εἰδικαὶ τιναὶ ὁδηγίαι περὶ τῶν ποινῶν.	65
Κεφάλαιον Γ΄. Ἐλκυστικὰ μέτρα	77
1ον Ἀξίωμα τοῦ παιδαγωγοῦ	77
2ον Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν διδάσκαλον	78
3ον Τὸ παράδειγμα	79
4ον Ἡ ἐπίκαιρος διδασχὴ	81
5ον Περὶ ἀμοιβῶν	82
6ον Αὐτοδιοικήσις.	83

ΤΜΗΜΑ ΙΙ. Ἡ ΚΥΡΙΩΣ ΑΓΩΓΗ.

Κεφάλαιον Α΄. Μέσα τῆς Κυρίως ἀγωγῆς.	85
1ον Ἐθισμὸς καὶ ἄσκησις.	85
2ον Ἡ συναναστροφὴ	86
Κεφάλαιον Β΄. Καταπολέμησις τοῦ ἐν τῷ παιδί κακοῦ.	88
1) Καταπολέμησις τῆς ἐπιβλαβοῦς κουφο- νείας. 2) Καταπολέμησις τῆς ὀνηρίας. 3) Καταπολέμησις τῶν παθῶν.	88
Κεφάλαιον Γ΄. 1) Μόρφωσις ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ ἀξιομάτων. 2) Διάταξις τῶν ἀξιομά- των κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν 3) Ἡ ἄσκησις εἰς τὸ πράττειν.	90
4 Ἄσκησις εἰς τὸ ἐλευθέρως διαθέτειν ἑαυτὸν	93

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ. Ἡ ΕΙΔΙΚΗ ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ.

Τμήμα I. Ἐμμεσοὶ ἀρεταί.	94
Κεφάλαιον Α΄. Περὶ εὐπειθείας. 1) Οὐσία τῆς εὐπειθείας. 2) Σπουδαιότης αὐτῆς. 3) Εἶδη τῆς εὐπειθείας.	95
4) Μέσα πρὸς εὐπείθειαν.	98
Κεφάλαιον Β΄. Περὶ ἡσυχίας. 1) Οὐσία καὶ χρησιμότης τῆς ἡσυχίας. 2) Μέσα πρὸς ἡσυχίαν.	99
Κεφάλαιον Γ΄. Περὶ τάξεως. 1) Οὐσία τῆς τάξεως 2) χρησιμότης αὐτῆς. 3) Μέσα δι' ὧν ἐπιτυγχάνεται ἡ τάξις.	102

Κεφάλαιον Δ'. Περί κοσμιότητος 1) Ὀνομασίαι καὶ οὐσία τῆς κοσμιότητος. 2) Εἶδη κοσμιότητος καὶ σημασία αὐτῆς διὰ τὴν ἀγωγὴν. 3) Μέσα πρὸς κοσμιότητα.	» 105
Κεφάλαιον Ε'. Περί καθαριότητος. 1) Οὐσία καὶ σπουδαιότης τῆς καθαριότητος. 2) Μέσα πρὸς καθαριότητα.	» 110
Κεφάλαιον ΣΤ'. Περί ἐπιμελείας. 1) Οὐσία τῆς ἐπιμελείας. 2) Χρησιμότης τῆς ἐπιμελείας. 3) Μέσα πρὸς ἐπιμέλειαν.	» 114
Κεφάλαιον Ζ'. Περί προσοχῆς. 1) Οὐσία τῆς προσοχῆς. 2) Γνωρίσματα τῆς προσοχῆς. 3) Χρησιμότης τῆς προσοχῆς. 4) Μέσα πρὸς προσοχὴν.	» 121
ΤΜΗΜΑ ΙΙ. Ἄρεται ἄμεσοι.	» 127
Κεφάλαιον Α'. Περί Θεοσεβείας. 1) Οὐσία τῆς Θεοσεβείας, 2) μέσα πρὸς θεοσέβειαν.	» 127
Κεφάλαιον Β'. Περί πραότητος. 1) Οὐσία αὐτῆς καὶ σπουδαιότης αὐτῆς. 2) Μέσα πρὸς πραότητα.	»
Κεφάλαιον Γ'. Περί δικαιοσύνης 1) Οὐσία καὶ σπουδαιότης αὐτῆς. 2) Μέσα πρὸς δικαιοσύνην.	»
Κεφάλαιον Δ'. Περί φιλαληθείας. 1) Οὐσία 2) Μέσα πρὸς φιλαλήθειαν.	»
Κεφάλαιον Ε'. Περί φιλοπατρίας. 1) Οὐσία αὐτῆς 2) Μέσα πρὸς φιλοπατρίαν.	»

ΠΡΟΣΘΕΤΑ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΤΑ

Σελ. 12	στίχ. 7	ἀντὶ Ἱστορίαν	γράφει ἱστορικὴν.
» 16	» 13	» ἐπιβαλλομένη	» ἐπιβαλλομένης
» 24	» 3	» ζῦφου	» ζῦφον
» 25	» 20	» συννεργείας	» συνεργίας
» 32	» 28	» Νικ.	» Δημ.
» 63	» 32	» ἀπαιτήσει	» ἀποκτήσει
» 106	» 15	» καθαρίσεως	» καθαρίσεως
» 93	» 23	προσθετέα ἢ ἐξῆς ὑποσημειώσις	Πρβλ. Jules Payot. Ἡ ἀγωγή τῆς βουλήσεως μεταφρασθὲν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ κ. Ἰακ. Βαχαβιόλου προέδρου τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου. Ἀθήνησι 1922.
Τὰ λοιπὰ τῶν παροραμάτων ἀφενταὶ εἰς τὴν ἐπιείκειαν τοῦ ἀναγνώστου.			

ΕΞΕΔΟΣΗ :

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΙΓΑΛΟΥ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΙ

ΕΡΒΑΡΤΟΥ

Δρ. 4

